

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄРСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видас

Українська Видавнича Спілка
A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers
ISSN: 0042-9422

No. 5 (566), May, 1995, Vol. XLVIII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Члени Редакційної Колегії:

*g-р А. Бегрій, проф. g-р Г. Васькович, проф. g-р С. Галамай,
рег. П. Дужий, рег. С. Караванський, рег. С. Квіт, п-ні мгр. О. Керзюк,
мгр. О. Коваль, проф. g-р В. Косик, проф. g-р О. Кушета, інж. В. Олесків,
проф. g-р П. Цимбалістий, рег. М. Шатилов.*

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Тел.: 0171 607 6266
Факс: 0171 607 6737

*Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.*

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1995 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б. фр.	1200 б. фр.	250 б. фр.
Вел. Британія	ф. 30.00	ф. 16.00	ф. 3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н. м.	65 н. м.	12.50 н. м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

*Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.*

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 5 (566)

ТРАВЕНЬ, 1995

Річник XLVIII

Зміст V-ої книжки

До питань державного будівництва

Петро Закусило: СПАДЩИНА, ЩО ДІСТАЛАСЯ СИМОНОВІ ПЕТЛЮРІ — ДИПЛОМАТІЯ ПОВСТАНЦІВ	515
Анатолій Бедрій: У 36 РІЧНИЦЮ СМЕРТИ СТЕПАНА БАНДЕРИ	530
Оксана Гасюк: РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ЧЕЧЕНЦІВ ПОСИЛЮЮТЬСЯ	534
Наталка Прудка: ДО ВАЖЛИВИХ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПИТАНЬ	538
Едіт Богацька: ВИБРАНІ ПИТАННЯ НАУКИ І ОСВІТИ В УКРАЇНІ	543
Степан Семенюк: ТИХ ДНІВ НЕ ЗАБУТИ	548
Микола Шатилов: ДВА РОКИ І ДВА МІСЯЦІ — Подорожні нотатки — ЗВЕРНЕННЯ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	560 566

Присвяти

Анатолій Бедрій: ЮРІЙ ЛИПА — ІДЕОЛОГ І ПОЛІТИЧНИЙ ТЕОРЕТИК	568
--	-----

Література, мистецтво

А. Вільшенко: НА МОГИЛАХ ГЕРОЇВ	576
Святослав Гординський: ДОБА	577
Лариса Мурович: НАПЕРЕДОДНІ БОЇВ	578
В. Пачовський: ДУМА про І. Цепка, П. Шеремету і С. Мельничука	579
Андрій Лепіт: ПАМ'ЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРІ	580
П. Василенко: ДИКЕ ЖИТО	581
Богдан Бора: ПЕЧАЛЬ І ФАЛЬШ, ТРАГЕДІЯ ЧЕЧЕНІЇ	582
Федір Погребенник: ВІЛЬЯМ-РІЧАРД МОРФІЛЛ І ЙОГО УКРАЇНСЬКІ КОРЕСПОНДЕНТИ	583
Ростислав Рибальченко: ОЛЕКСАНДЕР СЕМЕНЕНКО	586

Наука, досліді

Зіновія Служинська: ДОРОГА ЦІНА ВИЗВОЛЕННЯ, АБО ЩО ПРИНЕСЛО ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ПОВЕРНЕННЯ БОЛЬШЕВИКІВ	589
Дмитро Степовик: РОЛЯ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ КАПЕЛЯНИВ ДІЛА УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА	601
О. Задорожна, М. Бабінська, Н. Гупало: ЗОЛОЧИВСЬКИЙ ЗАМОК	606
Ігор Кічак: ЦЕ БУЛО 1960 РОКУ	617

Шира бесіда

Святослав Караванський: ТАМ — ЖЕБРАК, ТУТ ЖМИКРУТ	620
ДО ЧАСУ ДЗБАНОК ВОДУ НОСИТЬ	621
О. Дичковський: ПОВІДОМЛЕННЯ НАУКОВОГО ВІДДІЛУ БРАТСТВА УПА	622

Огляди, рецензії

Галина Гордасевич: СЬОМИЙ З ЛЕБЕДИНОГО ГРОНА	623
Володимир Жила: ДОРЕВОЛЮЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРІ	628
Василь Яшун: ДО МЕТИ	632
Анатолій Бедрій: ДУМКИ НАЦІОНАЛІСТА В УКРАЇНІ	635
— ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ЛАВРЕАТИ 1995 РОКУ	637
— ПІДГОТОВКА ДО ВІДЗНАЧЕННЯ 400-ЛІТТЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ ТА 350-ЛІТТЯ УЖГОРОДСЬКОЇ УНІЇ	639

СИМОН ПЕТЛЮРА
10.5.1879 — 25.5.1926

«Українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло — Незалежна Українська Держава — перетвориться в дійсність, і забезпечить отому ралові можливість зужиткувати рідну плодючу землю з її незчисленими багатствами не для потреб... якогось інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра та збагачення рідного народу».

«Спротиви, які зустрінемо на нашому шляху, будуть велетенські. Бож віднова Соборної Української Національної Держави сама собою однозначна з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіялізму, спричинить таку докорінну перебудову цілого Сходу Європи і великої частини Азії, що це з кончености вплине й на політичний вигляд всієї решти світу».

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ
14.6.1891 — 23.5.1938

Петро ЗАКУСИЛО

СПАДЩИНА, ЩО ДІСТАЛАСЯ СИМОНОВІ ПЕТЛЮРИ — ДИПЛОМАТІЯ ПОВСТАНЦІВ

У зв'язку з 69-річчям героїської смерти Головного Отамана Симона Петлюри українські середовища, а зокрема редакції періодичних видань завжди збирають матеріал для відзначення цієї сумної і важливої урочистості. Симон Петлюра передбачив й у свій час повідомляв володарів Європи, що поразка української визвольної боротьби буде поразкою європейської цивілізації, яка тепер стоїть під загрозою.

Біографія Симона Петлюри вже написана на основі свідчень його співпрацівників і тих, хто знав його за життя. У Франції була видана свого часу книжечка кишенькового формату автора Воліна під заголовком «Невідома Революція. Селянський повстання на Україні». Волін — анархіст, а тому визвольну боротьбу під проводом Петлюри він відніс до реакційних рухів. Зате він чесно записав, що бачив і пережив, будучи в той час на півдні України у Махна. Під час ліквідації большевиками загонів Нестора Махна він був арештований і в Петрограді від ленінської верхівки чув, що диверсія була створена в Україні і підтримувалася до тих пір, поки вона була вигідна большевицькій владі, після зміцнення якої якої вона стала шкідливою і тому була знищена. Вироблена в Україні стратегія і тактика диверсійної війни тепер повторюється всюди, де Москва знаходить щілини для свого клина, загостреного сокирами ще на початку царської експансії московського імперіялізму. З тієї книжки можна побачити обставини негативні для Петлюри і сприятливі для Леніна, які відтягнули від визвольної боротьби велику частину українських селянських повстань, що спалахували проти большевиків по всій Україні і були придушені жорстокими репресіями.

Симон Петлюра розпочав збройне визволення України не з нуля, а від складних несприятливих умов, частину з яких тоді було вже запізно переборювати. Через це визвольна боротьба зазнала поразки не на фронті Української Дієвої Армії під проводом Петлюри, а на численних фронтах селянських повстань.

Автор цих рядків походить з гуці повсталого тоді селянства, з котрим він працював до і під час революції, а в 1919 році був змушений очолити великий повстанчий північно-західний район у званні команданта Базарських повстанців. Мої свідчення будуть потрібні історикам для правдивого висвітлення тієї «невідомої селянської революції», а також новим генераціям, які повинні знати, як їх діди захищали свої споконвічні права на землю, за яку віками проливалась українська кров, як ті повстанці були обдурені, бо довірилися пройдисвітам, і як вони були жорстоко карані...

Щоб дійти до головного в цій темі, мушу згадати про найбільш промовистий момент моїх дій.

У дні 15 серпня 1919 р. (ст. ст.) на мій повстанчий район навалилась ціла 14 армія Щорса. Через брак набоїв давати їй чоловічий бій було безглуздом. Ми гуртувалися в лісах, що тягнуться по річці Уж, і звідтіль зробили напад на ар'єргард ворога. Від полоненого політрука, який виявився надзвичайно бравим, ми почули страшну новину. «Чуєте гарматний бій? Це Петлюра зрадив Денікіну, і тепер вони б'ються за Київ»... І дійсно, з боку Києва було чути канонаду. На своєму шляху большевики розкинули проклямації, в яких закликалися повстанців не чинити опору, бо контрреволюціонери посварились і б'ються між собою, чого вони й чекали, і тепер большевики переходять до рішучого й останнього бою... Не вірилося, бо два дні перед тим я дістав повідомлення від Головного штабу Української Дієвої Армії, що в Базар має прибути корпус Галицької Армії, яку ми повинні забезпечити провіантом. Була також відповідь на мій запит не висаджувати мостів через Уборта і Уж.

Ще раніше до мене прийшов перебраний у селянина ротмістр Субоцький, якого я знав раніше: він сказав, що є післанцем від команданта Волчанського «отряду» генерала Шкури. Його місія була відвідати повстанчі осередки і повідомити про дружню спілку для продовження боїв проти большевиків. Ясно, що йому розходилося знати про ставлення Базарських повстанців до Добровольчої армії. Ми відверто сказали, що маємо зв'язок з Головним командуванням Української Армії і виконуємо його накази. Ротмістр Субоцький відповів, що якраз у цей час з боку добровольців робляться заходи щодо порозуміння з Петлюрою для продовження боротьби. Від себе з переконанням Субоцький говорив, що як, борони Боже, до того порозуміння не дійде, то боротьба проти большевиків буде програна, бо ні добровольці, ні українці їх не подолають... Це було і наше переконання. Хто не був у стані облоги, той не зрозуміє, що кожна військова сила, яка б'ється проти загального ворога, є бажаною.

Ми перебували в лісі, готовими до маневрування; новина, яку ми почули від ворога, шокувала нас. Ми з двома повстанцями пішли на спеціально обладнаний на одній горі обсерваційний пункт, з якого кінна лісова сторожа дивилася, чи нема де диму над лісом, і побачили, як у повстанчих селах горять хати, клуні і скирти вже зведеного збіжжя. Який же лютий, нелюдяний ворог! Мало йому крові, що летється в боях. Йому потрібен жахливий, страшний терор, він прагне катувати тих, хто йому попався, палити, нищити, щоб залишити родини без харчів для невинних немовлят на руках беззахисних матерів... Помста? Ні, вона більше сотні років відтягала найбільш відважних від головної мети — боротьби за визволення і відбудову своєї Держави. Боротьба мусить продовжуватися, якою б важкою і довгою вона не була.

Я вислав кінний роз'їзд, аби він, обійшовши лісами Коростень, нав'язав зв'язок з Галицьким корпусом, а сам напростець тієї ж ночі пішов у Житомир, де був штаб корпусу, звідки мені було принесене згадане повідомлення. 17-го я почув велику канонаду і зрозумів, що

то був бій Галицького корпусу за Коростень. Я звернув туди, і вдосвіта був уже на місці бою в північній частині Коростеня. Яке чудне видовище! Земля була зрита гранатами, диміли недопалені хати, але не було жодної живої душі. Ледве я знайшов дідка, який мені сказав, що тут відбулася велика бійка. Большевики втекли в бік залізниці, і більше він їх не бачив. Він чув від большевиків, що в них був забитий генерал, і тому вони відходять, а австріяки (тоді Галицький корпус був одягнений в австрійські уніформи) теж відійшли на Житомир.

Я наздогнав відступаючих на відпочинку в Турчанці, на півдорозі до Житомира. Натрапив на гармашів. Про Базарське повстання вони знали. Мене офіцери нагодували і порадили від'їхати на бронепотязі «Кармелюк», що прямував у Житомир. З бронепотягу мене негайно спровадили у Штаб другого Галицького корпусу, де я був заскочений етикеткою, якої там ще дотримувалися. Я був зарослий, убраний у перешитий з сірої шинелі френч, випуклі кишені якого були магазином зброї, амуніції й архівом. Все це дуже контрастувало з оточенням, в яке я потрапив.

Командант корпусу генерал Вольф погано говорив по-українськи. Йому допомагали ад'ютант і старшини. Я поінформував про події, що сталися в моєму повстанчому районі, та про сили ворога, який повернув від Базару на Коростень. Наказ про відхід з Коростеня був відданий вже тоді, коли фактично він був у руках переможців. Мені генерал Вольф сказав, що бій був перерваний і військо відтягнене з наказу Головного штабу Української Армії, тобто самого Головного Отамана, не зі стратегічних потреб, а з політичних причин: залишити Коростень большевикам, який мав, як залізничний вузол, стратегічне значення для наступу на Київ, і для оборони якого Добровольці повинні тримати великі сили. Вольф і старшини висловлювали незадоволення з того, що вони не скористали зі своєї перемоги. Вони казали, що, утримуючи Коростенський залізничний вузол, українське військо мало б більшу вагу і добровольче командування скоріше погодилось би на створення протибольшевицької коаліції. Мої зауваження посилювали ту тезу, що коли б Коростень був окупований українським військом, то мій повстанчий район, як безпосередньо суміжний, був би базою для добровільного забезпечення провіантом того війська. Крім того, з повстанців можна було б створити більше як двадцятитисячну регулярну армію. В походах на Народичі й Іванців я, не так для потреби, як для демонстрації, мав до десяти тисяч війська, складеного з мешканців ближчих сіл, організованих у курені чи сотні з назвами тих сіл. Щорс знав про чисельність Базарського повстання, і тому замість з Овруча йти просто на Коростень, він збачив, щоб знищити базарських повстанців і забезпечити собі тил.

Організація повстанців не була знищена. Вбито було кілька чоловік з розвідки і з тих, що не прибули на призначені збірні пункти. Підпали сіл тільки збільшили запал до бою, але відхід Галицького корпусу з Коростеня створив безнадійне становище. Що ж робити? Припинити боротьбу через ті ж політичні причини, що й Галицький корпус? На ці питання мені ні генерал Вольф, ані його штабні стар-

шини відповісти не змогли. Треба було звертатися до самого Головного Отамана, що тоді перебував у містечку Полонне, з яким не було телефонічного зв'язку. Мені запропонували телеграф, що був у штабі.

Під впливом картини палаючих сіл я склав телеграму на ім'я Головного Отамана, якою інформував його, що 15 серпня 4-та большевицька армія під командою Щорса навалила на мій повстанчий район і після бомбардування розташувань регулярного куреня повела наступ на Базар. Повстанці були заздалегідь повідомлені про сполох й організовано зібралися в лісах, що тягнуться на десятки верств уздовж річки Уж, але тільки десята частина з них мала вогнепальну зброю, інші не мали повного вряду. Большевики, спаливши чотири села, повернули на Коростень. У полоненого політрука ми знайшли наказ до армії, в якому було написано, що бандити-петлюрівці б'ються з білогвардійцями, і що настав очікуваний час знищити кубла контрреволюції. Большевики розкинули проклямації з вимогою скласти зброю, щоб уникнути кари «робочо-крестянської влади». Повстанці ремствують, що вони стали жертвою незгоди між двома воюючими проти большевиків арміями.

Головний Отаман відповів, що з боку українського командування було зроблено все, аби уникнути конфлікту, але з денікінцями жодної угоди зробити неможливо і що вони перші розпочали бій за Київ.

За порадою генерала Вольфа і старшин була вислана на ім'я Головного Отамана друга телеграма, в якій було передано вище сказані інформації про відвідини і заповнення про необхідність згоди ротмістром Субоцьким, якому базарські повстанці не могли не вірити. Його господарство знаходилось у Базарському повстанчому районі, після пограбування якого большевиками він утік до добровольців ще тоді, коли базарського повстання не було. Тому повстанці будуть вірити, що незгода і спалені села стались по Вашій вині. Від імени повстанців я просив Головного Отамана дійти до будь-якого порозуміння і запевнював, що повстанці визнають тільки Українську армію під його проводом, яка звільнить Україну від усіх ворогів і забезпечить спокійне життя.

Головний Отаман другою телеграмою відповів, що він мене і багатьох інших не уповноважував піднімати повстання, і що ми, як вільні отамани, від імени своїх повстанців повинні звертатися до Денікіна із заявою продовжувати війну проти спільного ворога — большевиків, тільки при умові його згоди з урядом Української Народньої Республіки, а в протилежному разі присутність добровольців на своїй землі повстанці будуть розглядати як окупацію і діятимуть так, як проти большевиків.

У Житомирі тоді був Отаман Туркул, заступник підступно вбитого Отамана Соколовського, а також, як вони себе відрекомендували, уповноважені Отамана Мордалевича, що перебував у нейтральній зоні біля Радомишля. Ідея Головного Отамана їх захопила і вони від імени повстанців склали ультиматум, що в разі незгоди з українською армією під проводом Петлюри всі повстанці повернуть свою зброю проти добровольців. Проте ніхто з них не відважувався йти в Київ, а тому вони не мали особи, щоб з тим ультиматумом з'явитись перед денікінським командуванням.

Свіжий жах від палаючих сіл і страх, що большевики переможуть і знищать усіх, хто проти них повставав, дали мені відвагу сказати вічна-віч правду тим, що вважалися носіями влади. Я згодився піти в Київ, але без писаного ультиматуму, зміст якого був дуже подібний до листа, якого писали Запорожці турецькому султанові.

До Галицького корпусу прибігло більше двох десятків кінних і піших Базарських повстанців, які були прийняті до сотень. Частину їх я взяв з собою, і ми повернулись до домів, де були видані поради моїм заступникам. До Києва з розвідниками ми прибули через 10 днів, у кінці серпня.

Не місце тут згадувати, яке враження зробило на нас те «Христоро-бине войство». В Пущі-Водиці я з'явився до команданта 14-ої дивізії Добровольчої армії. «Гол. Отаман» Ілько Струк (так він підписувався) вже був у Києві і зарекомендував себе отаманом базарських повстанців, а про мене сказав, що я був йому підлеглий, і що я пішов до Петлюри. Йому повірили і «проізвели» його в полковники, та ще й генерального штабу, що було видно по срібних пагонах і чорному оксамиті нижньої частини його кашкета — прерогативи офіцерів російського ген. штабу. Для утримання і забезпечення провіантом його «війська», денікінці віддали йому весь Поділ (нижня частина Києва).

Хоч я вже був відрекований як щирий українець, а до того ще й петлюрівець, чого я не перечив, до мене денікінці були чемні і зацікавилися моїм приходом, в той час як Отаман Зелений, певний у лояльності денікінців, виїхав назустріч їх роз'їздові і був убитий.

Мене в штабі коменданта київської групи генерала Бредова не допитували по шаблону, як це буває при допитах полоненого чи підозрюваного у шпигунстві. В присутності численних офіцерів мене попросили дати інформації про мій побут у Житомирі. Я сказав, що між трьома протибольшевицькими силами головною метою селянських повстань є звільнення від большевицької влади і забезпечення того, що вона не повернеться. Що стосується майбутньої влади, то для повстанчих організацій України влада в Києві ближча, ніж влада у Москві. За дорученням керівників повстанчими організаціями, а зокрема повстанців Базару, я й прийшов до Києва. Я відверто розповів про мої розмови з генералом Вольфом і про обмін телеграмами з Петлюрою, з чого було видно, з якою місією я прибув до них у Київ. Я весь час був під впливом палаючих сіл. Я з переконанням сказав, що незгода і конфлікт між силами, які борються проти спільного ворога — большевиків, є першим кроком до самогубства тих, від кого залежало створити коаліцію з однією тільки метою — знищення большевицької влади, яку в той час поодиноче ні українці, ні добровольці знищити не зможуть. Без поповнення зброєю та амуніцією українці перемогти большевиків не зможуть. За два роки брехливої пропаганди і шаленого терору чехістів українські хлібороби, більші і менші власники зрозуміли, що несе для них комуністична влада, і за той самий час вони стали свідомі того, що ті землі, які захищали і за які проливали кров численні покоління їх предків, будуть знову належати їм тільки тоді, коли в Києві буде вибрана ними влада.

Гетьман Богдан Хмельницький, маючи за собою Запорізьке військо, підняв загальне селянське повстання проти поляків. Тепер теж Петлюра міг би з повстанців створити мільйонну армію, але для цього потрібна зброя, бо часи не ті: з вилами та косами протистояти кулеметам не можна. Я зауважував, що між тими титулованими слухачами дехто сміявся під час мого монологу, а наприкінці вони заперечили, що крім Петлюри є Махно та інші. Я відповів, що за Махном теж пішли українці, бо він був проти великих німецьких землевласників, зокрема, магната Фальцфейна. Вони вірили, що б'ються за козацькі землі й вольності, тільки не були свідомі, якими ті вольності повинні бути і від кого їх треба захищати. Обдурені скорше приходять до свідомості і мають більший запал до боротьби проти тих, хто їх обдурив.

Після вислову, що коли Петлюри не пощастить десь роздобути зброї, то він не зможе перемогти (що сподобалося слухачам), я теж з переконанням сказав тим слухачам, що Добровольча армія в жодний спосіб сама перемогти большевиків не зможе, бо хоч вона й забезпечується зброєю та амуніцією і має великий офіцерський склад, але вона не має того подостатком, а при теперішній ситуації не зможе мати припливу рядового бійця. Поважні слухачі заворушилися і злюбливо дивилися на мене, питаючи, звідки я це знаю. Я сказав, що стимулом до боротьби для українця є захист своїх предківських земель чи помста, чинена займанцям тих земель. Великоросів ніхто з їх земель не зганяв, ніхто з чужинців їм кривди не чинив. То якими резонами чи обіцянками ви зможете підняти їх до боротьби за владу, яка є хоч і большевицька, але російська? Ніхто на це питання мені відповідати не збирався; мене обізвали шовіністом (тоді ще про страшних націоналістів ніхто не знав).

В такому тоні продовжувати діалог було неможливо, але й неможливо було вийти з тої залі та гримнути за собою дверима, як зробили українські старшини на станції Васильків при зустрічі з денікінськими офіцерами.

Ті, що з зацікавленням слухали про труднощі в петлюрівському таборі, закидали мене своїми репліками і питаннями. Сердило їх не те, що я сказав про російського селянина, якого не можна буде підняти проти большевиків так, як повстале українське селянство, а довело їх до сказу те, що можливість підняти українських селян на загальне повстання я вважаю монополією Петлюри, а також те, що для забезпечення добробуту і спокою потрібен вибраний селянами український уряд у Києві.

Все мною сказане було обдумане з повстанчим комітетом, і реакція денікінців, до котрих мене той комітет і чільні повстанці просили іти, була передбачена.

Я, стоячи, лагідно продовжував говорити: «Бачу між вами Георгієвських кавалерів. Я теж маю всі обер-офіцерські нагороди, включно з Орденом Святого Володимира, який мені дає потомственне дворянство. Отже, ми маємо спільні інтереси захищати те, що нам належить, а ще важніше: ми маємо спільне бажання знищити нелюдяну большевицьку владу. Різниця між нами та, що ви не бачили палаючими

рідних вам сіл, не бачили і не чули розпачливого крику матерів з дітьми на руках на згарищах своїх хат.

На те страшне видовище, як одночасно горіли чотири села, я дивився з висоти лісової сторожової пожежної вежі. Річний урожай уже був звезений. Горіли хати, скирти і стодоли. Уявіть собі становище хлібороба і його родини, що залишилися на зиму без даху, теплого одягу і харчів. І то не один чи кілька господарів, яким могли би допомогти сусіди і родичі, а все село.

Мої патетичні речення не хвилювали слухачів. Навпаки, вони той терор вважали для себе сприятливим, бо повстанці бачать, як большевики жорстоко з ними розправляються і тому мусять іти до Добровольчої армії. Я сказав, що Струк прийшов до вас, але скільки і кого він привів із собою? В Києві тоді вже були окремі Базарські повстанці. Я сказав, що з них можу зараз створити дві і більше чоти, але що це pomoже? Добровольча армія зайняла Київ. Престиж її потрібний тим, хто дає їй зброю, але користь від того, що ви посідаєте Київ, мають большевики, які цього й чекали.

Більш як за два роки революції українці ознайомилися з історією своїх предків, які ніколи не покидали своїх земель, проливали за неї свою кров і з кров'ю передавали своїм нащадкам продовжувати боротьбу. Селянські повстання, чи як їх звали — «мятежи», періодично повторювалися в Україні до революції. За лєнінським гаслом «Грабуї награвоване!» зємлі польських магнатів були захоплені селянами. Петлюри нічого не залишилося, як визнати той стан і видати декрет, що після війни ті землі будуть розділені між малоземельними.

Отже, як тільки Добровольча армія вступила в Київ, то большевицька пропаганда мала підставу писати і кричати для підбадьорення своєї армії, що Петлюра б'єтєся з Дєнікіном, а для української бідноти — що дєнікінці ведуть за собою поміщиків. Вже при гетьмані цією пропагандою большевики перетягнули до своєї армії чимало найбільш бойового елемєнту.

Мєне запросили бути командантом Базарських повстанців тоді, коли базарці боялись репресій за те, що під час боїв у січні за Коростєнь вони конфіскували зброю, яку большевики транспортували в запілля Української армії для озброєння пробольшевицьких елемєнтів — переважно жидівських робітників малих фабрик гнутих меблів у Малині. В Базарі був уже створений повстанчий комітет, озброєні повстанці були політично оформлені. Хоч вони були петлюрівцями, а я безпартійний, як військовий я не міг відмовитися від очолення тих повстанців, бо йшлося про охорону рідних мені сіл. Для піднесення настрою і надії на перемогу я казав, що нам треба бути в стані облоги для бійки з карними відділами, які не можуть бути великими, бо большевики потребують тримати великі сили на фронтах проти Добровольчої і Української армій. Я мав інформацію і підбадьорював людей, що між цими двома силами ведуться переговори про спільну боротьбу до повного знищення большевицької влади в центрі — в Москві.

Слава про Базарських повстанців рознеслася далеко. Большевики мали спеціальні продовольчі команди, які по селах реквізували худобу

і збіжжя для армії. Коли вони приїжджали в село, то селяни посилали повідомлення до Базарських повстанців, які відправляли кінний відділ. Такі експедиції були корисні: селяни чатували, де ті реквізитори сплять. Повстанці їх роззброювали і поповнювали свій арсенал десятком берданок (військові рушниці, що набивалися тільки одним набоем). За два місяці в районі на північ від Коростеня большевики не могли добути провіанту для своєї армії в Києві. Вони відбирали від селян продукти, які вони привозили на продаж на київські ринки. Від цього страждало населення Києва. Цілком зрозуміло, що люди зустріли добровольців і петлюрівців з радістю, як своїх визволителів. В той же час у погорілих селах на згарищах плакали сотні жінок і дітей.

Після повернення з Житомира в район Базару мене вразило сумне становище. Большевицька армія, пройшовши повстанчий район і спаливши села, пограбувала селян на своєму шляху. В Базарі большевицької сталої влади не було, але були порозвішувані оголошення про знесення зброї. Повстанчий комітет і відповідальні повстанці вдень прилюдно не показувалися, що радили й мені. Тасмно зібрані на нараду повстанці признали продовження збройного повстання безнадійним. Ніхто не вірив у перемогу ні Петлюри, ні Денікіна. Проте ідея Петлюри: послати від повстанців делегацію до денікінців була всіма схвалена. В разі згоди продовжувати спільно боротьбу всі вірили в знищення комунізму. Але марно буде просити денікинську верхівку в Києві. Треба їм з'ясувати, що большевицька армія тепер не та, що рік тому, і що вони ніколи не переможуть, якщо в протибольшевицькому таборі не буде багато випробуваних протибольшевицьких бійців, які є тільки в Україні, і які підуть тільки за Петлюрою. Мосрішення іти з такою місією до Києва вони прийняли з ентузіазмом і запевнили, що в разі успіху більше десяти тисяч їх прибуде на збірний пункт для вступу в Українську армію.

Після окупації большевиками повітового міста Овруча Комісар уряду УНР Калініченко перебував в околицях Базару. Це була наздвичайно активна і винахідлива людина (про нього згадує генерал Пузицький у статті «Бої за Овруч», поміщеній у другій книзі «За державність»). Перебуваючи в підпіллі з тими базарцями, які відібрали і переховували большевицьку зброю, він з ними організував протибольшевицьку пропаганду і розвідку.

До революції на Поліссі були професійні збирачі пожертв на будову церков, провідники прочан до Києва і юродиві, які з Біблією ходили по селах і голосили про «кінець світу». Вони добре знали села і гостинних людей в них, де можна було спочити і провадити бесіду. Комісар Калініченко розповсюджував через них заклики, які були писані і мали вигляд афонських і почаївських повчань. Зверху було півколом написано «З нами БОГ» (це був пізніше девіз на прапорі Базарських повстанців), всередині був хрест і внизу «сім победиш», а потім був текст про руйнацію безбожною большевицькою владою релігії, родинного життя і поновлення панщини під виглядом комун. Ці листи й діди, що їх розносили, мали пізніше великий вплив на поширення Базарського повстання.

На третій день організації збройного повстання, коли воно ще не було відоме в околицях, відділ повстанців на відомому кінському ярмарку в містечку Ксаверово захопив 83-х коней і металеву скриню, в якій було 14 мільйонів карбованців, що охоронялися двома красноармійцями з «інтернаціональної» дивізії, що формувалась у Києві. Ці гроші стали власністю повстанчого комітету, а коні пішли для формування кінної сотні. Комісарові Калініченкові гроші послужили для вдосконалення і поширення пропаганди і розвідки, до якої він притягнув багатьох, починаючи від поводирів сліпих жебраків чи 12-літніх хлопчиків, що видавали себе загубленими від своїх батьків, біженцями, які в той час повертались, і закінчуючи старими жебраками.

В той час, як я в штабі Бредова видавав себе за дипломата, розвідники, що прибули зі мною, повідомили тих, кого Калініченко вислав наперед, і тих, хто прибув самочинно, збиратися купками біля воріт і просити вартового пропустити їх для побачення зі мною.

Цими людьми офіцери зацікавилися. Ролі їх були завчені від комісара Калініченка. Вони говорили те саме, що сказав я, а до того додали ще й дисльокацію большевицького війська і те, що вони чули від красноармійців, що було потрібне для штабових офіцерів. Вони мене розпитували, і я сказав, що коростенська група і ті частини, які пішим порядком вийшли з Києва до Прип'яті і створили Чорнобильську групу, готуються до наступу на Київ, тільки чекають одеської групи, яка прямує теж у напрямку Києва, щоб одночасно перейти в наступ. Про останню ті офіцери знали, а про дві перших не мали жодних відомостей і були заскочені. Розмова перейшла на чисто військову тему, і мої спостереження змінили ставлення до мене. Обідав я в офіцерській їдальні разом з усіма. Мені відвели окрему кімнату. Я було вибився зі сну і не спав до ранку. Рано після снідання зі мною розмовляли цивільні: професор Київського університету, прізвища якого не пригадую, і журналісти з «Київлянина». Мої розвідники стало приходили до воріт і питали мене. Адьютант Бредова мене попросив, щоб я дав одному з моїх розвідників наказ поїхати в Чернігів, зайнятий большевиками, і передати листа за вказаною адресою. До мене впустили моїх хлопців, які були готові виконати доручення. Я вибрав хлопчину, якому дали назвисько Сержант. Він мав 14 років, але був малого зросту і виглядав на 12 років. Він мудро входив у довіру в червоноармійців, їв з ними в кухні, їздив залізницями і навіть кораблями ескадри Полупанова по Прип'яті. За п'ять днів він бездоганно виконав те доручення.

По обіді я хотів покинути той «гостинний» штаб. Але мені сказали, що зі мною хоче розмовляти князь Владімір Владімірович (брат Кірілла Владіміровича, претендента на престол). Точної години моєї розмови з тим князем мені не було сказано. Я чекав на нього до п'ятої години. Він цікавився повстаннями селян в Україні. Я йому оповідав про конфлікти селян з великими землевласниками, про порушення ними прав на рубання дров, випас худоби, збирання грибів і ягід на тих володіннях, що було їм обіцяно під час звільнення з кріпацтва, і чим вони користувалися ще десятки років після звільнення. Земля подорожчала, населення збільшилося, земельні ділянки, що їх селяни дістали при

розкріпаченні, подрібнилися, люди збідніли до такого стану, що як не нарубає таємно дров чи не нажне трави для своєї корови на тих землях, то діти будуть голодні і мерзнутимуть взимку. Землевласники мали право для захисту своїх посілостей кликати поліцію і навіть військо. Селян судили, засилали до Сибіру, і так тривало до революції.

Принц, двоєрідний брат колишнього царя, уважно слухав і, як я зауважив, не знав чи вдавав, що не знає українського питання, а щодо конфліктів селян з поміщиками, то він сказав, що то була помилка, що земельної кризи не розв'язали до війни, і що земельна проблема тепер не може бути розв'язана, бо для цього потрібна монархічна влада. З попередніх розмов з цивільними було видно, що тоді було дві течії: диктаторська Денікіна і монархічна.

На третій день уранці в штабі Бредова я побачив вищезгаданого ротмістра Субоцького (!!!). Він був засмучений. Вітаючись, він мені шепнув, що я арештований і утримуюся під домашнім арештом, але щоб я не хвилювався, бо він ще прийде. Дійсно, перед обідом він з'явився і всунув мені в руки коверту малого розміру. Я розгорнув — і своїм очам не вірив. У коверті була візитна картка, на якій було надруковано: «Митрополит Київський і Печерський АНТОНІЙ» і написано рукою: «Запрошує капітана Закусила прийти до нього о четвертій годині (це було 2-го, чи день-два пізніше, вересня, точно не пам'ятаю).

Мене дивувало, як цей пронирливий ротмістр, римо-католик, міг видобути цю картку від найвищої в Росії духовної особи! Митрополит Антоній Храповецький до революції був організатором «Чорних Сотень» — найбільше правих бойових організацій для захисту монархії. Українці прозвали його «україножером».

Після обіду я подякував присутнім за «хліб, сіль і за приют» і сказав, що відходжу до владики митрополита Антонія, який мені прислав візитну картку, яку я показав. Адьютант здивовано подивився на мене і попросив показати картку генералові Бредову. Вагання не могло бути: то було власноручне письмо митрополита Антонія, який ще тоді мав силу не тільки в церковній ієрархії але й у політиці. Мені повернули картку. Я став одягати свій френч, в якому цього разу вже не було архівів і кишені не відтулялись, бо я носив револьвера на поясі — єдина офіцерська прерогатива, що я зберіг в тому таборі. Мого револьвера на поясі не було, і я, як нічого не сталося, сказав, що я тут бачив тільки благородних людей, але мій револьвер десь зник. Адьютант сказав, що його взяли почистити. Він мені його приніс і віддав. Я попрощався, ще раз подякував за «гостину» і вийшов.

На вулиці я зустрів своїх людей, яких повідомив ротмістр Субоцький, щоб на мене чекали. Виявилось, що він був помічником голови денікінської контррозвідки в Києві. Розвідники Комісара Калініченка його віднайшли, і вони були взаємно корисні один одному. Розвідники мали певні відомості про розташування і рух большевицьких військових груп. Коростенська група вже займала станцію Бородянка, 40 верст від Києва. На такій відстані була й Одеська група. Через три дні мав початися наступ на Київ.

У призначений час я був у резиденції Митрополита Антонія. Він мешкав коло Печерської Лаври. На мій дзвінок двері відчинив молодий чоловік у куртці, келейник Митрополита. Я дав йому візитну картку, з якою він зник за дверима. Через хвилинку прийшов монах в підряснику, підперезаний широким лякерованим поясом. Я пізнав, що це був сам Митрополит, якого я бачив в 1908-10 роках у Житомирі, коли він був Архієпископом Житомирським і Почаївським. Я вклонився і підійшов під благословення Владики. Митрополит запитав, чи я є той самий отаман, що писав «За нами Бог» у відозвах. Я сказав, що відозви писали і розсилали Базарські повстанці, в яких я був командантом. Він здивовано сказав, що я капітан, то чому я не маю пагонів і чому прийшов з револьвером. Я вибачився, зняв пояса з револьвером, поклав у кут і сказав, що я не належу до Добровольчої армії, а в повстанців пагонів не носять, але без зброї ніколи не ходять. Митрополит сказав, що має двох «просителів», яких відпустить і тоді зі мною поговорить.

Він запровадив мене у велику кімнату, в якій було тільки чотири стільці, а стіни були обвішані портретами попередників митрополита в розкішних позолочених рамах. Я сів і слухав через відчинені двері розмови селян. Один з них мав сина, а другий — шістнадцятирічну доньку. Вони просять Владика дозволу повінчати їх дітей, бо їх «земельки сумежують», які вони хочуть звести докупи й ошцасливити подружжя. Митрополит запитав, чи дівка доросла і здорова. Селянин відповів: «О, така що й парубка підійме!». Митрополит мовив: «Бог благословить», черкнув, віддав прохання селянинові та запитав, чи мужики задоволені, що добровольці прогнали большевиків. Селяни вже були задоволені і задовольняюче відповіли Митрополитові, але один сказав, що задоволені, та не всі», бо ті, що забрали панські землі, бояться, що будуть карані. Митрополит запитав: «Ну, а якби був цар і видав указ, що бідні будуть наділені землею?». «О, тоді всі були б задоволені, бо знали б, що „купчі-крепості“ (нотаріальні акти купівлі чи спадку) мають законну силу».

Митрополит відпустив дядьків другими дверима, прийшов до мене і запитав те саме. Щодо царя, то я сказав, що його ім'я, як і пагони, оплюгавлені і не час їх обновлювати. Большевики зробили багато зла і зроблять ще більше, якщо не будуть скупчені всі протибольшевицькі сили для знищення їх влади. Митрополит сказав, що Добровольча армія сильна і перемаже большевиків, але без монархії порядку не буде. Я знову з переконанням наголосив, що добровольці перемагали, бо большевики мали ще фронт проти армії Петлюри, і що селянські повстання дали змогу добровольцям пройти Україну і зайняти Київ. Тепер ситуація змінилася, і добровольці самі без українців подолати большевиків не зможуть. Я повторив сказане мною в штабі Бредова і додав, що більшість солдатів у Добровольчій армії — це ті, що перейшли від большевиків, або були ними вислані, щоб бити українців. «Пошліть передягненого в селянина свого довіреного до тих солдатів, і він почує, як вони лаються «мать твою в бога мать». То не є Христолюбиве воїнство, за яке моляться». Митрополит зникнув... А я відчув

гідність і запал отамана, якому довірялися десятки тисяч повстанців і які доручили мені рятувати становище.

Психіку того монаха в той час я ототожнював з психікою тих селян, з якими він розмовляв і для яких їх земелька була метою їхнього життя. Замість бути з тими, хто йшов у бій з вірою, що «З нами Бог», і співчувати людям, що без даху і засобів до життя залишилися на поталу диявольської влади, цей вищий достойник Церкви шукає засобів рятувати московську монархію, для чого і покликав мене в надії, що повстанці зі мною на чолі підуть у бій «За веру, царя...» і дідько зна за яке «отечество».

Я просив Митрополита вплинути на Денікіна, щоб він дійшов до згоди з Петлюрою продовжувати війну проти большевиків до повного знищення їх влади. Митрополит, показуючи на стільці, сказав, що Петлюра пограбував у нього меблі, а його «заточив» (ув'язнив) в уніятський манастир. Ясно було, що власні інтереси і московська монархія для нього були важливішими від долі Церкви і пастви. Він не вірив моїм словам про безнадійне становище добровольців. Я сказав, що через три дні большевики будуть у Києві і радив йому заздалегідь переїхати на правий берег Дніпра в Чернігівську «Слободку». Митрополит підвівся, перелякано, недовірко і вороже дивився на мене. Я вклонився і вже без благословення вийшов із залі, взяв у коридорі свій пояс з револьвером і покинув митрополичу резиденцію.

Не на третій день, як мене повідомляли розвідники, а на другий Одеська большевицька група зробила напад на Київ, зайняла Жидівський базар і повела наступ на Липки (аристократична дільниця Києва), тримаючи під обстрілом Ланцюговий міст, що пов'язував Київ зі «Слобідкою». Місячної ночі на рибальському човні під обстрілом Митрополит був перевезений на правий берег Дніпра.

Розвідники Калініченка і десяток базарських повстанців отаборилися у приміщеннях Куренівських пожежників, які мали петлюрівську підпільну організацію і з якими розвідники були пов'язані раніше. Вони запровадили і мене в ті спокійні порожні приміщення. Коней забрали большевики при відступі. Куренівкою звалася північна частина передмістя Києва.

Коли почули стрілянину в Києві, ми, не відчуваючи запалу до боротьби, на рибальських барках перепливли на Труханів острів. Пізніше ми дізналися, що большевицька Коростенська група була відбита добровольцями, а в Чорнобилі стався між большевиками поділ на тих, хто заявив себе махнівцем та захотів йти до батька Махна, і правовірних большевиків-комуністів. Тоді ще махнівці були потрібні большевицькій владі й такі заяви толерувалися. Проте ні одні, ні другі участі в наступі на Київ не брали. Одеська група опинилася без «братньої» допомоги. Добровольці, не знаючи скрутного становища большевиків, стали відступати з Пущі-Водиці і зранку були на Подолі. Артилерія почала перехід на правий берег Дніпра стратегічним одноколійовим мостом; між рейками і по боках вже були покладені дошки, але не було поручнів. Кілька гармат вже було перевезено, як з верхів'я Дніпра, ще покритого ранковою млою, виринула «ескадра Полупанова» —

два річкових пароплави оббиті залізними щитами, з двома польовими гарматами на кожному. Вони непомітно підійшли близько до мосту і відкрили вогонь шрапнеллю прямою пальбою по денікінцях. Коні сполошилися і падали у воду разом з гарматами. Один кінь зачепився за щось і повис головою вниз. Мої повстанці, між якими було кілька пожежників, не витримали і байраками, виритими під час повені, прикриваючись кущами верболозу, підповзли з двома кулеметами до берега і відкрили вогонь, цілячись в одне місце занурюваної у воду частини пароплава. З нього вирвалися клуби пари, пароплав почав хилитися в наш бік і ліг на воду. Моряки вискакували у воду з протилежного боку. Пароплав, що був позаду, сховався в тумані. За кілька хвилин «морський» бій скінчився, свідком якого я був тільки цього разу за все своє життя.

Прибуття «ескадри Полупанова» для бомбардування Києва під час вступу в нього Одеської групи свідчить про те, що в большевицькому штабі були скоординовані всі сили для захоплення Києва, про що знала українська розвідувальна служба, з якою були пов'язані розвідники комісара Калініченка і які інформували мене для підтримки моєї місії в штабі Бредова. Проте жоден штаб не міг передбачити, що станеться в протилежних таборах. Добровольча дивізія, що займала позиції на Ірпін'—Святошино і мала свій штаб у Пущі-Водиці (дачі київських сатрапів — так було, так і є), почувавши себе відрізаною від чернігівського фронту, залишила свої позиції і її авангард вступив на Поділ. Керівники Одеської большевицької групи, знеможені нічним боєм, перелякалися, що добровольці відтинають їм відступ, припинили бій у Києві, скупчено прорвалися крізь добровольців і скорим маршем через Куренівку сховалися в лісі в напрямку Петрівців.

З Труханового острова ми повернулися в Куренівку. Большевиків тут не було, ніхто з ними не гнався. Для забезпечення ми зробили розвідку в лісі в бік Петрівців, де знайшли недавно застрелену літню жінку, і пішли на відпочинок в помешкання пожежників. Нас було неповних дві десятки.

Описую ці подробиці тому, бо київські часописи роздули з них таку пропаганду, з якої виходило, що «Гуси Рим врятували».

Ми нікому не підлягали і нікому про себе відомостей не давали. Проте на третій день після «боїв» за звільнення (в дійсності після втечі большевиків) газети Києва стали писати про повстанців як спільників у геройській боротьбі добровольців. Не називаючи їх числа, до них було прилучено повстанців Димера, що вступили в бій з відступаючими большевиками і понесли втрати тяжко раненими і вбитими. Зразу з'явилося милосердя до всіх живих повстанців, молитви та опіка душами забитих у боротьбі з безбожною владою. Який контраст! При першій сутичці з добровольцями мене вразило, що про українських повстанців писалось як про бандитів, їх усіх уважали махнівцями, які в добровольчому запіллі діяли проти добровольців.

Без моєї згоди і відома в газетах фігурувало моє ім'я як команданта всіх повстанців, що врятували Київ. У Базарських повстанців був старшина, мій однофамілієць, але мені перед тим незнаний. Тижнів два

перед навалом армії Щорса на Базар він прийшов з Білорусії, де, як він себе відрекомендував, його тато працював у казначействі. Комісар Калініченко мав у Димерах та околицях підпільні організації, але через близькість до Києва, де були значні большевицькі сили, було заборонено піднімати збройне повстання. Передбачаючи відступ большевиків з Києва через Димер, туди був відправлений мій однофамілієць зі зв'язковими, аби він там організував із озброєних повстанців курені і чатував за відступаючими большевиками, обеззброював їх і відбирав амуніцію. З нами був один з тих зв'язкових, який оповідав, що там було таємно зорганізовано курінь, а коли відступали большевики, то зібралось там багато людей, між якими були озброєні. Командант поставив умову: якщо большевики будуть реквізувати коней і примушувати селян їх везти, то буде поставлений збройний опір. Значні сили тоді перейшли через Димер без сутичок. Зате, коли відходила Одеська група і большевики почали забирати коней, то димерці неорганізовано дали опір. Большевики, поспішно втікаючи, стріляли навмання. Багатьох поранили і забили нізачо, як ту жінку в Куренівському лісі. Про це нам оповіли поранені димерці, яких ми відвідали в київському шпиталі.

Ніхто не знав, де подівся мій однофамілієць, що мав бути командантом при першому большевицькому відступі. Зник він невідомо куди ще тоді. Тому, коли до мене звернулися журналісти, які розмовляли зі мною в штабі Бредова, і просили сказати про ролі повстанців у звільненні Києва, то я просив розшукати мого однофамілійця і запитати про це у нього. Що ж до тих, які були зі мною, то про них сміх згадувати, бо їх не було більше, як римських гусей. Пізніше ми довідалися, що при першій вістці, як добровольці зайняли Київ, він намовляв повстанців переходити до них, але ніхто з ним не пішов.

Ми стало утримували зв'язок з ротмістром Субоцьким, який дав доказ своїх чеснот. Він говорив те саме, що під час своїх відвідин Базару, він переживав, що помилився у своїх прогнозах. Проте разом зі своїми однодумцями він усе робив для посилення протибольшевицького фронту.

Оволодівши Києвом, денікінське командування було переконане в можливості створити з українців велику армію. На Лівобережжі поблизу Києва були створені по селах штаби дивізій і полків зі старими назвами, але ніхто з підстаршин і стрільців не вступав до них. Тисячі старшин-українців одиноко парадували вулицями Києва в пагонах і при шаблях. Ніхто з них не хотів вступати рядовими бійцями в офіцерські роти, передбачені при тих полках, в яких офіцерські посади вже були укомплектовані, і то часто особами нижчих рангів. Було утворено комісії перевірки рангів. Справа довга, скомплікована і сварлива, а той рядовий боєць потрібен був зараз. Він був тільки у повстанців. Щоб його привабити, для того було вжито старий випробуваний спосіб: славлення героїв, милосердя над раненими і молитви та опіка за душі загиблих у боротьбі проти спільного ворога. Тому в Києві славили черідку гусей, що були роздратовані на Трухановому острові і гналися за большевиками, які подразнили їх. А митрополит Антоній Києво-

Печерський видав візову до своєї пастви, щоб молилися за вічний спокій душ повстанців, полеглих у боях проти відступників від християнської віри, і закликав побожних киян на урочисту панахиду наступної неділі. (Дати не пам'ятаю, а знаю, що то була остання неділя перед Воздвиженням).

Я не був на тій панахиді. Не був і на величавому прийнятті в найбільшому тоді київському готелі і реставрації «Прага», де тоді «полковник ген. штабу Струк» гостив добровольчих офіцерів. Ми були тоді зайняті благодійною для голодуючих у Києві справою. Безробітні портові робітники були обурені, що знизу Дніпра прибула барка з живністю, і що замість дати їм вивантажувати, та барка на буксирі має відплисти вгору Дніпром для голодуючих Петрограду чи Москви. Дійсно, хтось зоопікувався пальним для потужного моторового човна, і барка на його буксирі вийшла з пристані. Ми тоді були єдиною озброєною силою на півночі Києва і не могли відмовити робітникам в їх справедливому домаганні. Барка була відтята від буксира і попливла назад, де портовики причалили її до берега. В барці були борошно, цукор і тюки тютюну. Ми теж не могли заборонити їм за свою «заробплату» все те розвантажувати і наділяти голодних, якими ми теж були.

Я ще мав зустріч з ротмістром Субоцьким, з яким ми подружилися. Він мені показав телеграму, що була вислана з Ростова-на-Дону від головного денікінського штабу до начальника контррозвідки в Києві. Текст телеграми в оригіналі був такий: «Вияснити і пильно донести: 1) Історія і причини селянських повстань в Україні. 2) Причини приєднання до повстанців інтелігенції, офіцерів, докторів, священників та півінтелігенції — учителів, фельдшерів і писарів» (!!!). Ми вдвох склали текст можливої відповіді, підкреслюючи, що тепер по селах і містечках України залишилась інтелігенція, що вийшла з селян, і між нею і повстанцями нема поділу на кляси... Це було моє останнє побачення зі славної пам'яті ротмістром Субоцьким. Пізніше він був розстріляний за самочинні зв'язки й агітацію між поляками в Добровольчій армії про приєднання до організації польських легіонів. У вищому командуванні добровольців були поляки з високими рангами і з великими земельними володіннями в Україні, які мали у Франції і Англії впливи на постачання зброї для добровольців і ставили безкомпромисові вимоги щодо розв'язання земельного питання в Україні.

Незабаром Петі Моркутонови доручили формувати український уряд, а полковникові Кейхелеві дано наказ і, певно, гроші, щоб формувати Першу Українську Дивізію. Як було в традиціях царської армії, початок таких формацій відзначився урочистим прийняттям. Мене запросив полковник Кейхель, якого я до того часу не знав, але цікавився, чи не має він підтримки Німеччини.

Я прийняв те запрошення і на тому «прийнятті» перший раз побачив танцюристку, яка, виконуючи «восточний танець», крутила і трясла своєю сідницею. А все-таки я довідався, що полковник Кейхель був дегенерат і русофіл, яких не бракувало і між російськими німцями. І яка іронія! Він там же призначив «ген-полковника» Струка командантом 1-го полку, а мене 2-го, і пив за моє скоре підвищення, бо я був тільки капітаном російської армії.

Події у Києві розвивалися швидко. Добровольці почували себе, як голий у кропиві. Ми вислали випробуваного розвідувача, щоб він розшукав, де знаходиться штаб Української Дієвої Армії, і дали йому писане донесення про стан добровольців і можливості їх вигнання з Києва. Маючи за розміну монету цукор і тютюн, ми переселилися в порожню резиденцію монахинь якогось київського монастиря — коло Петрівців. Там ми дочекалися нашого посланця, який приніс відповідь, але не від штабу Української Армії, а від якогось довіреного, який нам наказав негайно покинути «допомогу добровольцям». Там я дочекався і зустрів свою тепер стареньку і німічну дружину, що переховувалася на хуторах. Вона є єдиним свідком подій у рідному Базарі і наших скитань у той бурхливий час, що розпочав добу влади по вдосконаленій системі Джінгіс-Хана і його ханату.

10.4.1976 р.

Анатолій БЕДРІЙ

У 36 РІЧНИЦЮ СМЕРТИ СТЕПАНА БАНДЕРИ

Степан Бандера став широко відомий серед українського народу своєю поставою та виступами на судах у Варшаві і Львові (1935-36 рр.) у зв'язку з убивством бойовиком ОУН польського міністра Броніслава Перацького. У своєму «останньому слові» на Львівському процесі Степан Бандера говорив: «Ми стоїмо на становищі, що обов'язком кожного українця є підпорядкувати свої особисті справи і ціле своє життя інтересам і добру нації. Коли хтось добровільно і свідомо співділає з ворогами в поборюванні, і то фізичними методами, українського визвольного руху, ми стоїмо на становищі, що за такий злочин національної зради належить лише кара смерті». Щодо визвольної політики, Бандера сказав тоді: «ОУН у своїй політичній програмі відкидає орієнтацію на когонебудь». Що ж стосується площини етичної, то він заявив: «Люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя... але наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреалізувати».

Здобутий Степаном Бандерою разом з підсудними членами ОУН великий ідейно-моральний авторитет влучно окреслив член тодішнього Проводу ОУН полк. Микола Сціборський: «У Варшаві більшість підсудних своїм мужнім принциповим поведенням зуміла відбити польський напад. Але те, що бачимо на суді у Львові, перевищує виявлювані вже зразки героїчної постави під час всіх дотеперішніх процесів УВО і ОУН. Оскаржені націоналісти творять собою залізну дисципліновану когорту... І Львівський процес ввійде в аннали революції, як заповіт ідейного горіння і жертвенности, як образ кри-

цевих чеснот націоналістичного руху»¹. Про Степана Бандеру той же автор писав: «А вже справді гігантською у своїй духовій силі, моральній красі, непримиримості і героїчності виростає постать провідника ОУН на ЗУЗ — Бандери. Того Бандери, що кинув гасло — «згинуть а не зрадити»... Мудрість і честь, любов і ненависть, воля і погорда до особистої небезпеки промовляли устами Бандери. Падали його слова — тяжкі, логічні, гострі: „так я дав приказ, так я це сказав, так я борюся за відбудову і скріплення Соборної Української Держави“». Слова, що лишають по собі більший слід, ніж томи списаних творів. Від них, від цілої постати Бандери, віє таким трагічним героїзмом, такою — просто неземною святістю, що стискається серце. Стискається болем, а водночас виростає в ньому могутнє почуття віри і бадьора радість. Україно! Ти будеш жити, коли родиш таких своїх синів. Революціє! Ти непереможна, коли виховуєш таких провідників!» — закінчив полк. Сціборський.

Після краху Польщі у вересні 1939 р. Степан Бандера, який був засуджений на досмертне ув'язнення, вийшов з в'язниці і незабаром довів до епохальної події: 10 лютого 1940 р. він сформував нове керівництво ОУН під назвою «Революційний Провід ОУН» (РП ОУН). Його вибрали головою Проводу. РП ОУН покликано, як читаємо в Акті, з наміром «уможливити здійснювання націоналістичних, революційних засад і методів, згідних з актуальними вимогами історичного моменту в цілій діяльності Організації... [Ми] свідомі свого обов'язку й історичної відповідальності за чистоту Націоналістичної Ідеї й перемогу Української Національної Революції...»².

За один рік РП ОУН виконав величезну працю: розбудував ОУН на Закерзонні від Лемківщини до Берестейщини, зорганізував Комісію Державного Плянуння, очолену д-ром Володимиром Горбовим, зорганізував Крайовий Військовий Осередок і підготував Дружини Українських Націоналістів — два військові курені, підготував кілька тисяч кадрів для Похідних Груп, заклав основи під спільний фронт визвольних рухів поневолених Росією народів і підготував Другий Великий Збір ОУН, що відбувся у квітні 1941 р.

Перед Другою світовою війною Степан Бандера видав наказ, щоб негайно при найбільшій нагоді відновлювати українську державність. Так і сталося, бо Актом 30 червня 1941 р. ця вимріяна ідея була реалізована. Коли ж гітлерівці домагалися від Степана Бандери відкликання Акту, то він безстрашно їм відповів: «Ми вступили в бій, що зараз розгортається, щоб боротися за незалежну і вільну Україну... Я видав розпорядження негайно організувати адміністрацію й уряд країни... Я дав наказ, як голова ОУН, тобто як провідник українських націоналістів, оскільки ця організація є в проводі українського народу. Я говорю тут від імені ОУН, як провідник українського народу. ОУН має право творити уряд». Бандера прямо заявив державному підсекретареві Райху Кундтові: «Ще раз хочу ствердити і вияснити, що, даючи всі накази,

¹ «Українське Слово», Париж, 21 червня 1936.

² «Чому потрібна була чистка в ОУН», Теребовля, 1941, с. 29.

я не покликався на ніякий наказ чи навіть згоду будь-якої німецької установи, а єдино на основі мандату, що його я дістав від українців. Будова і формування українського життя і держави є в першій мірі відповідальністю самих українців на заселеній ними території, а це може статися, самозрозуміло, лише тоді, коли в цьому братимуть участь українські організовані чинники»³.

Нацистські расисти ув'язнили Степана Бандеру за те, що він не скорився перед Гітлером, але тисячі українських націоналістів по всій Україні поширили прізвище свого провідника, що скоро стало легендарним, символом усіх нескорених і безкомпромісових борців за Українську Державу.

Ідеологічно-політичні принципи Степана Бандери можна звести до п'яти найважливіших: 1) на першому місці є боротьба за українську національну державу, без якої неможливі ні демократичний лад, ні справедливий устрій, ні економічний добробут і поступ, ні процвітання культурного й релігійного життя; 2) поборовання намагань ворогів української державности звести національно-визвольну боротьбу на рейки автономізму чи реформізму в межах тієї чи іншої імперії; 3) українську державу найперше збудує власна українська політична й збройна сила з активною участю цілого народу; 4) необхідна мудра міжнародна політика, спрямована на ліквідацію Російської імперії, у спілці з волюбленими націями, поневоленими Росією; 5) для осягнення вище наведених принципів необхідна безмежна віра в призначення України з її центром у золотOVERХому тисячолітньому Києві. Лише на основі цієї віри виростуть борці за Україну. Крім цього, Бандера знаменний глибокою християнською релігійністю, своєю прихильністю до споконвічних українських принципів приватної власности і був послідовним та чинним соборником.

Від літа 1942 р. ОУН Бандери формує військові відділи, які виростають у могутню й славу Українську Повстанську Армію. У відомій пісні УПА співаємо: «Батьківщини це вірнії повстанці // Виконують Провідника наказ. // Бандера шлях до волі нам покаже... // З його наказу йдемо ми у бій! // І розіб'єм, розгромим кодро враже, // Запалимо визвольний буревій. // Гей, рідний брате Заходу і Сходу, // Єднайся в один ударний моноліт! // Ми Україні вибором свободу, // Загарбницький певалимо світ!» А в пісні «Збудись, могутня Україно» є слова: «До перемоги і до слави // Тебе Бандера поведе».

Наприкінці 1944 р., нацисти звільнили С. Бандеру з концтабору, аби схилити його до співпраці з ними, щоб він сформував у запіллі большевиків другий фронт для допомоги конаючому Райхові. Бандера категорично відкинув ці пропозиції.

Коли вістка про його звільнення дійшла в Україну, там Провід ОУН скликав у лютому 1945 р. конференцію, на якій склали свої повноваження члени Бюра Проводу: ген. Роман Шухевич і Дмитро Майвський (третій член, Ростислав Волошин, загинув раніше). Конференція за-

³ Цей документ зберігається в Інституті Гувера в США у справах про «НСДАП», ст. 52.

пропонувала на голову Бюро Проводу Степана Бандеру, чим ствердила його домінуючу роллю в ОУН.

Уже в Деклярації Проводу ОУН (травень 1945 р.) помітний вплив думки Бандери. Там читаємо: «Бездержавному народові в боротьбі за волю можна, а часто і треба мати союзників... але ніколи — імперіялістичних опікунів... Всі намагання українських партійних чинників легально-опортуністичним шляхом реалізувати визвольну концепцію закінчилися повною невдачею... Найбільш виразно окресленою імперіялістичною державою в світі є нині большевицька Росія... [де] наступило насильне цементування населення народів ССРСР у напрямі творення російської нації шляхом впровадження однієї мови, культури, патріотизму, месіанізму та економічного життя». Ключевим засобом здобуття УССД є «політична і військова революційна організація, що у визвольний період творить хребет народу і його провід».

У роках 1945-47 Степан Бандера віддає багато уваги та енергії розбудові ОУН між українцями в Західній Європі, що завершилося сформуванням Закордонних Частин ОУН під час Першої Конференції ЗЧ ОУН у вересні 1947 р.

Від другої половини 40-х рр. аж до своєї смерти С. Бандера опрацьовував разом з Ярославом Стецьком теорію і стратегію Української Національної Революції. Його твори, як і праці Дмитра Донцова, актуальні для українського народу доти, доки він не досягнув своєї національної незалежної держави. До такої політичної клясики зараховуємо його твори: «Значення широкіх мас та їх охоплення», «До засад нашої визвольної політики», «До проблеми політичної консолідації», «Плянність революційної боротьби в Краю», «Українська Національна Революція, а не тільки протирежимний резистанс», «Проти ідейного роззброєння визвольної боротьби», «З москалями нема спільної мови», «Первородний гріх проросійської концепції», «Ідея і людина в ідеологічному русі», «За правильне розуміння визвольно-революційного процесу», «З невичерпного джерела [українського християнства]», «Україна не буде спільницею Москви» і найвизначніший його твір — «Перспективи української національно-визвольної революції».

Під кінець 40-х рр. перед Степаном Бандерою визріла проблема розмежування компетенцій ОУН і УГВР, яку він роз'язав таким чином, що визнав УГВР верховною національно-державницькою репрезентацією визвольного руху, а ОУН — головною рушійною політичною силою. Але відразу виникла друга криза — ідеологічно-політичного характеру. Москва з одного боку і деякі члени ОУН, які відійшли від зобов'язуючих позицій, з другого, повели наступ на Степана Бандеру як нібито диктатора, доктринера і тоталітариста. Однак Бандера показав, що заходи Москви — це диверсійні провокації для розбиття ОУН зсередини, що підтвердив через 40 років полк. Василь Кук-Коваль-Леміш. А в ідеологічно-програмовій площині Бандера доказав, що ЗЧ ОУН дотримуються Постанов, прийнятих ще на III НВЗ ОУН 1943 р.

У другій половині 40-х рр. російські імперіялісти виселювали сотнями тисяч українське населення вглиб ССРСР. Ці маси народу рознесли ідеї Степана Бандери та ОУН-УПА по найдальших просторах

СССР, де вони мобілізували поневолені народи до боротьби, що проявилася в грандіозних повстаннях і страйках сотень тисяч в'язнів. Тоді хрущовське керівництво було змушене ліквідувати сталінську систему ГУЛАГу. Одночасно вони вирішили фізично знищити Бандеру. Цей злочин вчинив агент КГБ Сташинський у Мюнхені 15 жовтня 1959 р.

Дмитро Донцов заявив, що Росія знищила Бандеру тому, що «його ім'я стало символом боротьби на життя і смерть з захланним завойовником... за його погорду до угодовства, за його революційно-націоналістичний чин... за спротив проти тих, які „обдурену масу вели на шлях реальної політики“, себто коляборації з окупантами». Донцов твердив, що тій політиці Бандера «протиставив когорту людей віри, ідеї, честі й характеру, яка хоче здвинути Україну традиційну, козацьку, християнську, якій би, як тому Яремі, „виросли крила“, Україну Богдана, Мазепи і Гонти, з хрестом і мечем на „поганих“».

Схилимо чола перед великим мужем. Вічна слава і пам'ять вірному синові України Степанові Бандері!

Оксана ГАСЮК

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ЧЕЧЕНЦІВ ПОСИЛЮЮТЬСЯ

(УЦІС) Останнім часом спостерігається посилення репресій проти чеченців і їх сімей, які прибули в Україну. Народний депутат України Михайло Ратушний повідомив кореспондента УІС, що йому відомі факти, коли працівники українських правоохоронних органів вривалися в помешкання, що їх винаймають чеченці — біженці з районів бойових дій, вимагають у них відбитки пальців, а також перевіряють документи.

«Власне, це характерно не для якогось одного населеного пункту. Можна говорити, що установка йде з самого верху, — сказав М. Ратушний. — Я знаю випадок, що трапився у Львові. О 2 годині ночі працівники правоохоронних органів увірвалися в помешкання сім'ї Шаміля Сангарієва у складі семи чоловік. Вони затримали главу сім'ї». Крім того, М. Ратушний повідомив, що чотири подібних випадків трапилися в Києві та інших містах України.

М. Ратушний вважає, що дехто в Україні може частково пояснити подібні випадки як запобіжні міри перед приїздом в Україну Бориса Єльцина. «В усякому випадку можна сказати, що у ставленні до цих людей, а серед них є поранені, українські правоохоронні органи займають чисто проросійську позицію», — сказав М. Ратушний. Крім того він вважає, що працівники правоохоронних органів порушують не лише права людини, а й розпорядження свого власного уряду. Як відомо, Кабінет Міністрів видав розпорядження у березні 1995 року, згідно якого чеченцям надається статус біженців.

Хто перешкаждає доставі гуманітарної допомоги в Чеченію?

Представники Конгресу Українських Націоналістів уважають, що комусь в Україні невігідно показати, що рух, який є націоналістичним, несе в собі гуманітарні функції. Про це заявив 7 березня Сергій Жишко, заступник Голови Конгресу Українських Націоналістів, на пресовій конференції, присвяченій проблемам відправлення гуманітарної допомоги до Чеченії.

«Ще тільки коли розпочалася збройна інвазія, Конгрес Українських Націоналістів виступив з осудом цієї російської імперської політики проти Чеченії», — сказав С. Жишко. Він також повідомив, що рішенням Головного Проводу Конгресу було оголошено збір підписів проти російської інтервенції в Чеченії. Підписи було передано членам депутатської групи Конгресу «30 червня», які в свою чергу оголошували їх від мікрофонів. Підписи також було передано до представництва ООН у Києві.

С. Жишко також підкреслив, що Конгрес Українських Націоналістів організував серед народних депутатів України збір підписів проти російської агресії в Чеченії. 28 грудня 1994 р. 105 депутатів звернулися до Генерального Секретаря ООН Бутроса Бутроса Галі з пропозицією скликати позачергову надзвичайну сесію ООН для розгляду питання про припинення російської агресії на Північному Кавказі.

Лідер групи Конгресу Українських Націоналістів у парламенті Михайло Ратушний сказав, що на ім'я міністра закордонних справ України Генадія Удовенка надійшов лист, в якому заступник Генерального Секретаря ООН підкреслив, що жодна країна світу ще не надсилала подібних звернень до ООН.

29 грудня 1994 р., з метою підтримки народів, що виборюють свою незалежність, створено Міжпарламентський Антиімперський Координаційний Комітет (МАКК), до якого ввійшли парламентарі України, Чеченської Республіки Ічкерія, Азербайджану, Литви, Башкортостану, Естонії, Молдови, Білорусії і Таджикистану. С. Жишко підкреслив також важливість поїздки до Чеченії членів Проводу Конгресу М. Ратушного і Марії Базелюк, які, за словами М. Ратушного, привезли символічну гуманітарну допомогу до Грозного.

С. Жишко повідомив журналістів, що відразу після 15 грудня, коли Конгрес Українських Націоналістів пікетував Російське посольство, почався збір гуманітарної допомоги для чеченців, заініційований Івано-Франківською обласною організацією Конгресу, яку очолює народний депутат Роман Круцик. «Гуманітарна допомога збиралася майже всіма обласними організаціями Конгресу у вигляді невеликих грошових пожертв громадян, а також у вигляді медикаментів», — зазначив С. Жишко. Він також підкреслив, що допомога надходила від багатьох інституцій, громадських організацій і підприємств.

Свою частку допомоги надіслали концерн «Укрмедприлад» (фірма «Здоров'я») з Харкова, Кам'янець-Подільський консервний завод, медичні заклади Лубенського і Дніпропетровського хеміко-фармацевтичних заводів. С. Жишко повідомив, що Конгрес Українських Націоналістів зібрав і розмістив у Києві 40 тонн вантажу для Чеченії.

М. Ратушний підкреслив, що Конгрес висунув ряд ініціатив для перевезення гуманітарної допомоги до Чеченії. 13 січня група депутатів від Конгресу звернулася до міністра оборони Валерія Шмарова з проханням виділити транспортний літак для доставлення вантажу гуманітарної і медичної допомоги до Баку або Махачкалі. За словами М. Ратушного, міністер оборони сказав у телефонній розмові, що транспортний літак коштуватиме 100.000 доларів. «Але коли ми провели консультації з відповідними експертами, то виявилось, що «Авіалінії України» готові перевезти вантаж за 20 тис. доларів США», — підкреслив М. Ратушний. Він повідомив про це 18 січня на засіданні відповідальних працівників Кабінету Міністрів, Міністерства оборони.

М. Ратушний також підкреслив, що люди зібрали 10 тис. доларів США для Чеченії. «Але ми не хотіли, щоб ця допомога була вузькопартійною. Ми хотіли, щоб це віддзеркалювало позицію України», — сказав М. Ратушний.

Він також підкреслив, що народнім депутатам, працівникам Червоного Хреста та ін. дали зрозуміти в урядових кабінетах, що гуманітарну допомогу не буде відправлено до офіційної візити Леоніда Кучми в Росію. Але справа з гуманітарною допомогою Чеченії не вирішена й донині. М. Ратушний зазначив, що лист з підписами 30 депутатів з проханням виділити літак розглянув Прем'єр-міністер Віталій Масол. Тепер цей лист на столі у виконуючого обов'язки прем'єр-міністра Євгена Марчука.

В Кабінеті Міністрів М. Ратушного запевнили, що питання з відправленням допоги до Чеченії вирішиться протягом 1-2 днів.

Далі представники Конгресу підкреслили, що неофіційним шляхом вони відправили 50 тонн гуманітарної та медичної допомоги в Чеченію. 10-тонний вантаж, зібраний Конгресом разом з Народнім Рухом України, був затриманий російськими митниками, і зараз він знаходиться в Луганській області.

С. Жишко сказав, що зараз, коли Грозне, інші чеченські міста й села спливають кров'ю, коли саме Росія винищує чеченську націю, вона ж і надає так звану гуманітарну допомогу і розподіляє її серед тих біженців, в основному росіян, які виїхали в Росію.

Голова Конгресу Українських Націоналістів Слава Стецько підкреслила, що 1993 року в Україні відновив свою діяльність Антибольшевицький Бльок Народів. Цього року на запрошення Президента Чеченії генерала Джохара Лудаєва конференція АБН мала відбутися в Грозному, але через російську агресію це стало неможливим.

Слава Стецько повідомила, що українські організації за кордоном звернулися до урядів США і Канади з пропозицією вчинити тиск на Росію і вимагати від неї припинення агресії проти Чеченії. «Ціла українська громада заангажована на допомогу Чеченії», — сказала Слава Стецько. Вона також підкреслила, що українсько-британське лоббі у Великій Британії було використане для допомоги Чеченії, а в Канаді було проведено демонстрацію проти російської агресії. В демонстрації, за словами Слави Стецько, брали участь представники української та інших національних громад.

Чи може Україна стати членом Ради Європи?

Протягом минулого тижня в Україні перебував з офіційною візитом політичний консультант Директорату Ради Європи Іржі Вогель. Під час заключної пресової конференції для українських та іноземних журналістів 3 березня І. Вогель заявив, що для вступу в Раду Європи Україна повинна виконати всі зобов'язання, окреслені у програмі співпраці з Радою Європи, яку наша країна підписала в травні минулого року.

Заява І. Вогеля протирічить думці міністра закордонних справ України Генадія Удовенка, висловленій на щотижневій зустрічі з журналістами в Міністерстві закордонних справ 1 березня. «Україна не є у списку країн, які будуть прийняті до Ради Європи в 1995 році, незважаючи на те, що вона виконала всі вимоги Ради Європи», — підкреслив Г. Удовенко.

«Керівництво Ради Європи в Страсбурзі не поспішає зробити Україну членом Ради», — сказав Г. Удовенко.

Згідно програми співпраці між Радою Європи й Україною, Рада Європи допомагатиме нашій державі розробити нову Конституцію, а також Кримінальний, Цивільний та Адміністративний кодекси.

«Незважаючи на те, що підписаний документ підтверджує готовість структур Ради Європи й України розвивати співпрацю, ніякої практичної роботи в цьому напрямку не було зроблено тому, що Україна ще не внесла текст проєкту програми співпраці до штаб-квартири Ради Європи», — сказав І. Вогель. Він також додав, що це сповільнює процес входження нашої країни до Ради Європи.

Україна, як свідчить І. Вогель, знаходиться в менш вигідній позиції, ніж інші країни-кандидати до входження в Раду Європи, тому, що багато держав почали підготовку відповідних правових документів ще два роки тому. Він також підкреслив, що український парламент тепер має статус спостерігача в Парламентській Асамблеї Ради Європи. 12 українських парламентарів можуть брати участь у пленарних сесіях Парламентської Асамблеї, але вони не мають права голосу. Представники України в Асамблеї все ж зможуть впливати на рішення цього органу.

Прем'єр-міністр В. Масол уступив

У дні 1 березня на засіданні Кабінету Міністрів, де розглядалися питання державного бюджету України на 1995 рік та інші важливі економічні питання, Президент Леонід Кучма оголосив про відставку Прем'єр-міністра Віталія Масола за його проханням.

Л. Кучма сказав, що В. Масол просив його про відставку. Сам колишній Прем'єр-міністр повідомив в інтерв'ю журналістів 2 березня, що перед відставкою він мав зустріч з Головою Верховної Ради Олександром Морозом, який просив його не йти у відставку. В. Масол також зазначив в інтерв'ю, що пішов у відставку в зв'язку з появою в Україні «додаткових структур, які почали виконувати дії Кабінету Міністрів».

Голова Фонду Державного Майна України Юрій Єхануров, коментуючи відставку В. Масола, сказав, що вона матиме надзвичайно позитивний вплив на подальший хід реформ в Україні.

В. Масол, призначений на посаду Прем'єр-міністра ще колишнім президентом Леонідом Кравчуком, зараз знаходиться на відпочинку. Виконуючим обов'язки прем'єр-міністра призначено першого віце-прем'єр-міністра України Євгена Марчука.

Наталка ПРУДКА

ДО ВАЖЛИВІШИХ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПИТАНЬ

Накладено вето на Указ про фінансово-промислові групи

(УЦПС) 1 березня 1995 року Верховна Рада наклала вето на січневий 1995 року «Указ Президента Про фінансово-промислові групи (ФПГ)». Своє рішення парламентарі мотивують тим, що Указ порушує Українське законодавство. Зокрема, це стосується оподаткування.

Парламент України зобов'язав комісії з питань фінансів та банківської діяльності спільно з Кабінетом Міністрів прискорити розробку Закону «Про фінансово-промислові групи».

Основна мета Указу Президента про ФПГ — об'єднати інтереси українських банкірів і промисловців з метою створення сприятливих умов для інвестування капіталу в українські підприємства, — повідомив 1 березня на зустрічі з журналістами Володимир Рижов — помічник Президента з економічних питань.

Відомо, що українські банки не виконують своє основне призначення: не інвестують в промисловість України, яка нині терпить значну нестачу обігових грошей.

Що стосується оподаткування, то підприємствам ФПГ пріоритет не надаватиметься.

Володимир Рижов також повідомив, що в Україні буде створено близько семи ФПГ, чотири з яких — транснаціональні, які створюватимуться в основному з російськими підприємствами у відповідності з міжурядовими угодами, що в свою чергу підлягатимуть ратифікації парламентом.

В Україні плянується створити транснаціональні ФПГ в таких галузях, як автомобілебудування, авіаційне моторобудування, нафтопереробка та ювелірна промисловість.

Проект бюджету на 1995 рік Уряд затвердив з надією на допомогу Заходу

У дні 1 березня під головуванням Президента України відбулося засідання Кабінету Міністрів, на якому ухвалено розроблений міністерствами фінансів та економіки проєкт Державного бюджету України на 1995 рік.

За розрахунками економістів, передбачається дефіцит бюджету в 1995 році в розмірі 290 трильйонів карбованців — це 6,4% від вало-

вого внутрішнього продукту, що відповідає вимогам Міжнародного валютного фонду. Покриття дефіциту плянується за рахунок кредитів Національного банку України, цінних паперів Уряду та позик міжнародних фінансових структур.

Прибутки консолідованого бюджету на 1995 рік передбачаються у розмірі 2 квадральйонів 152 трильйонів карбованців; видатки закладено в сумі 2 квадральйонів 442 трлн. крб.

Наступного тижня проєкт Державного бюджету підпише Президент України, після чого він буде поданий на розгляд Верховної Ради.

Кабінет Міністрів спільно з Національним банком підписали звернення до Міжнародного валютного фонду про кредит станд-бай, розмір якого — 1,5 млрд. доларів США. Кредит буде надано протягом 1995-1996 років кількома траншами*.

Політичний меморандум, що представляє спільну з Національним банком програму Уряду, буде передано до виконавчої ради Міжнародного валютного фонду. В разі прийняття рішення про надання Україні кредиту станд-бай, разом з виплатою його першого траншу Україна отримає і другу половину кредиту на системні перетворення — 370 млн. доларів США.

Промислова група «Міжнародні авіаmotorи»

В ході майбутньої візити в Україну Президента Росії Бориса Єльцина передбачається підписання міждержавної Угоди про створення фінансово-промислової групи «Міжнародні авіаmotorи».

Учасники майбутньої ФПГ — підприємства України та Росії всіх форм власності.

20 лютого цього року було парафовано** Угоду про створення ФПГ в ході візити делегації машинобудівників Росії. Згідно Угоди, до створеної ФПГ «Міжнародні авіаmotorи» можуть також приєднатися інші держави.

Протягом трьох місяців з дня підписання угоди буде визначено склад учасників ФПГ, передбачаючи при цьому участь фінансових структур, страхових компаній, а також торговельних організацій. До складу «Міжнародних авіаmotorів» увійде кілька сотень українських та російських підприємств.

Однак, за словами експертів Міністерства машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії, поки що відсутні конкретні механізми створення фінансово-промислових груп, створення яких здійснюється у відповідності з січневим 1995 року Указом Президента.

Ініціатор створення ФПГ «Міжнародні авіаmotorи» — запорізький завод «Мотор Січ», який в часи Советського Союзу був провідним заводом з виробництва авіаmotorів для потреб всього Союзу.

* По нашому — мабуть, ратами. Примітка Редакції «В. Ш.».

** Підписано ініціалами — примітка Редакції «В. Ш.».

В минулому році «Мотор Січ» був акціонований, однак поки що 100% акцій належить державі. В майбутньому передбачається реалізація частини акцій компанії, при цьому контрольний пакунок належатиме державі.

Створення ФПГ «Міжнародні авіамотори» зумовлено необхідністю об'єднання фінансових ресурсів її учасників для забезпечення серійного виробництва військово-транспортного літака АН-70, обладнаного гвинтовентиляторним мотором Д-27, що виробляються на заводі «Мотор Січ».

Однак в Україні відсутнє виробництво систем управління до двигунів Д-27. Виробництво електронних систем до моторів здійснюють російські підприємства.

За прогнозами експертів, світова потреба в АН-70 становить 2 тисячі літаків. Серійне виробництво розташовано на Київському авіаційному заводі та в Самарі (Росія).

Крім того, мотор Д-27 встановлюватиметься на модифікації АН-70Т, а також на АН-180 — новій розробці АНТК «Антонов», серійне виробництво якого заплановано на Харківському авіаційному заводі спільно з російським виробничим об'єднанням «Польот» в Омську.

АН-180 повинен замінити ТУ-154, що нині експлуатуються в країнах СНД.

За прогнозами машинобудівників, щоб задовільнити потреби авіаційних заводів — «Мотор Січ» повинен щомісяця виробляти 25 моторів Д-27.

Завод «Мотор Січ» також розпочав серійне виробництво турбовентиляторних моторів Д-436, які буде встановлено на новій російській розробці літака ТУ-334.

Київський авіаційний завод розпочав серійне виробництво ТУ-334. Перша дослідна партія — п'ять літаків, з яких перший побудований літак ТУ-334 вже передано до Москви, зліт якого плянується найближчим часом.

Двигун Д-436 також встановлюватиметься на пасажирських літаках ЯК-42М російського виробництва, транспортному АН-74, а також на літаках-амфібіях А-200.

Продукція заводу «Мотор Січ» експортується в 43 країни.

Розслідування причин катастрофи АН-70 завершено

Комісія службового розслідування завершила роботу над з'ясуванням причин аварії літака АН-70, який 10 лютого 1995 р. під час чергового випробовування зіштовхнувся з літаком, що його супроводжував на відстані 250 метрів.

Комісія, до складу якої увійшли українські та іноземні експерти, проаналізувала дані «чорної скриньки», в якій зафіксовано всі параметри випробовувального польоту АН-70.

В «чорній скриньці» не зафіксовано відмов в роботі систем літака, які б могли призвести до катастрофи. На думку комісії, основна причина аварії — людський фактор.

Офіційна думка комісії, що також затверджена урядовою: «причиною льотної пригоди є зіткнення в повітрі АН-70 та АН-72 через втрату візуального контакту при виконанні маневрів без ведення взаємного радіообміну та невчасних діях екіпажів у його відверненні. Зіткнення призвело до зруйнування вертикального оперення та повної втрати керованості літака АН-70».

Генеральний конструктор АНТК «Антонов» Петро Балабуєв в інтерв'ю по телебаченню подає, що нині продовжується будівництво другого дослідного зразка літака АН-70, що буде завершене в цьому році, а в першому кварталі 1996 року розпочнуться випробувальні польоти.

Експерти засвідчили, що перший дослідний зразок літака був добре підготовлений до випробувальних польотів. І саме тому причина катастрофи виглядає занадто загадковою: в свій останній політ АН-70 успішно здійснив чотири кола в супроводі АН-72, а на п'ятому колі супроводжувальний літак раптом збільшив швидкість руху та вийшов на траєкторію АН-70, де їх шляхи трагічно перетнулися для АН-70.

Варіанти законопроекту про оплату праці

13 березня на засіданні Комісії з питань базових галузей та соціально-економічного розвитку регіонів було обговорено варіанти законопроекту про оплату праці, запропонованих Кабінетом Міністрів та Спілкою профспілок України. На думку депутатів, окремі положення і статті потребують узгодження.

Розглянуто також Концепцію державної житлової політики, — повідомляє прес-центр Верховної Ради. Члени комісії висловилися за її прийняття одночасно з законопроектом про оплату праці, оскільки це питання пов'язане з процесом приватизації житла, розрахунками за комунальні послуги, встановленням розміру податку на нерухоме майно громадян.

Проекти Закону «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу України» та Постанови Верховної Ради України про введення його в дію та про форми державних актів на право власності на землю і право постійного користування землею обговорено в Комісії з питань агропромислового комплексу, земельних ресурсів та соціального розвитку села.

Зокрема, з метою наближення статусу колективної власності на землю до правового статусу приватної власності на землю вказано законопроекти, котрі передбачають надання кожному членові колективного сільськогосподарського підприємства реального права власності на свою земельну частку (пай).

Суб'єктами права власності на землю, яка передається державою колективним сільсько-господарським підприємствам, пропонується визнавати членів їх трудових колективів. Землі, що перебувають у колективній власності, передбачається розпайовувати та надати громадянам-співвласникам сертифікати на право власності й землю. Забезпечується право безперешкодного одержання земельних часток (паїв) при виході з колективних сільськогосподарських підприємств. Право

на земельну частку (пай) може бути об'єктом купівлі-продажу, дарування, успадкування, застави.

Депутати зазначили, що дієва економічна реформа в Україні стримується через відсутність ринку землі. Виходячи з цього, пропонується надати право придбання за плату у власність земельних ділянок громадянам та юридичним особам України для здійснення несільськогосподарської підприємницької діяльності, крім земель сільськогосподарського призначення та деяких інших.

Проектом змін до кодексу передбачено, що передача земельних ділянок громадянам України у приватну власність безоплатно проводиться один раз по кожному виду їх цільового використання, про що Радами народніх депутатів робиться відмітка у паспорті або документі, що його замінює. Граничний розмір загальної площі земельної ділянки, що може бути в приватній власності громадянина, не повинен перевищувати норм, установлених кодексом для селянських (фармерських) господарств.

На засіданні комісії було зазначено, що при розробці змін до Земельного кодексу враховано пропозиції Всеукраїнського з'їзду представників колективних сільськогосподарських підприємств щодо виключення працівників соціальної сфери на селі при вирахуванні розміру земельної частки для визначення площі ділянок, що передаються безоплатно у власність для ведення селянських (фармерських) господарств.

Підприємства розпочинають запроваджувати систему контролю

Міністерство машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії плянує запровадити на кількох інтенсивно завантажених підприємствах систему контролю та управління витратами електроенергії.

Нова розробка запорізького підприємства «Екосис» нещодавно була продемонстрована на семінарі для експертів Мінмашпрому та керівників українських заводів.

Запропонована система дозволяє в реальному масштабі часу контролювати споживання всіх видів енергоносіїв: електроенергії, газу, тепла, води. Для визначення обсягів споживання енергоресурсів підрозділи заводу будуть забезпечені датчиками — лічильниками споживання газу, тепла, води.

Лічильники електроенергії, виробництво яких вже налагоджено на українських заводах, здатні визначати кількість спожитої електроенергії в час пікових навантажень, платня за яку різко перевищуватиме тарифи в нічні години. Міністерство фінансів вже затвердило багатотарифну систему оплати.

Інформація про споживання енергоресурсів надходить до центрального комп'ютера головного енергетика. Система дозволяє кожні 3 хвилини фіксувати зміни в енергоспоживанні. На основі отриманої оперативної інформації аналізується причина збільшення енергоспоживання, що змушує керівника вживати належні заходи.

Запровадження системи дозволить енергетикам підприємств запровадити реальний процес управління енергоспоживанням. Затрати

на запровадження системи на підприємствах коштуватимуть близько 10 млрд. крб.

Окупність системи — 6 місяців з моменту її запровадження.

Понад 700 датчиків автоматизованої системи контролюють одночасно близько 3 тисяч параметрів, — повідомляє директор Запорізького інституту «Радіоприлад» В'ячеслав Толстихін.

Програмне забезпечення системи контролю дозволяє отримувати добові звіти про кількість спожитої енергії.

«Велике від'ємне сальдо торговельного балансу України викликано імпортом енергоносіїв. Розроблена в ініціативному порядку автоматизована система контролю енергоспоживання дозволяє оцінити роботу кожного агрегата, ефективність його використання, а також порівняти ефективність роботи різних підприємств, що спеціалізуються на виробництві однотипної продукції», — коментує Віктор Петров, міністер машинобудування.

Запровадження системи в машинобудівному комплексі плянується найближчим часом. Інші галузі промисловости також будуть поінформовані про нову розробку машинобудівників.

За прогнозами міністра Петрова, система контролю за енергоспоживанням протягом найближчих двох років буде запроваджена на українських підприємствах.

На Заході систематична контроля за енергоспоживанням називається системою енергетичного менеджменту. За даними західних експертів, без запровадження системи енергетичного менеджменту, жодна західня фінансова структура не інвестуватиме гроші в українські підприємства.

Едіт БОГАЦЬКА

ВИБРАНІ ПИТАННЯ НАУКИ І ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Українська фундаментальна наука в Україні може протриматися ще рік-два

(УЦС) Про стан справ і перспективи української нейрофізіології кореспондентів УІС розповів відомий у світі нейрофізіолог, член трьох академій наук (української, російської та польської) проф. Володимир Скок, який керує лабораторією в Інституті фізіології ім. О. Богомольця (Київ).

Кореспондент. Відомо, що нейрофізіологія належить до дуже дорогих наук. Вона потребує надзвичайно складних і дорогих наукових приладів, хемічних реактивів, лабораторних тварин тощо. За рахунок чого вам вдається втримуватися на рівні?

В. Скок. Моя лабораторія має спільні проєкти з трьома закордонними лабораторіями: це грецько-українсько-угорський проєкт; другий — спільно з французькими вченими (у рамках ІНТАСУ — Європейського міжнародного наукового фонду); і третій — проєкт з лабораторією в

Сан-Петербурзі (Фонд фундаментальних досліджень Російської академії наук). Окрім того, ми сподіваємося на спільну роботу з американськими вченими і з Лондонським університетом. Якщо ми виграємо ці останні дві дотації, то матимемо фінанси, щоб придбати наукові прилади, хемічні реактиви та лябораторних тварин, які нам потрібні. Інших шляхів немає: тих грошей, що ми отримуємо від НАНУ, ледь вистачає на дуже невелику платню. Ще одне джерело — це дотації Державного Комітету України з питань науки й технологій при КМУ: минулого року ми мали кілька тем, і вони допомогли нам вижити, а нині перспективи не визначені, ймовірно, що грошей Комітет не має.

Ці дотації дуже невеликі і фінансуються міжнародними науковими фондами. Дотації на 2—3 роки. А що буде далі — невідомо.

Більша частина наукових працівників лябораторії працює вже за кордоном. Але ми зараз залучаємо молодь, і якимось тримаємося. Невідомо, скільки воно ще триватиме, а головне — перспективи незрозумілі, і це дуже кепсько, бо працювати в науці, не знаючи, що буде через рік-два, неможливо.

Ми намагаємося виграти ці дотації й отримати кошти для того, щоб розвивати науку тут, а не кудись їхати, — у цьому полягає наша головна політика. Звичайно, ми не можемо затримувати людей, якщо вони виїжджають, і це завжди великий жаль: ще жодна людина не повернулася. Але ми намагаємося залучити будь-які кошти з міжнародних наукових фондів, щоб втримати науку тут, щоб вона не загинула, бо ми розуміємо, що важкі часи минуть, і тоді виникне потреба у швидкому науковому ринку. Ми дотримуємося такої точки зору, що Україна повинна бути передовою науковою країною. Нині держава без науки — це відстала держава, і буде дуже прикро, якщо вона опиниться серед відсталих країн. Нікого така перспектива не тішить.

У нас були дуже цікаві дослідження, які були світового рівня, і зараз ще є, хоча працювати стало важче. Але ми всіляко намагаємося їх зберегти, адже наша наука дуже дорога. Вона ніколи не була особливо дешевою, але ще років 20 тому і зараз немає ніякого порівняння: це комп'ютерні системи, які зараз використовуються; дуже тонкі і складні хемічні сполуки, які спеціально синтезують для дослідів; тонкі інструменти, які використовуюємо в науковій роботі, потребують великих грошей.

Кор. А російська наука в кращому стані?

В. С. В Росії наука в такому ж стані, що і ми, хоча деякі російські фонди досить великі, і з боку міжнародних фондів російські вчені отримують досить інтенсивне фінансування. Але в галузі нейрофізіології саме Україна була центром у колишньому Союзі, особливо в клітинній і молекулярній нейрофізіології — її найбільш новітні галузі — найперше розвивалися тут. До Києва приїздили вчитися з Ленінграду, Москви, інших республік. Так було і за часів Брежньєва, і в хрущовський період. Саме тут була найбільш передова наукова школа нейрофізіологів, започаткована Данилом Воронцовим. Потім ці спеціалісти, які готуються тут у нас, знаходили роботу в усіх країнах СНД. Словом, цей центр зберігся й донині. Ще й зараз ми видаємо журнал «Нейрофізіологія», і він зберігає своє значення

основного журналу з нейрофізіології в країнах СНД. Учні Воронцова докладають відчайдушних зусиль, щоб якось вижити в цих умовах. Ми сподіваємося, що нам це вдасться, оскільки наші вчені мають світове визнання, і нам вдасться вигравати міжнародні пожертви, призначені для підтримання фундаментальних досліджень. На жаль, останнім часом доводиться чути, що вони підтримуватимуть нашу науку лише якийсь певний період, сподіваючись, що врешті-решт держава також надаватиме більш-менш достатню підтримку для її розвитку. Але якщо через рік-два такої підтримки з боку держави не буде, вони припинять це робити. Зокрема, про це повідомив Фонд Сороса: вони підтримуватимуть науку лише за умови, що держава дасть принаймні половину фінансування.

Кор. Відомо, що учні Воронцова мають світове визнання. Чи є в вас рівноцінна заміна?

В. С. Так, звичайно, є, але, на жаль, вони вже майже всі за кордоном.

Років 13 тому ми дискутували на тему, чи посідає наша наука більш-менш пристойні міжнародні позиції? Але лише було дозволено нашим вченим виїздити за кордон, так відразу з усіх лабораторій світу почали надходити запрошення з відмінними фінансовими пропозиціями. Ми побачили, що це були справжні вчені і їхня якість цілком визначена саме тим фактом, що зарубіжні країни не пошкодували грошей, щоб їх до себе запросити. А ми позбулися. Це об'єктивний критерій якості вчених і якості українських наукових шкіл. А тут школа може закінчитися. Ми докладаємо зусиль, щоб цього не сталося.

Кор. Чи захочуть вони повернутися, коли наука матиме достатнє фінансування?

В. С. Усе залежатиме від того, як буде тут далі. Дуже схожа ситуація була свого часу в Польщі, Угорщині, Чехо-Словаччині: багато вчених виїздило за кордон. Тепер цей потік значно зменшився. Але особливо демонстративним у цьому відношенні є приклад Японії: в середині сімдесятих років мені довелося працювати в Сполучених Штатах, тоді там було дуже багато японських вчених. Усі вони мріяли повернутися в Японію, тому що не сприймали американського способу життя. Але не могли цього зробити, бо фінансові умови в Японії були набагато гірші. Проте через кілька років все фантастично змінилося: всі ці вчені працюють в Японії, жодного не знаю, хто б залишився в Америці — вони повернулися після того, як було створено мінімальні умови для наукової роботи.

Ливарництво й історія української культури

Культура українського народу складається з усього, що зусиллями власної творчості створила людина. Якщо врахувати надзвичайну давнину й розвиненість української культури, то кожен її прояв, кожна галузь мають бути об'єктом спеціального дослідження. Повною мірою це стосується ливарного виробництва, яке за своєю суттю є синтезом матеріального й духового виробництва і виконувало не тільки утилітарну (практичну), але й мистецьку (естетичну) функції. Вивчення

історії ливарної справи, збирання і демонстрація ливарних пам'яток має сприяти відтворенню цілісної картини поступу українського духового й матеріального виробництва і може суттєво доповнити уявлення про малодосліджені вияви становлення культури та цивілізації українського народу.

Ливарне виробництво впродовж не менше 5 тисячоліть відіграло значну роль у становленні цивілізації і розвитку матеріальної й духової культури народів світу, в тому числі й українського. Відомо, що оволодіння способами обробки і виробництва металів і сплавів після відкриття вогню було найважливішим досягненням людини у процесі розвитку стародавньої цивілізації. Впродовж великого історичного періоду вони визначали характер технічного прогресу людства. Земля України зберегла багато всесвітньо відомих ливарних виробів, які зосереджені в музеях системи Міністерства культури і Міністерства освіти, Національної академії наук тощо.

Вивчення історії ливарної справи і ливарної культури, збирання, збереження, демонстрація ливарних пам'яток — справа надзвичайної вартості. Якщо взяти для прикладу дзвонове виробництво, то вивчення окремих виробів здатне розширити знання про історію храмового будівництва, окремі події релігійного життя, інші факти. Аналітичне дослідження історії гарматної справи, витворів гарматного мистецтва збагатить науку новими фактами військової історії, дозволить визначити рівень технічної досконалості, виробничих стосунків тощо. Експонати музею становитимуть інтерес не тільки для фахівців науки, виробництва й культури, вони мають виконати функцію виховання почуттів любови та гордості за свій народ, що здатен витворити неперевершені зразки духової та матеріальної культури.

Незважаючи на давню історію ливарної справи в Україні, до цього часу немає усталеної української ливарної наукової термінології, словника ливарного виробництва, який би відбивав стан розвитку галузі. Вивчення історії формування української ливарної термінології особливо актуальне зараз, коли вживаються заходи щодо її унормування, очищення від зайвих синонімів і запозичень з інших мов. Але вплив ливарного виробництва на культуру України охоплює значно ширші сфери, ніж становлення термінології галузі. Видобування залізної руди на території нинішньої України має давню історію, що зокрема позначилося на місцевих назвах. Численні Рудники, Рудні, Рудничні, Рудківки, Рудькі й подібні найменування свідчать про ті первинні осередки, де добувалося і перероблялося залізо. Отже, вплив ливарного виробництва відбився на матеріальній і духовій культурі українців. Потребує історичного дослідження давня народна лексика ливарного виробництва, сучасні локалізми, вузька ковальська термінологія. І від неї треба перекинути місток до сучасної наукової термінології.

Ані за часів Советського Союзу, ані зараз в жодній країні СНД ливарних музеїв немає, зате вони досить поширені в світі: в Угорщині, Англії, Німеччині, Китаї. Вперше про необхідність організації подібного науково-культурного закладу в Советському Союзі заговорили ще у 1976 році, коли представники Всесоюзної асоціації ливарників (ВАЛу)

відвідали Ливарний музей в Будапешті. А в Україні заініціював його створення професор Степан Дорошенко, який впродовж 25 років ретельно досліджував історію цього виробництва. Провідні вчені України з різних галузей науки підтримали ідею створення музею, адже українська держава посідає перше місце в світі за кількістю вилівок на душу населення.

У 1990 році Кабінет Міністрів України затвердив Постанову про створення в Києві Музею історії ливарного виробництва.

Чому вирішено створити музей саме в Києві, а не в Запоріжжі, Дніпропетровську чи Донецьку? По-перше тому, що тут є унікальний пам'ятник промислової архітектури — механічні майстерні Київського політехнічного інституту, один з корпусів яких видатний київський архітектор ХІ сторіччя І. Китнер спроектував саме під ливарний цех. По-друге, якщо мова йде про відродження культури, то першоосновою України була Київська Русь, де металургія і ливарництво були надзвичайно поширені і розвинуті. По-третє, в пляні найновіших технологій ливарного виробництва Київ посідає нині основне місце: тут функціонує Інститут проблем лиття, провідний науковий академічний заклад, до якого звертаються фахівці з країн СНД і далекого зарубіжжя. Крім того, кафедра ливарного виробництва Київського політехнічного інституту (КПІ) є по-суті в країні базовою катедрою підготовки спеціалістів ливарного виробництва, і музей має на меті поліпшити підготовку фахівців, бо молодь не хоче йти на цю спеціальність. Згідно з концепцією, у музеї буде закладено майстерню художнього лиття і в ній кожен, хто побажає, зможе власноруч відлити форму або створити власний модель. Експозиція буде не лише в статичі, але і в динаміці: фігури рухатимуться, виконуючи певні технологічні прийоми. Тобто це буде сучасний музей, що використає набутки західного музеєзнавства — робототехніку, електроніку тощо.

В концепцію МІЛВ закладено фундаменальні науково-дослідні роботи з історії ливарного виробництва, щоб репрезентувати історію лиття від зародження до наших днів як основу цивілізації. На базі музею заплановано створити науковий центр сучасних технологій ливарного виробництва, в якому формуватиметься банк даних сучасних вітчизняних і закордонних технологій. Це сприятиме прогресові ливарного виробництва на Україні та поза її межами.

Навіть необізнаній людині зрозуміло, що ці пляни — Грандіозні за своїми масштабами, і постає слушне питання: звідкіля брати кошти для їх реалізації, адже держава нині нездатна на подібні видатки? Проте, як не дивно, гроші є: в Україні працює 1339 підприємств ливарного виробництва, серед яких багато потужних, таких, як «Центроліт». Кожне з них лише під перспективу розміщати їхні вироби на виставках готові виділяти Музеєві гроші. Музей підтримує Асоціація ливарників України. Надходять кошти з-за кордону.

Степан СЕМЕНЮК

ТИХ ДНІВ НЕ ЗАБУТИ...

Було це 23 серпня 1939 року, коли я, вийшовши з будинку д-ра Залевського, що тепер при вул. Кривий Вал 17, зауважив великий польський плякат: «Громадяни! Сьогодні в Москві Німеччина і Росія підписують пакт». Коротко і без коментарів, а як же зрозуміло і зловіще! Адже і наша доля знову вирішувалася без нас.

Що війна ось-ось почнеться, знали всі, крім, кажуть, самого Сталіна. Але, що так нагло дійде до «мирної» угоди між двома тиранами, мало хто сподівався. Людська пам'ять часто оманлива. Ми забули, що ще в 1920 році Ленін виступив з пропозицією встановлення кордону з Німеччиною по лінії з... 1914 року. Забули ми, що в 1922 році в Раппалло Німеччина і Росія, на пропозицію останньої, уклали договір про співпрацю, в тому числі й військову, що стало порятунком для німців.

І знову повторилося...

Через кілька днів на Луцьк почали падати німецькі бомби. Німці чомусь бомбардували в першу чергу об'єкти не військові і навіть не залізничні. Протиповітряної польської оборони не було. Стріляли тільки протиповітряні кулемети і малі гарматки. Літаки, яких тут було кілька, робили тільки розвідувальні вильоти і в бої з німцями не вступали. Луцьк горів, були вбиті й поранені мирні жителі.

Польські війська йшли на схід, в більшості вночі, а вдень маскувалися по лісах і садах. Військові торгували всім — сигаретами, одягом. Вночі небо розтинали прожектори, відстрашуючи німецькі літаки (недалеко від Луцька в невеликому маєтку в Піддубцях кілька днів мав постій маршал Ридз-Смігли зі своїм штабом).

Повертаючись до Луцька і дивлячись на його руїни, я заплакав... Все було відкликане. Знов чекає нас боротьба і підпілля в нових умовах, власне в яких? Цього ми не знали. Адже кордон між Польщею і СРСР був щільно замкнутий; вістки з преси не зовсім відбивали те, що діялося за Збручем. Чимало оповідали вітачі, яких тут називали «закордонцями». Але як мало було цього всього, щоб справді дізнатися про справжнє становище в СРСР, а в Україні зокрема. Ми знали, що там лихо, трагедія — голод, терор, але розмірів нашої трагедії годі було осягнути, бо це перевершувало людську уяву. Ми читали Ю. Горліс-Горського «Аве диктатор» і «Холодний Яр», і Білоруса «Сім років на Соловках». Все це було дещо за давнєне й уривчасте. Слухали радіопередачі з Москви і Києва, читали прокомуністичну пресу, але там була лише «осанна». «Щасливішими» від нас були прихильники комунізму, вони вірили всьому, що говорило московське радіо і писала комуністична преса, хоч Москва (Комінтерн) розв'язала і засудила КПЗУ і знищила її чільних керівників. Вони гордились перевиконанням п'ятирічок.

Мабуть, 18 вересня, — вже добре не пам'ятаю, — російські війська увійшли до Луцька — зі сторони Вільки. Польська поліція в очікуванні большевиків намагалась утримувати в місті ще сякий-такий

лад, хоч, властиво, влада не діяла. На розі вулиці Хроброго (майдан Волі) і Ягайлонської (Лесі Українки) перед міським парком, де тепер театр, вишикувалася колона поліції, стримуючи натовп цікавих. Бачив, як комісар поліції підійшов до поліціанта і скартав його за те, що той мав щось у мундирі не по формі. Чомусь пригадалася мені розмова двох польських офіцерів, що, мовляв, Росія обіцяла Польщі поміч авіацією. Було це в липні ще перед підписанням пакту Рібентропа-Молотова. Видно, що комісар поліції думав так ще 18 вересня. Повна непоінформованість.

Центр міста переповнений людьми. Якесь пані біля парку кричить: «Військо польське в повній бойовій готовості! Хто сіє паніку — куля в чоло!». Але на неї ніхто вже не звертає уваги. Мене тисне за серце. Зустрічаю проф. Г. Бурика, старається потішити мене: «Перемелеться, буде борошно!», — каже. Дивимось один одному в очі й мовчки розходимося (через чотири роки його і д-ра Залевського та інших наших інтелігентів німці розстріляють як закладників. Так і не вияснилося, хто вчинив цю провокацію).

Я зустрів московські танки десь біля кіна «Сонце» на головній тоді вулиці. Танки йшли повільно, танкісти виглядали з люків, вітаючи перехожих, які були зовсім ошелешені. На танки вазили жидівські діти і молодь, навіть з квітами. Дивлюсь і очам своїм не вірю — перед танк вийшов білогвардійський російський емігрант-інтелігент, підніс угору руки і закричав:

— Да здравствует советская власть!

— Що з вами сталося? — питаю.

— А що мені залишилося робити? — відповідає.

Справді, небагато йому і їм усім залишилось, а чи цей жест врятує його? Хоча, хтозна?..

Вийшов на вулицю Хроброго, тут у будинку під ч. 16 я мешкав. З боку Вільки сунула колона десь біля двісті людей з червоними прапорами і портретом Маркса (в 1939 році Луцьк нараховував сорок одну тисячу мешканців, з них двадцять одна тисяча жидів). Похід вирував і співав комуністичні пісні. Наперед йшов знайомий жид Адам і вигукував по-російськи: «Буржуї і кулаки, все по гробам!...» і ще щось. Більшість походу становила жидівська біднота, якої в Луцьку було повно, і діячі лівих профспілок. Видовище було зловіщим! Маніфестація організувалася десь на Вільці при будинку, який стоїть і сьогодні при виїзді з проспекту Волі на Рівне. Люди дивилися й поводитися спокійно і стримано. Ще свіжими й моторошними були спогади про похід червоних військ на захід 1920 року...

Перші дні пройшли в непевності. Люди, зокрема в селах, не знали, як повестися — виходити в поле чи святкувати? А що буде, як нова влада каратиме, що не святкують «визволення»?

А війська йшли і йшли... Деякі танки і гавбиці на Красному завертали праворуч і вулицею Шевченка знову виїжджали на головну вулицю і прямували на захід. Створювалося враження, що величі Красної армії нема кінця. Такий маневр можна було робити, бо боїв з

польським військом не було, не рахуючи кілька малих сутичок на кордоні (був наказ Ридзи-Сміглого в бої з РККА не вступати, хіба що в обороні).

В Луцьку ніхто вітальних брам не будував, по селах також. Але окремі люди то тут, то там виходили на дорогу і вітали большевиків, вимахуючи руками. Робили це, як звичайно, діти. Пригадую такий випадок. Десь біля сіл Копче і Звірів під вечір на шосе Рівне-Луцьк кілька чоловіків вийшли і вітали руками советський танк. Танк зупинився, з люка визирнув солдат, може, й командир, і промовив до людей: «Люди, йдіть додому і сушіть сухарі, бо не знаєте, куди вас завтра вивезуть. Дурні ви, люди!». Вліз у танк і поїхав на захід...

Що було характерним у цім поході Червоної армії, то це те, що військові уникали спілкування з місцевими людьми. Робили це окремі невеликі відділи, які мали вишколених агітаторів, радіо, летючки, портрети членів ЦК ВКП (б), а найперше Сталіна.

Майже на кожному авті був великий плякат, що інформував про мету цього походу: визволення Західної України і Західної Білорусії з польського ярма.

Десь на третій день у кількох місцях в Луцьку почали красноармійці роздавати людям борошно, оселедці і ще щось. Ні, не советське, а забране з гуртових складів на залізничній станції. Тривало це один чи два дні. Комори швидко спорожніли, бо все, що можна було вивезти, везено, на схід. З крамниць кинулись вигрібати все, що тільки можна було купити. Сприяло цьому й те, що курс польського золотого порівняно до рубля — 1:1, а ціни ще були старі. Отже, хто мав рубли, міг багато чого накупити. Найшвидше спохопились крамарі-жиди, — стали вивозити товари з крамниць і продавати у себе вдома. Я теж так купував, бо крамниці спорожніли.

За військовими частинами йшли пропагандивні відділи — агітпункти, хори-ансамблі, театральні колективи, які давали вистави безплатно, робили імпровізовані концерти тощо, роздавали листівки і плякати. Дуже промовистим був плякат з ілюстраціями: «Так було», «Так є» і «Так буде».

Крім цих, розрахованих на широку публіку заходів, організувались різні віча, збори на тему про причини угоди з Гітлером, про становище трудящих в капіталістичних країнах тощо. Але невдовзі люди почали ставити запитання, а між ними так:

— Коли будуть доставлятися советські товари?

Відповідь була одна й та сама:

— Не можемо привозити товарів і віддавати тут у руки приватних спекулянтів; побудуємо советські бази, зорганізуємо советську торгівлю, тоді й привеземо наші товари...

Так відповідали місяцями, а крамниці спорожніли зовсім. З'явився новий вид торгівлі — барахолка, чи — толчок-толкучка. В Луцьку він розташувався на Рундуках.

На одній із зустрічей комісар так пояснював брак товарів: «При капіталізмі людина мала, або і ні, наприклад, одні штани, а при соціалізмі

хоче відразу мати двоє і більше. Бо при соціалізмі раптово зростає попит на товари, тому не встигаємо задовільняти раптового збільшення попиту...». Люди мовчали.

А децю таки стали привозити, і то немало, — горілки було вдосталь у 200-літрових бочках. Була вона така жовтувата і дуже дешева.. Це була політична кампанія, яку советська Росія проводила — і проводить далі — для нищення фізичних і духових сил нашого народу.

Серед різних зборів, мітингів і т. д. пригадую виступ академіка Розенберга в кіні «Сонце» на тему: «Виховання комуністичної моралі». Говорив гарною українською мовою. Доповідь тривала досить довго, в залі були в основному вчителі. Слухачі дуже часто переривали його гучними оплесками. Академік не витерпів, перервав мову і з іронією запитав:

— Коли ви встигли так почервоніти?

Заля знову гриміла оваціями. Тяжко пояснити таку поведінку слухачів. Але щось із психології маси тут подіяло... Треба зауважити, що в той час учителів-українців у Луцьку, як і по всій Волині, було дуже мало. В більшості шкіл Луцька їх узагалі не було. На вісім загальних семи-класних шкіл тільки у двох викладалась українська мова як предмет — в школі ч. 3, що була в замку Любарта, і в школі ч. 4 на Красному. В середніх школах, крім української гімназії імені Лесі Українки, української мови не було. Щоб якось привернути до себе людей, нова влада дозволила працювати вчителями особам без відповідної освіти... Але це стосувалося в основному села. В місті панували вчителі польського і жидівського походження. А внаслідок німецької агресії і репресій проти жидів багато їх з Австрії, Німеччини, Чехії опинилися в Польщі. Тепер, коли Німеччина загарбала Польщу, вони опинилися на Західніх Українських Землях. Зрештою, не тільки жиди, але й поляки. Залишилися тут і польські військові, яким пощастило врятуватися від советського полону. Чимало їх і пішло вчителювати, хоч української мови не знали, що не було перешкодою, бо навчання велось і польською, і жидівською мовами. Оскільки жиди у містах і містечках чисельно переважали — у Луцьку їх було більше половини — створювались окремі жидівські школи. До 1939 року в Луцьку була жидівська гімназія. Багато жидів знали російську мову, яка тепер стала в школах обов'язковою. Така ситуація у сфері освіти і стала якоюсь мірою причиною того «почервоніння», про яке запитував академік Розенберг.

Тяжко було витягнути від «визволителів» про стан справ у ССРСР, і як воно буде далі. Завжди була стандартна відповідь:

— «Здесь будет советская Украина».

Треба сказати, що відповідь була правдива. Біда в тому, що не всі розуміли, що в цьому криється.

Пропагандивно-агітаційні кадри були підібрані, мабуть, поспіхом. Багато агітаторів не знали української мови, хоч називалися різними «коваленками». Перед виборами до т. зв. Народніх Зборів у кожне село і міську дільницю були прислані уповноважені члени ВКП (б), передусім військові — політруки і комісари. Певно, цивільних ще не встигли підготувати. Серед них були й такі, які не знали, що і як відповідати людям.

Деякі військові частини співали навіть українських советських пісень про Боженка, озеро Хасан...

В Луцьку через кілька днів після приходу РККА провели перепис населення. Я реєструвався на Соборному майдані: ім'я, прізвище, по-батькові, дата народження, професія, адреса. Зараз за мною стояв протоєрей Братської церкви Пащевський, бачилися ми востаннє. На перший погляд тяжко був зрозуміти, нащо проводилася та реєстрація, коли все змінювалося щогодини...

«Самокидом» почали творитися комітети, які ніби мали організувати на місцях нову владу, а також міліція, до якої потягнувся люмпен і місцевий пролетаріят — в першу чергу жидівський і польський, бо українського в Луцьку таки не було, хоч і наших не бракувало. Пригадую, як у Луцькій прокуратурі працював якийсь столяр Вітька з села Теремне. Казали, що був добрим столяром та ще ліпшим пияком і розбишакою. Жаж охоплював людину, коли вона зустрічала таких представників влади, тим більше, що при боці вони носили нагани.

Ці комітети нагадували колишні ревкоми, хоч не мали тієї влади. Очохих працювати в комітетах виявилось небагато. Був то час, коли на Волині живих колишніх членів КПЗУ залишилося небагато. КПЗУ була делегалізована польською владою і розпущена Москвою — Комінтерном. Чільних членів КПЗУ НКВД знищило в Польщі або в ССРСР, викликавши їх на «вишкіл». КПЗУ була не тільки розпущена, але й засуджена Москвою, тому чимало її членів тепер вичікували, хоч деякі відразу включились у процес насаджування советської влади на місцях, зокрема ті, які щойно вийшли з польських в'язниць.

Однак треба відкинути ті вигадки, що в 1939-41 рр. НКВД арештувало і репресувало колишніх членів КПЗУ. Не було цього, навпаки — влада старалася їх використати, на що багато погоджувалося. Згодом декому повернули членство у ВКП (б). Були й такі, які по-більшевицькому бралися до творення «нового життя». Але не можна заперечувати, що серед колишніх членів КПЗУ були чесні люди, які повірили облудній Москві.

Перші два-три місяці пройшли ніби спокійно, тільки якісь особи сиділи ночами в комітетах і сільрадах та вели розмови з людьми, про що — було таємницею... На розмови викликали різних людей, в тому числі й утікачів з ССРСР, і чимось «неблагонадійних» щодо советської влади. Як виявилось пізніше, НКВД готувало списки для вивозу в Сибір. Але робили це так, ніби то самі мешканці села чи міста жадають виселення своїх сусідів як ворогів народу чи советської влади — куркулів, священиків, націоналістів тощо. Ці списки наказували підписувати місцевими людьми. Пізніше таку ж практику стосували і при закритті церков, при чому тут використовували навіть школярів.

Під осінь 1939 року почались арешти визначних людей на ЗУЗ. Восени у Львові НКВД арештував члена Проводу ОУН на ПЗУЗ Ананія Закоштуя-«Василя». Закутого в кайдани, везли його до Луцька. Кори-стаючи з нічної темряви, Закоштуй, хоч і в кайданах, вискочив з авта і втік. На нелегальне становище мусіли перейти Скоп'юк і Мазурець,

обидва члени Крайового Проводу ОУН ПЗУЗ. У Клевані залишив свободу Робітницький-«Левко» (помер на сухоти в липні 1944 року). Пішов у підпілля і Микола Ковтонюк (справжнє прізвище Якимчук), пізніший командир УПА «Олег». У підпіллі був знаний як «Гриша» — окружний провідник ОУН. Одним словом, почалися масові арешти оунівців і людей, підозрілих в причетності до визвольного руху. Тут варто зауважити, що всі партії і навіть господарчі товариства перестали існувати. Влада все заборонила. Єдиною політичною силою залишилась ОУН, яка діяла нелегально і стала організатором Українського Руху Опору.

Восени 1939 і навесні 1940 року совети почали акцію «купівлі залишків хліба» від селян — за копійки, що було звичайним грабунком. Партійні чиновники районного рівня (нижче району тоді ще не було партійних структур) їздили по селах, залазили на горища, в комори і визначали селянам «добровільно» продати зерно державі. Була це горезвісна продармія часів Леніна, хоч покищо по-іншому поведилась і складалась із советської партійно-чекістської інтелігенції. Разом з цим «добровільним» продажем почалось адміністративне визначення обов'язкових поставок зерна, картоплі, м'яса, овочів, молока. Люди здавали, що могли і скільки могли, але всьому приходить край. В Луцьку на пункти «купівлі» зерна були пристосовані колишні комори приватних торгівців зерном, які тепер стали їх завідувачами й агентами (в Луцьку в 1939 р. був лише один торговельний пункт зерном, який вела якась українська кооператива, здається, з Воротнева). На приймальних пунктах доставлене зерно дуже ретельно важили, і так виходило якимось, що завжди бракувало хоч кілька кілограмів або і цілих пудів. Це неодмінно призводило до репресій і арештів за зрив державного пляну заготовівлі зерна.

Тюрми заповнювалися невинними людьми і заповнювалися списки для вивозу людей. Як бачимо, репресії в Західній Україні, як раніше в Східній, були заплановані і здійснювалися послідовно і безоглядно по большевицькому в глибину Росії. Пізною осінню большевики почали виселяти в Сибір і на північ Росії поляків: офіцерів, осадників, державних службовців... Сюди потрапили не тільки поляки, але й українці та білоруси, які служили в польській державній адміністрації чи війську. Як проходили вивози — відомо. Пережило цю трагедію населення всієї України й інших народів ССРСР. Хоч наголосити, що цю акцію проводив актив ВКП (б) і НКВД. Тоді, в 1939 році і пізніше, до цієї акції не залучали місцевих людей, навіть комуністів.

«Історики» й автори спогадів у Польщі сьогодні пишуть, що нібито в акції вивозу польського населення на Сибір брали участь українці, а навіть українські націоналісти. Очевидно, що в НКВД і ВКП (б) були українці зі східних областей, як і поляки чи білоруси. Але всі злочинні акції большевиків були пляновані в Москві і нею реалізовані. Не було українського НКВД, не було українських військ НКВД. Було одне всесоюзне російське НКВД, що вирросло зі зловіщої ВЧК, якою верховодив поляк Фелікс Дзержинський. В УССР було чимало поляків,

які з волі Москви верховодили нищенням українців і поляків в двадцятих і тридцятих роках, як Валіцький чи Косіор, але за це ніхто не звинувачує всіх поляків.

Після цієї першої акції, на ЗУЗ на людей напав страх. Лихо могло кожної ночі застукати до кожної хати, що, зрештою, швидко і сталося. Цей негативний вплив на населення зауважила «рідна» влада. Почали роз'яснювальну кампанію. На куццовій конференції вчителів сам перший секретар райкомом по-більшевицькому виклав це так:

— Ті, кого вивезено, — тут він показав гумову палицю, закінчену з обох кінців олов'яними кулями, — отакими палицями били робітників і селян на слідстві у тюрмах. Тому наша влада буде нещадно розправлятися з ворогами трудового народу. Нема кого жаліти, товариші.

Ми знали, що таке польські в'язниці, як провадилося слідство, але нових большевицьких тюрем не хотіли. І як було довести, що гума була полька, а не чекістська? Лихо зависло над усіма людьми, страшне лихо!

Щоб якось зменшити напруження в суспільстві, пущено в хід старі методи брехні, розраховані на людську наївність. На різних вічах і зібраннях, а було їх тоді чимало, почали пояснювати людям, що, мовляв, депортовані люди в місцях їхнього нового поселення будуть працювати за фахом, як всі, отримуватимуть державні нагороди, теж як всі советські люди. Вивезені не будуть репресованими і за таких їх не належить уважати. Їх вивезли, щоб вороги советської держави не могли їх використати тут, на місці, і т. д., і т. п.

Страх і непевність посилювалися. Чимало польської інтелігенції рішилось на перехід через Буг до т. зв. Генеральної Губернії, щоб тільки уникнути арештів.

Торкаючись стосунків українсько-польських із приходом Красної армії, треба зауважити, що тут не було випадків пімсти на польських чиновниках чи військових; не було випадків нападу на польських жовнірів. У Луцьку був один випадок потурбування на Рундуках поліцая, але це належить віднести до особистих поракунків. А не забуваймо, що напередодні війни польська поліція арештувала і інтернувала багатьох українців.

НКВД від початку полювало за польськими діячами, офіцерами, поміщиками, магнатами. Останні вийшли більш оборонною рукою в тому нещасті ніж прості люди. Десь за десять кілометрів перед Луцьком зі сторони Рівного «товариші» затримали авто і по перевірці документів чекіст закричав: «Я двадцять лет ождаю на тебя!» Виявилося, що це були члени родини Потоцьких. Їх швидко пересадили до авта НКВД і десь повезли. Серед арештованих було двоє дітей.

Взимку 1939-40 р.р. почалась виміна населення з Німеччиною. З Волині виїжджали німецькі колоністи, а з-за Бугу приїжджали українці, зокрема холмщакі і лемки. Небагато їх приїхало, але приїхали на возах зі своїм доробком. Місцева влада поселила їх у спорожнілих німецьких колоніях, інших везли далі в Україну, звідки вони швидко почали тікати ближче до Бугу, щоб повернутися в рідні краї. Наплив українців був спричинений репресивною політикою Польщі проти

українців Забужжя. Немалими були, зокрема на Холмщині, впливи КПЗУ. Прихильники совєтської влади хотіли побачити комуністичний рай. А Сталінові дуже залежало на тому, щоб якнайменше українців залишалося поза засягом його кривавої руки. Великого успіху Москва не досягнула; люди не хотіли залишати своєї землі. При цій виміні населення багатьом волинянам вдалося разом з німецькими колоністами перейти за Буг, уникаючи арешту НКВД. А холмщак на Волині швидко включилися до визвольного руху, який очолювала ОУН.

А совєтські війська все йшли до Бугу. Розпочалось це навесні 1940 року. Літаки налітали на Луцьк і скидали на летовище «бомби» — мішки з якимось тягарем. Росія готувалася до війни. Йшлося тільки про те, хто першим її розпочне — Гітлер, чи Сталін.

НКВД взяло під особливу опіку школи. В Луцьку кузнею національних кадрів була українська гімназія імені Лесі Українки — ДУГ, тоді єдина українська школа в місті. Коли приходив у класу вольний і викликав гімназиста до директора, то страх нападав на всіх, лекція вмирала. Від «директора» ніхто не повертався до кляси. Так було і в інших середніх школах, крім, очевидно, новостворених російських.

Разом з масовими арештами НКВД застосовувало провокації. Окремих арештованих випускали на волю, ніби нічого не сталося. Одні з них сиділи тихо, інші ж розповідали всю правду. Їх випускали на волю за ціну співпраці з НКВД. Одним давали конкретні завдання, контактів пункти, іншим нічого. Але за всіма стежило око НКВД, сподіваючись натрапити на слід ОУН. Цих людей називали «деклярантами», бо вони підписали деклярацію співпраці з НКВД. Як було розібратися у цій провокації?

Одночасно влада почала запрошувати до праці у своїх органах свідомих людей — телефоністками, секретарками, міліціонерами, машиністками. Йшлося, очевидно, про те, щоб мати підозрілих людей завжди під рукою НКВД і в свій час арештувати.

Та на цьому не кінець. Як відомо, після «возз'єднання» кордон між Польщею та ССРСР надалі залишався на замку. Ніхто не міг перейти із західних областей до східних і навпаки. І раптом уже в 1940 році появилися «вільні» люди із СУЗ, які йшли «в найми» до ще приватних верстатів праці — ковалів, кравців, шевців... Інші «одружувалися» з місцевими дівчатами, зокрема з тими, які були якось споріднені з людьми, причетними до визвольного руху. (Переглядаючи в 1941 році «дела» Волинського НКВД, я наирапив на агентурну документацію, де було зафіксовано, хто з ким «одружився», хто пішов «у найми» за завданням. Про долю документації Волинського НКВД належить провести окрему розвідку).

Вивози українського населення в Сибір, Казакстан, на Північ робилися вибірково. Крім «куркулів», вивозили сім'ї тих, хто був на нелегальному становищі або за кордоном. Натомість не вивозили родин тих, які перебували вже у в'язницях. Мабуть, у цьому була якась логіка: хотіли, щоб люди самі зголошувалися до НКВД і тим самим рятували свої родини від депортації. Провокація — тяжка зброя, а НКВД вміло нею користуватися.

Вже в 1940 р. НКВД почало організовувати «свою оун». Для цього готували людей, яких випускали з в'язниць, а також добровільних провокаторів. Гриць Гаврилюк з Полонки оповідав, що один «контактовий пункт енкаведівської оун» був у підвалі будинку на схрещенні вулиць Кривий Вал і Лесі Українки, де тепер ательє «Трикотаж». Там сидів чекіст-«оунівець» і кожного вітав словами «Слава Україні!». Жаль, що Гриць згинув після війни в бою з більшовиками. Треба, однак, підкреслити, що ці провокації НКВД не давали їм великих успіхів, хоч агентуру розбудовували широко. Їхнім «успіхом» були масові арешти. Приводом до арештів були іноді справи, які людині не вкладаються в голову. Наприклад, організували забави для молоді у Великодній піст, навіть у Страстний четвер. Наша молодь, а в селах особливо, взагалі в піст не танцювала, а тим більше в Страстний четвер. Ось тих, які не танцювали, забирали до в'язниці за націоналізм. Такий випадок відомий на хуторі Циранівка та в інших місцевостях. Але це вже не були двадцяті роки. Тут більшовиків ненавиділи всі, навіть багато колишніх членів КПЗУ. Не любили їх чехи, поляки — бідні і багаті. Поляки тоді ще не йшли на співпрацю з совєтами. Це сталося щойно під німецькою окупацією. Ми дотримувалися засади: ворог нашого ворога — наш союзник. Ми не творили партизанських загонів, не сиділи по лісах; ми були серед народу і з народом, були самим народом, народом бідним і поневоленим, але вже свідомим себе; ми нізвідки не приходили, ми просто тут були. В цьому була наша сила. Чекісти день і ніч їздили на роверах по-цивільному повз ліси і в лісах або ходили там же, ніби за дровами, шукаючи наших слідів.

Я з осені 1939 р. пішов учителювати, як багато з нас. Це давало можливість вчити молодь історії України і правдиво пояснювати суспільно-політичні явища у світі. Позитивним було те, що всі предмети можна було читати українською мовою. Хоч бракувало всього, молодь вчилася пильно. В деяких школах були клопоти з російською мовою, яка тепер стала обов'язковою.

Незабаром почали привозити вчителів зі східних областей. Швидко директорами стали тільки вихідці зі Східної України; звичайними ж учителями в більшості були молоді дівчата після педучилища чи інституту. Очевидно, всі були партійними. Зі старими місцевими педагогами стали обходитися щораз гірше, зокрема з тими, які були непомітними. Як не було що причепити з латки «ворогів народу», то судили їх нібито за побиття учня тощо. Як відомо, в Польщі у школах учнів карали, не тільки в селах, але і в містах: ставили на коліна, били лінійкою по долоні... Пригадую «суд» над старим педагогом, власне за побиття учня... олівцем по голові. Чи то сам учень пішов на скаргу, чи на лекції була комсорг, — здається, що те друге, — справа закінчилася «народнім» публічним судом у школі. Учень мовчав, але комсорг «довела», що вчитель таки «штурхав учня олівцем по голові». Старого вчителя засудили на п'ять років виселення, звідки він уже не повернувся.

Вчителювання мені йшло добре. На першу конференцію вчителів мене призначили для викладу програми навчання історії (не прига-

дую вже для якої кляси). Але це була видима сторона життя. Арешти йшли дійсно більшовицькими темпами, і кожної хвилини хтось міг не витримати торгур на слідстві і зламатися. Та й без того на мене було досить матеріалів, щоб арештувати. Тому я вдень учителював, а спати ходив до знайомих. Так робило багато людей (між іншим, так жив кілька місяців у 1941 році знаний лікар д-р Гросс із Малина. Родом він був десь із Сілезії, людина великого розуму і серця. Був то час, коли советська влада почала вивозити в глибину Росії жидів, утікачів від гітлерівців, які не прийняли підданства ССРСР, або не зовсім погоджувалися з режимом).

Обов'язки вчителів щораз збільшувалися за рахунок так званої суспільної праці. Вчителі мусіли агітувати перед виборами; заохочувати людей до висилання пачок для солдатів на фінський фронт; агітувати селян «добровільно» вступати до колгоспів; вести атеїстичну пропаганду тощо. Вив'язатися з цих обов'язків було нелегко, адже не кожен мав дар пропагандиста, і не кожен хотів це робити, а до того ж — говорити неправду. А це створювало підозру НКВД і партапарату. Всі ці заходи не залишалися без наслідків. Чимало людей ради порятунку йшли на ту чи іншу співпрацю або ставали пасивними, мовчазними. Іноді важко було зрозуміти поведінку людей. Іду вулицею і зустрічаю знаного у нас меценаса Черевка, з його гарною довгою бородою і ...«Кратким курсом історії ВКПб», — неймовірно. Адже він колись сюди втік від «жовтневої революції». Пояснює, що вже дещо переоцінив, розмовляв зі своїм братом, командиром РККА, який тут його віднайшов. Слухаю і не розумію пана меценаса Черевка: чого він сподівається і чи справді так думає? Кому, як не йому було знати юридичну засаду Леніна: «До перемоги революції у світовому масштабі конституція не може розповсюджуватися на всіх громадян». Не довелося мені більше з ним зустрітися... Що ж, для рятування життя люди багато дечого роблять.

Під час літніх вакацій 1940 року zorganizували нам курс передпідготовки, тобто навчали нас советської педагогіки. Сам курс був хіба дуже потрібним, — зустріч з новою дійсністю, з новими людьми і вимогами... У нашій групі викладачів-істориків було двох, яких ми шанували. Перший на першому викладі подав нам свій погляд на сучасну советську дійсність так: «Товариші, пам'ятайте, не ідеалізуйте того, що ми ще не досягнули за роки советської влади; нашим здобутком є те, що ми вже досягнули, що досягнули своїми силами, самі. І це підкреслюйте».

Другий, Станіслав Островський, завідувач відділом пропаганди й агітації обкому ВКП (б), поляк за національністю, на запитання, коли можлива побудова комуністичного суспільства, відповів: «Тоді, коли рівень виробництва постійно буде таким, що відпаде konieczність будь-що купувати, а люди будуть просто все їм потрібне брати, як тепер беремо за потребою повітря».

Відповідь ми прийняли з розумінням, а він навіть не усміхнувся. Гірше було з «україністкою» Товстик (Товстикова — ?). Вона доводила, що всі мови розвинулися з однієї мови, як виростає і розвивається крона дерева з одного кореня. «Тепер, — переконувала вона, — зав-

дання в тому, щоб повернутися до одного мовного кореня», очевидно — російського.

Хоч наша секція була історичною, але зовсім не обговорювано історії України, зате багато уваги присвячувалось історії ССРСР. Якраз тоді появився новий підручник історії ССРСР, який отримав другу нагороду. А рік тому, коли тільки-що большевики прийшли в ЗУЗ, ми користувалися підручниками «Коротка історія України» і «Визвольна війна українського народу проти гніту польської шляхти», які скоро були заборонені.

Тов. Товстик верзла свої теорії, а я на останній годині готував підпільну літературу. Повертаючись з викладів курсу, що відбувався в будинку, де донедавна був ректорат педінституту, я зустрів Г. Бурика, який вручив мені понад тисячу рублів на «Бойовий фонд ОУН». Тоді була це велика сума. Наші інтелектуали як могли помагали нам...

Багато українців із СУЗ, які опинилися на ЗУЗ, шукали зв'язків з визвольним рухом, з ОУН. Було це переважно середні і молоде покоління. Попри страшний фізичний і моральний терор, большевикам не вдалося знищити в людях українства. Це радувало нас. Серед цих людей траплялися й колишні члени УКП — укапісти. Біда була в тому, що як пізніше вийшло, до нас висилали людей перевірених НКВД. Багато з них проходили навіть спеціальні курси в Москві. Там їх вчили, як поводитися в стосунках із західноукраїнською і польською інтелігенцією. Але працювати з людьми треба було, це обов'язок, незважаючи на можливі провокації. Зокрема треба було йти до військових, прикордонників, молоді... **Бо національно-державницька ідея і чин завжди є соборними.** У цьому вимірі ліквідація «Збруча» була позитивом.

Залякування людей, арешти і репресії господарчі перейшли між людських терпінь. Люди почали втікати з домів і ховатися перед «рідною» владою. Це не було політичне підпілля, це була стихійна втеча перед страхом завтрашнього дня. Масове підпілля загрожувало деконспірацією. Людям треба було допомогти, організувати їх, по можливості політично вишколити. Однак не можна забувати, що всі репресії окупанта мали політичне підґрунтя. Москва хотіла знищити нашу інтелігенцію, наше селянство; викорінити з нашої душі національно-державницьку ідею і змагання за здійснення її, вбити людську і національну гідність. **Бо людина без історичної пам'яті і людської гідності перетворюється в кріпака, набуває психології раба, залежного від волі пана-завойовника.**

Наша праця співдії з українцями з Великої України дала добрі наслідки в час збройного опору під час змагань УПА. Але практичну користь це давало вже в 1940-41 р.р. Співпраця з прикордонниками запевнювала нам «вікна» на Бугові, що вможливлювало зв'язок із закордоном. Одним з «вікон» на Бугові на Володимирщині опікувався командир прикордонної застави, здається, лйтенант, який при спробі його арешту НКВД застрілився. Було б добре якось увічнити подвиг того офіцера — українського патріота десь із Великої України.

Того ж 1940 року восени відбувся бій, перший бій підпільників з чекістами в селі Білині. Націоналісти-підпільники в сутичках з НКВД

Микола ШАТИЛОВ

ДВА РОКИ І ДВА МІСЯЦІ

Подорожні нотатки

Два роки не був в Україні наш празький кореспондент Микола Шатилов, і два місяці тривала його подорож Україною. Що змінилося, що залишилося по-старому, як нове примхливо, а часом і фантазмагорично поведнеться з віджилим, — ось приблизний зміст пропонованих нотаток.

Редакція

ДОРОГИ, ДОРОГИ... Перше, що помічасш, перетнувши кордон і вїхавши на український асфальт, — маленьку стрілочку на панелі приладів. Стрілочка невблагано наближається до загрозливої позначки, а до найближчої бензинозаправки — кілометрів п'ятдесят, а то й усі сто.

Незвично й дивно.

Зовсім не так, як на чеських, словацьких і польських дорогах. А клята стрілочка вже залягла на нулі, аж тут запалахкотіла неоновим сьйвом зовсім так наче у поляків, словаків або чехів, омріяна заправка. Проте не радій, подорожний: всі колонки пообмотувано грубими чорними шлангами.

Нема пального — ганяй далі!

Але нехай зважають на промовисті шланги невігласи або іноземці. У мене ж тільки номери іноземні, а звички по-старому совєтські, і я підрулюю до віконечка. Проте яке віконечко! Дірочка! А за нею невідомо й хто. Але хтось є, бо діалог відбувається.

— Дев'яносто третій?

— Нема!

— А приватно?

— Ні.

— А за доляри?

— Десять баксів каністра.

До болю знайома процедура.

Але з'явилося й щось новеньке. Два роки тому діалог був би вдвічі довшим, тебе обмацували б поглядом: чи, бува, не ментяра, а зараз — попростішало.

А можна й простіше.

У світанкових сутінках на Новгород-волинській вуличці майнула постать з великою картонкою в руці. А на картонці — чорнильні — і де він набрався чорнила? — цифри «93». Зупинився, позадкував порожньою вулицею. Виліз. Дядько мовчить, і я мовчу. А про що запитувати? І так уже ясно.

— Вам бензин потрібен?

— А чого б я гальмував?

— Тоді поїхали. Я на велосипеді, а ви — за мною.

Приїхали. Хатинка, подвір'ячко, сарайчик. А в сарайчику каністри. По десять баксів. Ну, тепер можна й запитати.

— А що ви, хазяїне, такі законспіровані?

— Та ганяють же, прокляті! Самі живуть, а іншим не дають.

Ганяють на київських дорогах, ганяють на полтавських... Зате на харківських — простіше не буває. З принадно відкритих багажників задрипаних «жигулів» визирають вони — каністри. Одна ж обов'язково — реклямно стирчить на асфальті. І виведено на ній не чорнилом, а фарбочкою — «76», «93», а то й — «98». Продають хвацькі хлопчики або інвалідики з ветеранськими планочками. Покоління майже антагоністичні, але однаково люб'язні: привітаються, побажають щасливої дороги. Об'єднані початковим накопиченням капіталу. І майже кожен, виливши тобі в бак каністру, витрусивши її до останньої крапельки, зітхне: «Жити ж якось треба...».

І НА ДОРОЗІ КАПІТАН КОВАЛЬОВ. Українська дорога довга. Як на пересічного європейця — без кінця, без краю, але, проживши певний час у чеській столиці, я не вважаю себе європейцем, і для мене — хоч яка довга — має свій кінець і українська дорога. А що на ній посправньому безкінечне — елементарне водійське хамство.

Правила не порушують, їх геть не визнають.

Здається, що люди за кермом новісіньких «вольво» і «мерседесів» ніде й ніколи не складали ніяких іспитів. А чому «здається», коли водійське посвідчення їм принесли до машини? За тридцять долярів, певна річ. Як і мені, коли довелося змінювати старі права.

До речі, що вони старі, не чинні, з десятків інспекторів, які контролювали мене на українських дорогах, помітив один — харківський капітан Ковальов. Капітан докоряв порушникові добірною українською, і — якби не погони — можна було б подумати, що слухаєш доцента катедри української мови.

Можливо, коли б він забирав права в українського водія на ім'я «Леонід Кучма», останній замислився б, чи надавати російській мові статусу офіційної. Одним словом, капітан Ковальов вразив мене, і я зателефонував його начальникові — командирові окремого дивізіону.

— Хоча й позбавив мене шоферської «ксиви» ваш капітан, але, вибачте, хочу йому подякувати...

Ну, і взагалі такі офіцери дорожньої міліції на дорозі не валяються. Полковник вислухав і відповів ляконічно:

— А в мене всі офіцери такі.

Пошкодував я, що не чує українського полковника наш український Президент.

Ну, та це, зрозуміло, потім. А коли капітан Ковальов виписував мені тимчасове місячне посвідчення, не думав я про ще одного «всенародно обраного». Думав, чи вистачить місяця, щоб поновити права. Адже відомо: довідки, медичні обстеження, іспити...

— Як гадаєте, капітане?

Ковальов усміхнувся.

— Вистачить і менше.

Вистачило набагато менше. Вистачило години. Але — плюс тридцять долярів. Дорого? «Дорого, — погодився посередник, передаючи шоферське посвідчення останнього взірця, але виповнене чомусь (нехай підкаже український водій Леонід Кучма) іноземною мовою. — Дорого, але... — і я вкотре почув найновіший український девіз, — жити ж якось треба?».

КРАЩЕ КАПТАН КОВАЛЬОВ, НІЖ ЇХНІ ПАМ'ЯТНИКИ. Коли з київської дороги потрапляєш на харківські вулиці, вважай — опинився на маршруті автомобільних випробувань. Є все: глибоченькі водянні перешкоди, на яких, захлинувшись, безпомічно блимають аварійними підфарниками лімузини юних нуворишів, і «дошки для прання», на яких, здається, ось-ось повідлітають колеса невибагливих «запорожців»...

Проте з'явилися і нові перешкоди, і найстрашніша поміж них — трамвайні колії. За часів застою їх перескакували, за горбачовщини — повільно перетинали, а нині — за кучмівщини — долають з усією обережністю. Пригадується давній віршик, в якому мовиться про те, що нема, мовляв, такої перешкоди, котрої не змогли б подолати большевики.

Большевиків же пригадаєш не всує, бо їдши — а радше пересуваєшся — по вулицях Свердлова, Косіора, Петровського й інших менш знаних, але не менш ласих до української крові «товаришів». Само собою, що, кружляючи містом, не встигаєш перечитати всі таблички. Нема коли. Вистрибнувши з однієї ями, слідкуєш, щоб не потрапити до іншої. А наближається перехрестя, і ти гарячково намагаєшся «врубатися»: чи світлофор уже тиждень світить «червоним», а чи нарешті запрацював.

Одначе і за таких, сказати б, екстремних умов не помітити большевиків не можна.

У них це називалося — монументальна пропаганда.

І височіє під старим льомбардом монумент з матросом у хрестоматійно кулеметних стрічках (а муравйовська матросня вирізувала українців!), з вусатим люмпеном, закримованим під «робітничу клясу», з особою невизначеної статі. Але в жіночій спідниці. І за так само невизначеною символікою, на плечах трійці — сейфоподібна брила. Харківці глузують по-старому:

— Льомбард пограбували...

А на площі Свободи (!) височіє він — «вождь і натхненник». Вождь люмпенів і натхненник кримінальників. Височіє і владним жестом спрямовує моїх земляків до громадських вбиралень, куди за ленінською вказівкою забігають усі.

Не виконує ленінських вказівок лише кадровий большевик, кадровий номенклятурник і харківський губернатор Масельський. Громадського йому не потрібно. У нього все своє — помешкання, дачі, машини, крамниці, рахунки в банках... І пам'ятники в нього теж свої.

Як і в усіх масельських — по всіх українських містах і селах.

«ЯКОСЬ» — ЦЕ ЯК? Світлана не просто інженер. Інженер вона — талановитий. Має свою групу в науково-дослідному інституті, за керівництво якою платять їй сто двадцять тисяч. А в неї син-студент — зі стипендією «на морозиво». А в неї старий батько — з пенсією, що й морозива не купиш. А тому є у Світлани, крім наукової, й інша група: кілька приятельок — усі інтелігентні, всі дипломовані, всім — за сорок. Світлану Семенівну вони називають поза очі — «Лев Семенович». Стільки енергії, стільки пробивних здібностей, стільки ділового хисту...

Але не подумайте, що моя знайома — діляга в модній з довгими розрізами сукні. З тих, що їх молодики в «тойотах» і «порше» атестують півтора словами: «Ну, бандерща!». Зовсім навпаки — Света невідробно інтелігентна, елегантна і смак виявляє в усьому — від губної помади до оправы окулярів.

Света маленька, а окуляри великі.

Коли вокзальними тунелями і сходами тягне вона з верхом накладений візочок, бачиш самі лише окуляри.

Але перш ніж навантажити візочки — і свій, і приятельок — Світлани доводиться покрутитися. Обідньої перерви вона оббігає з десяток «точок», де їй пообіцяють дитячі конструктори, зимові куртки, поливані банянки, чоловічі черевики, праски і ще бознащо, але ні від чого не відмовиться, бо на все має покупців. Покупців гуртових. У кількох російських, кількох білоруських і кількох українських містах.

Субота-неділя, або, як і в нас уже кажуть, «вікенд», — дні найвідповідальніші. Зібрати, провезти, підтримати... Подруги нервують:

— Светочко, у нас же на двох сорок прасок, а як на кордоні...

— А-а, — підбадьорює «Лев Семенович», — з мене колись на митниці ковбаса посипалася!

Подруги сідають в потяг чи автобус заспокоєними, а повертаються спокійними: заробили! На себе, на сім'ю, на життя, а дехто на життя в найбуквальнішому зміслі: щоб мати змогу купувати ліки.

Світлана й мене не обминула своєю енергією:

— Їдеш до Чугуєва — подивись, що там у їхньому універмазі. Варто — бери, але в одному екземплярі.

Вона слушно сумнівалася в моїх комерційних здібностях. Я привіз світлий плащ — «кава з молоком». Світлана сказала:

— Ти здурів. Нам плащі замовляли сільські клієнтки. Їдь — нехай повертають гроші, або забирай празьким пані.

А втім, про «пані».

До чугуївської продавщиці я звернувся не так, як усі — «девушка», а — «пані Ольго». Вона знітилася, здивувалася, запосміхалася й гроші повернула. Порушивши інструкції. А висновок такий: всі вони — Ольги, Світлани, Наталки — працюють «девушками» советської постарому системи, і жодна, як не знала досі, так і не відчуває нині, що вона — пані.

ПЕРЕКЛАДЕНЕ ЖИТТЯ. Якщо ви прочитали — спасибі вам — усе попереднє, ви напевне помітили, що діалоги автор часто перекладає.

Перекладає з російської, а кортить вам запитати: а що ж з мовою іншою, з мовою державною, мовою українською?

Я не підходив би однозначно: «що змінилося, що залишилося», бо є зворотні зміни і в процесах, які, здавалося, починали виглядати «по-новому». Знайомий викладач геодезії підготував курс лекцій українською.

Підготував за наказом, але про наказ забули.

А після мовознавчих витребеньок українського Президента забудуть ще й кріпко. Президент же забув, що мали ми вже такого мовознавця — навіть і в мундирі генералісімуса. Можна не уточнювати, що після найновітніших змін студенти слухають курс геодезії «по-старому».

Своєрідні лекції вислуховують і ті, що пам'ятають про державність української мови. Хоча б і мій колега Микола Сорокопуд, редактор харківського тижневика «Панорама», з шістнадцяти сторінок якого — дві українські. Одначе не поспішаймо дорікати Миколі: а чому не всі шістнадцять? Бо й оті дві сторіночки він не друкує, він їх виборює. Як? А хоча б і в «післялекційних» передрачках із шефом харківської ідеології Валерієм Мещеряковим.

Про шефа його шовіністичні однодумці, але конкуренти у виборчій кампанії писали в летючках (із задоволенням перекладаю з російської): «Краще вже Степан Бандера, ніж Мещеряков Валера». Але переміг і перемагає Валера, для якого дві заповнені українським текстом сторінки в державному офіціозі — націоналізм. Можливо, не буржуазний (в побольшевицьких країнах буржуазність стає шармом), але український — напевно.

Отож і не дорікаймо Миколі Сорокопудові.

Не дорікаймо і Юркові Стадниченкові, який — хоч як дивно — але й досі видає єдиний на сході правдиво український, а не «хахляцький» і не псевдонаціоналістичний часопис «Березіль». Видає завдяки допомозі австралійських українців, а не подякував їм і досі. Як заведено в усьому світі — на журнальних шпальтах. Уряднички, які ходять під масельськими та мещеряковими, на журнал не дивитимуться, але дивляться, що доляри він одержав, і — плакалі австралійсько-«березільські» доляри. Поки ж що плаче Юрко Стадниченко:

— Може, Масельський підкине, губернатор же...

Може, й підкине. Щоб виживали, а не жили.

Дивна державонька: українська умовно, а слово українське душить не умовно зовсім.

ПЕРЕД НИМИ СХИЛЯВСЯ БІСМАРК. Повернувшись на пражські вулиці, я знайшов у поштовій скриньці часопис місцевих українців із великим аншлагом на палітурці: «Чи є у нас майбутнє?». Запитують. А я ж ще позавчора зустрічався з ним. З майбутнім, яке бігає до школи, яке, не засвоївши правил арифметики, засвоїло, скільки коштує доляр, яке незрозуміле слівце «снікерс» вживає набагато частіше ніж зрозуміле слово «цукерок».

Зустрічався у школі, що в ній мені завжди хотілося вчитися. У Харкові, на Холодній горі, вісімнадцята, імені Івана Франка. Підліткові

вона здавалася палацом. Дбали колись про майбутнє і не заганяли діточок у бетонні коробки. Зізнаюся, вражала вісімнадцята холодногірського хлопчика.

Вражає і зараз, але по-іншому.

Вражає відсутністю показухи. Советська вищезла разом з опецькуватим лєнінським погруддям, а українська ще не з'явилася. Ані рушничків, ані вишиваночок, ані іншої хуторянської дешєвини. Зате в кабінєтї української літератури — велика й величннє фреска: Україна в образах її найкращих дочок і синів. Подарунок школі — Анатолія Мороза. Художника теж холодногірського й теж, мабуть, здавна зачарованого клясичними рисами її архітектури. Але Анатолій Мороз — один, і фреска — одна. А українській красуні з клясичними рисами потрібно багато чоґо.

Потрібні, вибачте, піссюари, потрібні крани, потрібні замки, потрібні труби...

Ніхто не подарує, ніхто не дасть.

Українській школі в місті, де влада не є українська.

Доводиться «вибивати».

А «вибиває» — пані директорка, пані Жанна, як іронічно звертається до неї більшість учителів, що їм уже українське «по барабану», і з поваґою — меншість.

— А чи потрібні українській школі антиукраїнські вчителі? Ви як, пані Жанно?

— Потрібні, бо інших нема, а коли з'являться — невідомо.

Вона зустрічалася зі старшокурсниками на факультеті іноземних мов. Запрошувала, пропонувала... Хоча що вона їм могла запропонувати? П'ятсот тисяч за місяць? Так вони вже заробляють більше у фірмах та фірмочках.

А коридорами вісімнадцятої гасає українське майбутнє, і очі в нього не відморожені, як у попереднього покоління, і воно ще не натягло на себе неодмінний спортивний костюм і галасує вже не по-харківськи — «шо, де», — а по-українському.

Пані Жанна всміхається.

Про неї кажуть: «залізна директорка».

А «залізний канцлер» доводив сучасникам, що патріотизм у німецького солдата заклав не він — Бісмарк, а заклав німецький учитель.

Знехтувавши отією залізною логікою, можна закластися, що Україна й надалі залишатиметься країною відморожених очей і спортивних костюмів.

Прага — Харків — Прага, 1994, серпень-вересень.

ЗВЕРНЕННЯ Народніх Депутатів України

Виконуючому обов'язки
Прем'єр-міністра України
Євгену Марчукові.

(УЦІС) З огляду на те, що з часу першого звернення на адресу Кабінету Міністрів та Червоного Хреста (від 23.12.1994 р.) про необхідність збору та надання медичної й гуманітарної допомоги жертвам російської окупації в Чеченії минуло три місяці, а справа не зрушилася з мертвої точки, ми були змушені заявити на прес-конференції Конгресу Українських Націоналістів 7 березня про те, що саме перешкоджає наданню й транспортуванню десятків тонн зібраної українськими громадянами та політичними організаціями України допомоги для Чеченії.

Вами було підписано розпорядження Кабінету Міністрів № 144-р про надання «гуманітарної допомоги населенню Чеченської республіки». Після ознайомлення з його текстом нам стало зрозуміло, що сподівання на позитивне вирішення даної проблеми — передчасне.

Так, в пункті 1 говориться про доставку зібраної допомоги до аеропорту Моздок, хоча не тільки українській, а й світовій (і російській в тому числі) громадськості відомо, що доставка гуманітарної допомоги в Моздок означає масове розкрадання її російськими окупаційними військами. Саме тому в листі народніх депутатів (від 13 січня ц.р.) до міністра оборони В. Шмарова пунктом доставки гуманітарної допомоги названо Махачкалу.

На це зверталась увага на засіданні урядової комісії під головуванням віце-прем'єра І. Кураса (18 січня ц.р.) — саме тому калькуляція витратків транспортного літака бралася в розрахунок маршруту Київ-Махачкала, а Міністерству закордонних справ України було доручено домовитися про забезпечення повітряного коридору Київ-Махачкала, на що погодилася російська сторона. Про це було повідомлено також керівникові відділу надзвичайних ситуацій Кабінету Міністрів Луцькову і керівникові Вашої канцелярії Сидорові.

В пункті 2 розпорядження говориться, що на оплату рейсу народні депутати України передають 10 тисяч доларів США, про що й повідомили засоби масової інформації водночас з фактом підписання Вами вказаного документу. Це в той час, коли український народ перебуває у злиднях, а в депутатів Верховної Ради, котрі рішення за надання гуманітарної допомоги Чеченії, є в розпорядженні зайвих аж 10 тисяч американських доларів?

Після нашого повторного звернення до уряду про необхідність виділення транспорту для доставки вже зібраного вантажу до Чеченії, один з відповідальних посадових осіб в уряді заявив, що виділення військового транспортного літака обійдеться в 100 тис. доларів США і взагалі, Україна радше повинна допомагати Росії, а не чеченцям, однак згідно розрахунків Авіалінії України, а потім і представників Україн-

ського війська, вказана сума не повинна була перевищити 20 тис. доларів США, — народний депутат М. Ратушний заявив на засіданні урядової комісії, що якщо українські урядовці беруться за доставку зібраного вантажу до кінця січня, то громадські й політичні організації України (а не народні депутати) беруться забезпечити оплату половини вказаної суми з коштів, зібраних українськими громадянами для допомоги Чеченії.

Січень минув, а український уряд так і не спромігся виділити літак, а громадсько-політичні організації (точніше, Конгрес Українських Націоналістів) вже zorganizували доставку до Чеченії кількох десятків тонн гуманітарної допомоги і до сьогоднішнього дня утримує десятки чеченських біженців, що змушені були покинути зону конфлікту і мешкають в Україні.

В пункті 4 вищезгаданого розпорядження «доставка й розподіл серед населення зазначеної гуманітарної допомоги» покладається на Український комітет Червоного Хреста разом з представниками Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Не применшуючи ролю Українського Червоного Хреста в зборі гуманітарної допомоги (на сьогоднішній день вони мають в розпорядженні лише 2 тонни медикаментів), цікаво зазначити: патріотичні організації забезпечують збір гуманітарної допомоги, на народних депутатів покладається виділити придуманих 10 тис. доларів США, а розподіл цієї допомоги в аеропорту Моздоку забезпечуватимуть представники міжнародного (а чи не російського?) Червоного Хреста.

Зважаючи на вищесказане, звертаємося до Вас з проханням внести зміни до підписаного Вами розпорядження № 144-р від 9 березня ц. р., які забезпечили б реальну доставку вантажу гуманітарної й медичної допомоги саме чеченцям (жертвам геноциду).

Народні депутати України

14.03.95

«Спілка офіцерів України звертається до всіх своїх членів, груп підтримки, солдатів, прапорщиків та офіцерів Збройних Сил, МВС, СБУ, Національної гвардії, Прикордонних військ України, військовослужбовців запасу перед черговим прокомуністичним геноцидом і зрадою незалежної України консолідуватись навколо ідеї розбудови національної держави і не чекати, коли на нас знову натягнуть кріпосне ярмо, пошлють на службу або зашлють у далекі сибірські краї. »

Із «Заяви Групи депутатів, членів Спілки Офіцерів України», «Шлях Перемоги» з 29.4.1995.

Анатолій БЕДРІЙ

ЮРІЙ ЛИПА — ІДЕОЛОГ І ПОЛІТИЧНИЙ ТЕОРЕТИК

(Закінчення, 2)

6. Теорія власних сил нації

Шукаючи за засобами здійснення національної політики, Юрій Липа звертається до самої української нації, в якій бачить могутній потенціал сили: «Всі творчі сили — в глибині нації» («Тарасівці», «ЛНВ», кн. XII, 1925, ст. 340). «Єсть тільки одна певність в Європі, та, що була від віків, — певність власного характеру і власної крові — раси. Єсть тільки довічна боротьба за власне „я“ моєї раси» («Боротьба з дев'ятнадцятим», «Бій», ст. 121). «Призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях та в їх моральних і матеріальних засобах» («Призначення», ст. 14). Щоб змобілізувати потенціал пасивного народу в дієву політичну силу, необхідна «віра в свою стихію і її власне призначення в лоні світу» («Розподіл», ст. 6). Потрібне усвідомлення «зв'язку з минулим, що є підставою віри в будуччину і запорукою перемоги будівничих ідеалу національного» («Тарасівці», «ЛНВ», ст. 339). Липа певний щодо реальності концепції власних сил тому, що в нації є гін до самозбереження, «це тенденція консервативна, яку має кожне старе суспільство і стара раса — до створення свого роду, муравлища, вулика людей органічно зрізничкованого суспільства» («Призначення», ст. 186-187). Традиціоналізм у народі дає тривалість існування, з чого постає політична сила. «Вичуваймо і шануймо якнайглибше своє власне призначення, що його в собі носять українці» (там само, ст. 277).

«Коли хто потрудилося придивитися до передсмертних рядків Шевченка, очищених вогнем страждання від романтизму, побачить, як поет просто кричав до українців, щоб збудити їх із сну ситости. Збудити, бо найбільше боявся він, щоб його расу, приспану лукавими, не обікрали з її творчих сил» («Боротьба з дев'ятнадцятим», «Бій», ст. 10). В іншому творі знаходимо заклик мислителя: «Хай живе все, що ненавидить морок; любить силу, все, що не знає спокою і зневіри, бо довкола багато ще в нас цілини й багато-багато весен попереду» («Новий ритм», «Бій», ст. 89).

Юрій Липа вважає, що теорію національно-визвольної революції накреслив нам Тарас Шевченко: «Захоплюється орлиним українським минулим, релігійними революціями, взагалі революціями. Його приятель Яків Гордон писав: Самостійна Україна була ціллю мрій, стремлінням — революція. Однак він думав про руйнування тільки на те, щоб будувати нове... Він усе спішив назвати, окреслити собою, бути новою правдою... Завжди пам'ятав, що він є внуком гайдамаки, а кров його то кров коліїв-гезів... він мав світ цілком інший збудувати...

В напрямі, накресленому Шевченком, працювали члени Братства Тарасівців: «Крім роботи в національно-освідомлюючому напрямку, Тарасівці працювали і для знищення розкладового світогляду серед громадянства — світогляду українофільського. Це світогляд полохливої, оганьбленої інтелігентської душі, яка ціною поневолення свого народу купувала собі спокій, ці ідеї „татарських людей“ муслили бути знищені в ім'я грядущої державности... треба було боротися за неї повсякчасно, хоч би ця державність мала прийти й за сто літ. «Від тиха — все лихо». Ця приказка часто була на устах студентів-націоналістів» («Тарасівці», «ЛНВ», кн. XII, 1925, ст. 343). Юрій Липа боявся власне оцього «духового роззброєння» народу, до чого постійно стремлять російські окупанти України («Українська доба», ст. 16). Темі «пораженства», втечі від захисту свого національного «Я», Липа присвятив окремих розділ у «Призначенні України».

7. Про основи української етики

Джерелом етики української нації є Бог під видом християнської релігії. Етика є «лиш від Бога — це від роду» («Монарх і смерть», «Вірую»). Ця етика лунає з молитви: «Спасителю України і Покровителю Український, ізбави войська Українські від кулі, кулемету і болістей усяких» («Тарасівці», «ЛНВ», 1925, XII, ст. 338). В іншому творі читаємо: «Будь славен, Боже України... Нам Твій наказ у серцю мати, з ним жити, йти і здобувати» («Гимн Дмитра Бортнянського», «Вірую»). Етичний імператив звучить і з чергових рядків: «Бо Слово Боже промовляє в вічних книгах: — убивців душ — забий! То справедливність» («Вино тарантулів», «Вірую»). Подібний етичний наказ є в словах: «Святий Михаїле, дозвожь людям ходити, — вічно біса бити...» («Біси і ловець», «Вірую»). Знаходимо такі етичні вказівки: «На самім початку поручи душу Пресвятій Діві Почаївській і всім святим та пам'ятай, коли треба, шапку здьми, коли треба, дукатом дзенькни, а коли то й на шаблю гостру запряся» («Козаки», ст. 48). Етичний імператив прибирає месіянстичне завдання: «Ми — серце воль, ми — буйна кузня сили... від нас звиваючись ростуть залізні руки... Бог і Непримиримість! — Ми ж є Божим валом!» («Бог і Непримиримість», «Вірую»).

Богом дана етика стає, на думку Юрія Липи, національною чи проявляється почерез дію української нації. Повторимо слова митр. С. Косіва: «Небесами є для нас наш Київ» («Українська раса», ст. 6). Липа вважає, що Київ є носієм нової етики («Призначення», «Вірую»). А вже після прийняття Україною християнства, «далі то вже блищить Київський меч і хрест аж до теперішніх часів» («Українська раса», ст. 15). Ми є носіями і виконавцями Божих законів: «Благослови їх, Боже, за тую відвагу — согрішити Богу, хто дає козакам зневагу. Бо вони на війнах в потребах кров проливають і за благочестиву віру душі покладають» («Козаки», ст. 180). Україна має від Бога призначення поборювати матеріалістичну російську націю, опановану дияволом: «Трудно чоловікові оминуті вад чоловічеських, мішаються бо в ньому вогонь небесний із вогнем тілесним» («Козаки», ст. 38). Це неначе космічний

бій добрих сил зі злими: «зустрічаються «дві сили — хвилі: полк-автомат, полк-номер і — люди, люди вольні» («Бляшанки», «Нотатник II», ст. 90). Перші — росіяни, другі — українці. Липа переконаний, що члени Братства Тарасівців були свідомі того, що «Українське Відродження — це безупинна боротьба двох різко означених і суперечних світоглядів з неподібними до себе тактиками: українець має протиставити свою тактику і свій світогляд, свою віру, свою світлість цілій силі буддійсько-толстовських світлих, але неморальних в українській практиці ідей» («Тарасівці», «ЛНВ», ст. 339). Ця ідеалістично-месіянстична етика бринить ще зі слів: «Орел золотий Побіди, чуєте, клекоче: непереможні будьте, діти, сам Бог так хоче!» («З війни», «Суворість», додаток, 1931).

Липа є етичним ідеалістом: «Чому стремиш творити й добувати? Нужденне є людині здобування... Чин хвалить, не людина. Нужденна спрага сповнитись у цілі, велика ціль — річ більша від людини» («Питання», «Вірую»). В іншому творі він пише: «Де ж ти, що за Нових Людей упав під кулями, повстанче?» («Могила незнаного бійця», «Вірую»).

Християнську етику здійснюється через свою, українську націю: «Серце моє глядить просто в очі Нації, що росте» («Поет Воїн», «Суворість»). Він уточнює: «Одне святе є в світі — кров людей хоробрих, одні живуть могили — вірних Батьківщині» («Епітафія», «Вірую»). Ще знаходимо таке твердження: «Вознесіть знамено святого великого Краю!.. Це твоя короґва, Україно, надо мною клекоче, — хто ж мене вбив безневинно за мої вірні очі?» («Голос забитого», «Суворість», додаток, 1931). Далі читаємо: «Не посполитоє діло фортуни козацької, не привата, не живота людського клопоту мізернії — про патрія, за народ рицарський, козакоруський зачати мушу... Людину визволити — велика річ, нарід — свята!.. Пам'ятай тільки про Край наймиліший, з котрого життя і смерть черпаєш, — отчизну» («Козаки», ст. 82, 184-185). І ще знаходимо такі слова: «Мої милі друзі, не гарячкуймо. Відомо, що згинуті завжди можна! Але ж, милі друзі, найсолодшою смертю є смерть за отчизну. Вона ж дає зміст життя» («Кам'янець Подільський», «Нотатник II», ст. 53).

8. Про віру, волю, емоції та характер

У системі етики Юрія Липи одне з центральних місць посідає віра, віра в Бога України, віра в призначення української нації, віра в ідеї, що їх виносить українська нація. Темі віри присвячена новеля «Номер двадцять восьмий», яка закінчується словами: «Такий, як він є — він не потрібен ані нам, ані ГПУ. Здається, що він не потрібен і собі самому. Він перестав вірити, — а що ж є більше понад віру?» («Нотатник III», Львів, «Народній стяг», 1936, ст. 78). «У ній, атмосфері віри в будівництво, що вийде з найглибшого в людині, з її почуття — нема місця для скептиків. У духовій Європі, що народжується, місце лише для віруючих. Це — їх час» («Розмова з Заходом», Бій, ст. 37). Зразком віруючого українця є Тарас Шевченко: «Був віруючим хрис-

тянином не російського типу, але досить гнівно підкреслював різницю між собою й іншими християнами... Свій світогляд він міцно збудував, здається, ще пробиваючися крізь життя, ще перед знайомленням з книжками Заходу. Від полудня до смерку життя улюбленою його книжкою була Біблія, що з нею він не розставався» («Селянський король», «Бій», ст. 69, 72).

Наш мислитель з'ясовує свій погляд на роллю віри: «Хто має суворі очі і уста затиснуті міцно, — помоліться єдиному Богу, королеві всього світу... Повстаньте довкола віри, лицарі Вічної Житті... І тільки віра зостала для Чоловіка. Тільки віра вища і чеснота в будові вирве душу з грища і правду — з крові». («Хто має суворі очі», «Суворість», додаток) Липа пояснює теж важливість віри на основі суті нації: «Зв'язок із минулим є підставою віри в будучину і запорукою перемоги будівничих ідеалу національного» («Тарасівці, ЛНВ, 1925, XII, ст. 339).

Черговим складником теорії політичної етики Юрія Липи є воля. Проф. Василь Пляуч писав: «Слід підкреслити, що Юрій Липа і ціле гроно українських поетів-націоналістів у своїх творах філософічно стояли на ґрунті волюнтаризму» («Українські поети-лікарі», «В. Ш.», лютий 1965, ст. 229). А рецензент однієї збірки поезії Ю. Липи підсумовує: «Активне, динамічне ставлення поета до світу окреслене ним у хвалі неспокою, прискоренню та здобуванню. Це мінлива крива емоціональних переходів від занепадницьких настроїв до піднесених — незрушима воля будування керує поетом» (Гридень, «Поет Воїн», Студентський вісник, Прага, ч. 1-2, 1931). Воля є необхідним чинником у житті нації: «Чи близько той новий закон, закон землі, що хоче бути!.. І він, цей привид, — Близький Чин, — гряде у душах, повен „бути“» («Робітникам», «Суворість»). Державу побудує «ненаситна воля, що різко обгортає весь-мій край» («Три брати», «Суворість»). Свою збірку «Суворість» Липа розпочинає словами: «Націє, народжена з огня» і дає міжнародне тло: «О, віку активності, будь еси привітан тисячами розбуджених воль». Він називає волю «до білоти розпаленим наказом». У вольових людей він добачає «святу скаженість», скаженість буйности, що сірість ненавидить» («Простовіч», «Вірую»). Такі ж висновки є в іншому місці: «Ім'я будучини — чин, хто спинився — той служить тьмі, хто в поході — звитяжить він» («Щоденний бій», «Суворість»). Липа вказує на «волю нації» як рущія життя одиниць (Тарасівці, ЛНВ, 1925, XII, ст. 337).

На думку Юрія Липи, почування, емоції, підсвідомі стимули людської і національної істоти мають вплив на етику: «З огню ж пливе земля наново створена, а в ній лиш — Вічна пристрасть» («Любов то завжди є нещастя», «Вірую»). Один дослідник уважає, що Ю. Липа був під впливом Олексія Влизька: «Вогню! Вогню! — Надлюдської любови!» Цей заклик «лунав у серцях читачів міжвоєнного покоління. „Любови і вогню“ — кликав він, а його слова підхопив у тридцяті роки Юрій Липа» (Роман Рахманний, «Поезія міжвоєнного покоління», Україна атомного віку, т. II. Торонто, 1988, ст. 453). У психіці людини, на думку Юрія Липи, є щось істотне, незмінне. З не меншими підставами можемо говорити про незмінні елементарні людські почування»

(«Організація почуття», «Бій», ст. 19). Саме ці почування викликають «бездонну ненависть» до наїзників-поневолювачів («Рубан», «Нотатник I», ст. 25). В іншому творі читаємо: «Говорив про справедливість і про насильників, а відвічна ненависть, завжди скулена під серцем, обдужувалась у селянів» («Коваль Супрун», «Нотатник II», ст. 21). А далі: «Все кипіло в Супруні; клубилась в ньому велетенська ненависть до всього того, що він саме побачив, до лукавого, хитрого, змійного, що хихотіло в книжках чужинців, насильників» (Там само, ст. 28). Мислитель покликається на Т. Шевченка: «До самої смерти, не дивлячись на всі підступи, тортури й удари, ненавидів ворогів і не йшов на компроміси. Не пробував, не ласився, як багато навіть його приятелів, на слинну перспективу — „із ворогом по правді жить“» («Селянський король», «Бій», ст. 64).

Важливим стимулом є гнів: «в нім було чути присутність внутрішнього, загнужданого гніву... Гнів був у його глибоких трохи каламутних, блакитно-сірих очах... ці неморгливі зосереджані очі були як присуд для чужих і як заклик для своїх однокровників» («Рубан», «Нотатник I», ст. 21).

Отож, правильні етичні вартості є важливими чинниками у формуванні борців за Українську Державу: «Бачимо, що мало мати догідні путі, ще треба мати відповідний характер, щоб використати ті путі» («Призначення», ст. 121). Сюди належать, крім названих вище етичних вартостей, ще принциповість і безкомпромісовість: «Просто дивитись в лице усьому, що довкола; що є рідне, то — рідне, вороже — ворожим зостане, йди без вагань і без схибу, і вдар там, де треба ...То — найважливіше: ти будь і дивись простовіч» («Простовіч», «Вірую»). Необхідною є мужність (там само, вірш «Мужність»).

9. З ким і з чим боротися?

Юрій Липа протиставляє позитивну етику негативній — шкідливій. За приклад негативної етичної постати він бере Миколу Гоголя: «Той, хто найбільше з усіх відомий своєю зрадою супроти краю, хто з найбільшою пасією розбудовує теорію „понаднаціональної“ російської мови і культури!» («Селянський король», «Бій», ст. 61). Гоголю присвячена окрема стаття п. н. «Батько дефетистів», бо Гоголь спричинився до «упадку еліти, надмірного розвитку „проворних і зручних“ постатей без усякого відчуження свого історичного змісту — затирає, розсипає, роздроблює те почування, що може найважливіше для сили раси — гордість. Стає плиткою течія традиції, глухнуть відгуки української державности, карликуватіють силуетки державних мужів козацтва» (Там само, ст. 77). Липа протиставляє Шевченка Гоголеві. З одного боку, «геніальний підклад зорганізованого почуття української раси, то з другого боку, знайдемо потужного руйнітника, Батька Дефетистів, що символізує бузувірську зневіру у власну расу» («Розмова з молодого людиною», «Бій», ст. 116). Погляд Липи на Гоголя ідентичний з думками Миколи Міхновського в статті «Шевченкові роковини» (тижневик «Сніп», Харків, 26 лютого 1912).

Липа безжальний до коляборантів російських завойовників: «Їжте його (кав'яр — А. Б.) і частуйтеся, запроданці, шпиги й бездушні, звинні панове у фраках, пані, що — в шовках, що безстидні, бездітні... Їжте кав'яр той всміхнені, хоч чисті, та в плямі червоній на душах. Люди, що ганьби не мають, спішивши за зиском нечистим, люди, як пси-стервоїди, в чеканні спокійнім на вигин людських, як ви, покоління» («Кав'яр», 1938, передрук: Поезія, ст. 282).

Юрій Липа, як і Микола Міхновський та Дмитро Донцов, ідеологічно відкидає весь т. зв. український провід XIX століття (за винятком Т. Шевченка): «Вони затруєні ситістю! Може, в них і є кров хижаків і переможців, але вони розтовстіли. Ціле століття можна було б назвати століттям ситости... Посада з великого „П“ — це символ духовости XIX століття» («Боротьба з дев'ятнадцятим», «Бій», ст. 7-8). Він висловлює пророчі думки про ситуацію в Україні 50 років пізніше: «Хто знає, незадовго це все може статися, — будуть трафіки з українським гербом, і розбудовання посад, і субсидії, і бенкети. Декорації державности і урядовницькі вигоди мають своїх мрійників серед сучасних українців, однак це не напруження, що будує. Українське биття в дашок кашкету у українське «струнко», — добре, але в ім'я чого? Де ж той вогонь, що освітлює ці всі декорації внутрі?» («Українська доба», ст. 8). Він стверджує: «Тільки обманом і ошуцанством Нація Козацька взята може бути, — бо гвалтом народу такого взяти, сили нема» («Козаки», ст. 193). Липа зауважує: «Большевики мали з Москви виразні інструкції «за всяку ціну вступити в переговори з рубанівцями і відповідною агітацією змінити їх духа на прихильніший до росіян... — зламати духа повстанців» («Рубан», «Нотатник I», ст. 27).

Ю. Липа описує негативний тип українця: «Так сонно, так тяжко, так мрійно, так товсто, так просто, лежально... зберуть нас (гарбузів — А. Б.), зігнуть нас, назвуть нас, як хочуть, нехай но... Ах, жити б так ясно, безкрайно, без крику, без ліку у тисячевіку» («Сон про ярмарок», «Світлість»). Перефразовуючи Шевченка про збудження окраденої і зруйнованої України, Липа затривожений: «О де обман — вони приспали нас, ці вороги, ці морди покривавлені... Обудять її окрадену. І в огні її обудять» («Коваль Супрун», «Нотатник II», ст. 11). Щоби Україна стала вільною, потрібно викоринити в народі ренегатів, зденаціоналізованих ворожих виступників. Нехай за приклад послужить «Суд Сірка»: «Та на Савун-могілі вождь спинив коня: — Земля козацька дужа мусить бути, і не інакше — слово наше й предків... брат ворога — не брат є козакові... І застогнав Сірко, недовірків злічивши, у груди вдаривсь, помолвився ревне, і рік: — Скарать на горло їх. Лишень дітей щадить, бо не повинні очі дитячі за гріх... Хто ж дітьми сироти забитих назове? Сірко вказав на прапор Михаїла...» («Міста», передрук Поезія, ст. 64). Він картає: «Чи ж мало ще зосталося в нас людей дев'ятнадцятого, що вчать, як утікати в еротоманію, в бонзівський еклектизм снобів, в хуліганство, в мрію про царство комуністичної Посади? Втеча в віру „успокоєння умів“ у себе, — „протверезіння умів ворога“, утеча в новий декоратизм...» («Боротьба з дев'ятнадцятим», «Бій», ст. 13).

10. Про визвольну боротьбу і націоналістичну еліту

В усій творчості Юрія Липи найголовнішою темою була визвольна боротьба. Всі попередні розділи цієї праці насичені думками про звільнення України від ворожих окупацій. Наведемо ще кілька особливих його тверджень. «О, Юрію, святий Юрію, благослови меча взяти препоганого смока стяти, визволяти край наш з полону для святого, людського закону, для щастя всього світу!» («Чернь», «Суворість»). Він заявляє: «Нема вигідного Бюра Всеєвропейської Посади. Нема відпочинку в утопіях, і нема заспокоєння в калькуляціях... Єсть тільки довічна боротьба за власне „я“ і „Я“ моєї раси... вік новий, вік відважний є нашим призначенням» («Боротьба з дев'ятнадцятим», «Бій», ст. 12-13). В новелі «Зустріч літераторів» Липа закликає, щоб еліту ялової, плятотної, мирної, голосливої діяльності змінити на еліту озброєних борців, що єдина може знищити російських наїзників («Нотатник I»).

Визвольна боротьба і відповідний провід нерозривно пов'язані: «До осередку дзвонять жадібно телефони за наказом, що його чекають уперті відділи українського війська... будинок цей і сусідні зяли пробоями, і кулемети, як злі пси, не давали обкрадати Націю... ви чуєте ці кулі, це народ промовляє. Це він, що жив досі, як сновиди, під чужою владою... прокинувся велет-сновиди, і тепер прийшов час на найвище довершення і початок творчий — державу» («Література», ЛНВ, 1928, кн. 11). Він молиться: «Боже народів... сповни нарід наш молитвою вічного напруження. Дай так, щоб ніхто в нас не мав замкнених очей, щоб тривога батьківська була в кожному серці, і щоб руки наші училися всіх способів боротьби, щоб уми наші пізнали всі науки, а воля наша знищила всіх противників! За сірість минулих років, за блуканину на роздоріжжях дай нам тепер велику дорогу одности й молитви!» («Табір», «Нотатник III», ст. 123). І Липа пригадує Тараса Шевченка, який «захоплюється релігійними революціями, взагалі революціями» («Селянський король», «Бій», ст. 65).

Наш талановитий теоретик усвідомив собі, що сам нарід не визволить себе без проводу, без національної еліти: «Люди — сіно; люди — солома. А от косар пропав, косаря мені дайте. Пастуха до овець дайте» («Рубан», «Нотатник I», с. 55). Юрій Липа прагне бачити у проводі нації «священника-воїна з хрестом у руці, але з шаблею при боці» («Українська доба», ст. 7). І завважує на запит, чому священник має носити шаблю: «А хто ж вам право (власну державу — А. Б.) буде утверджати, як меча не буде?» («Козаки», ст. 158). Справжній провідник «обходить сувору Софію (символ духа нації — А. Б.) диктуючи нам: — Вояки! Українську скоріте стихію! Палкі і залізні створимо колони! Покоривши себе, покоримо світ! Геть словянські мрії сонні!» («Гість із Заходу», «Вірую»). Тут згадаємо Сірка, якого Липа ставить на п'єдестал як зразок національного провідника.

Найпершим великим теоретиком української національної еліти є для Юрія Липи Тарас Шевченко. Після нього прийшов Микола Міхновський, про якого каже, що він «був із світогляду конквістадором». («Боротьба з дев'ятнадцятим», «Бій», ст. 9). Добрим провідником

народньо-визвольної революції він уважає Симона Петлюру («Рубан», «Нотатник І», ст. 60).

Найвизначнішим своїм сучасником у ділянці ідеології й політичної теорії Юрій Липа вважає Дмитра Донцова, для якого найважливішою справою була «метода визвольної боротьби», а не «якому українському політичному напрямові чи ідеології служити» — у його статтях найважливішою речю була невмолимість боротьби. І з цього боку кожен українець з гордістю і сатисфакцією може дивитись на суто українське бойовництво (комбатівіте), виявлене в книжках «Модерне москвофільство», «Підстави нашої політики», «Націоналізм» та «Література і наша доба». В них не було нічого з утопізму, дуже небагато з програвості, але зате потужна полемічна сила... Безоглядність, енергія і певний клімат вищости над ворогом упоює сучасників Донцова, зміцнює в них оптимізм... Ця проповідь української активності проти оточення, проповідь постійного динамізму в боротьбі з ворогами — це найсильніша частина світогляду Донцова, — це те, що зостанеться («Українська доба», ст. 11-12).

Врешті, авторитетом для Юрія Липи щодо формування національної еліти був Вадим Щербаківський: «Він бачить окремі складники української раси в часі й просторі і знає, що об'єднає їх тільки вольовість еліти. Щоб з населення зробити нарід, а потім націю, треба зуміти направити волю кожної одиниці населення в однім напрямі» (Там само, ст. 10).

Сам Липа хотів би, щоб «колись вийшов з одної з церков сильний духом, войовничий орден, що надасть свого характеру цілій українській духовості, — тоді матиме й більше значіння релігійний світогляд у збірному життю Українців» (Там само, ст. 7). Такий «орден», але донцовського типу, формувався з кадрів Організації Українських Націоналістів на Рідних Землях у 1930 рр., що повів цілий нарід до визвольної боротьби в 1940 роках. І до цього «ордену», званого «бандерівцями», приступив під кінець 1943 р. наш талановитий у багатьох ділянках визначний українець — д-р Юрій Липа. Коли в половині 1944 р. російська орда підступала до місця його побуту, приятелі намовляли Доктора виїхати на Захід. Але Юрій Липа відповів: «Тут вороги, і там неприятели. Одні і другі вимагатимуть упідлитись. Краще вмерти на своїй землі гідно в боротьбі» (Богдан Стебельський, «Юрій Липа», Гомін України, Торонто, 1966, передрук: Поезія, ст. 280). Так і сталося. Великий Син України поляг на полі слави. Орган Проводу ОУН «Ідея і Чин» у ч. 9 за 1945 рік повідомив: «Доктор Юрій Липа, визначний публіцист і письменник, лікар УПА, загинув геройською смертю в бою з большевиками».

Останніми словами і жертвою власної крові Юрій Липа залишиться в історії не лише чільним ідеологом і політичним теоретиком, але й справжнім національним героєм.

Вічна Йому слава!

Література, мистецтво

А. ВІЛЬШЕНКО

НА МОГИЛАХ ГЕРОЇВ

Понад могили вітер ходить,
Хрести березові цілує,
Голубить квітоньки осінні
І сумно, сумно так заводить:
«Гей, хто їх тямить, хто шанує
Героїв цих останки тлінні?!»

«Забули їх, орлів, що впали
За рідний край, за рідну волю —
В ярмо впряглися тай забули!
Гей, за кого ви умирали,
Кому кували кращу долю?!
Рабам?! Вони живі заснули!...»

Так плаче вітер на могилах,
Аж там біжать по стежці діти:
Маленькі хлопчики й дівчатка,
Біжать, немов летять на крилах,
В руках у них віночки й квіти —
Вже край могил мала громадка.

Вже на хрести кладуть віночки,
Кладуть китички на могили
І вже стрілецьку пісню чути,
А голосочки, як дзвіночки,
Сердечно-щиро плили, плили,
Немов святі присяги нути.
Понад могили вітер лине,
Віночки на хрестах торкає,
Квітки, що діти їх поклали,
Й заносить вістку в небо синє:
«Коли дитя їх пам'ятає,
Життя вони не даром дали!»

ДОБА

Свій час, добу свою ми визвали до бою,
Повстали, впали знов — і знову піднялись...
Назустріч нам пливли гримітною луною
Громи залізних днів і лютий вітер ніс,

Мов з нетрів давнини, якісь охоплі крики,
І тьмяно в порохах смеркало сонце знов,
І під понтонними мостами хижі ріки
У каламуті хвиль котили трупи й кров...

Шипіли по ночах бризантні метеори,
Степами ринув рев і вибухами лун
Дудніли безвісті розвихрених просторів,
Де кидав нас і рвав невгвтаній бурун.

Та так провіщено. Ось знов на давнім гризці,
Роздертим рукавом кривавий пил подій
Стираючи з облич, ми бачимо, все ближче,
Крізь вищербі руїн день неминучий свій.

Ще очі тьмарить мла. Та знаєм, знаєм: просто! —
Над суходолами росте зловісна тінь,
Та нам, упоєним нестриманістю зросту,
Встає дороговказ із полум'я й хотінь,

І шарпає серця, і кидає на бурі,
І, в час, як кільчиться вже в скибах правда-мста,
Підносим на виття оскаженілих фурій
Щити гарячих чіл і стиснуті уста.

...Складаю ці слова, руди важкі обламки, —
Хай перетопить їх в своєму горні дух,
Щоб перейшло життя крізь вири завірюх
І стріло без страху новий огонь світанків!

Лариса МУРОВИЧ

НАПЕРЕДОДНІ БОЇВ

Як ще не погасли московські пожари,
Вже рили чорнозем німецькі вандали,
Арканили молодь, мов давні татари,
На рабську роботу в ясир відправляли.

В кацетах наш Провід позбавили волі,
Щоб обезголовлений нарід скорити, —
Одначе й природа у часі сваволі
Готова була Рідний Край боронити.

Галуззя дубів позгиналися в луки,
До пострілу жолуді стали готові,
І ріки із дна підняли каменяки,
І скелі карпатські шептались у змові.

Коли ж світле сонце, від заходу й сходу
Затьмили ще більше хмар чорні застави,
Чекали усі патріоти народу,
Чекали гарячої днини розправи.

І раптом команда з ОУН задзвеніла:
— Створімо УПА! Треба збройної мови!...
Напружена в тілі народньому сила
З'єдналась одвічним спорідненням крові.

Будь благословенна, Декадо Героїв,
В якій найцінніший — Дух Самопосвяти!
Бійців спершу Він володарно озброїв,
А потім, аж потім — гранати й гармати!

1980

ДУМА

про Івана Цепка, Петра Шеремету і Стефана Мельничука

Не орли злетіли з вітром з-поза Збруча
Чайку ратувати від хижацьких рук —
Іван Цепко отаман пре ляхів, як туча,
Шеремета впень рубас, палить Мельничук.

Ударили в труби: хто живий до зброї!
Краща смерть, як ганьба сповнена ущертї!
Гей вирости з-під землі коло них герої:
Мість і кара, ляхам кара — а зрадникам смерть!

Тече ляцька кровця — де летять загони,
Тече смола чорна — де зрадник поляг ...
Сорок тисяч поляків жене на здогони —
Утікайте, браття любі, смерть вам на п'ятах!

«За народ не страшно голови покласти!»
Крикнув Шеремета, гукнув Мельничук —
Не встиг Цепко отамана до гаю припасти,
Аж за ними й перед ними скоростільний гук.

Нум ляхів стріляти! — не стало набою,
Кинулись рубати! — голови січуть...
Але покотом падуть наші в лютім бою,
А з Івана отамана річеньки течуть...

Лягли головами усі в колі смерти,
Тільки двох за плечі вхопили до рук;
Йдуть в кайданах на їх суд — смерти не відперти:
На смерть Петро Шеремета й Стефан Мельничук!

А як їх стріляли в Чорткові у суді,
Блиснули, як громом, на весь рідний край,
Гордо чола підняли і з повної груди:
«Нехай живе Україна! — крикнули — стріляй!»

Андрій ЛЕГІТ

ПАМ'ЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

В краю, на скитанні, на Лені й Амурі
Ми духом незламні, хоч дійсність понура,
Що вічних тиранів не знати ніде,
Що вибухнуть гнівом мільйони грудей.

Ми станемо в лави під стягом Петлюри,
Щоб зникла сваволя, неволя понура.
Петлюра наш символ, наш світоч ідей,
Що шлях осіяв у вітчизни едем.

Під стяг синьо-жовтий ми станемо в лави
Із Хусту, Кубані, Стрия і Полтави,
Одна в нас вітчизна — ми кровні брати,
Один і тягар нам судилось нести.

Мета наша — Вільна Українська Держава,
Це — яструб двоглавий, не зірка кривава,
Що нею півсвіту Москва ставрувала,
Як сонце, нам сяє Тризуб золотий,
У сяйві його ми ідем до мети.

У грозяні дні, як Україна повстала,
Як гади сповзались, наставили жала,
Ульянов, Денікін, Юденіч, Колчак,
Петлюра був нам, як на морі маяк.

Він звав на мечі переплавити рала.
Дихнути огнем у лице канібалу,
Він соколом линув на штурм «Арсеналу»,
І був у походах й димах контратак
Козак й отаман, отаман і козак.
Хоч кат і для душ не жаліє отрути,
Ми знаємо, хто ми, ким й за що закути.
Діждемось величних і радісних свят,
Розіб'є кайдани закований брат.

За рани Петлюри, Базари і Крути,
За хвилі скривавлені Дніпра і Славути,
За голод, за Вінницю, тюрми й Воркути,
Хай Ірод новітній тремтить і Пилат,
Кремлівським катам ми відплатим в стократ!

Наш гімн пролунає в містах й над ланами,
І буде гордитись Україна синами,
До волі святої нестримний їх рух,
У вихрах рвучких огняних завірюх.

Петлюра не в гробі, Петлюра із нами,
У книзі, у дії, у пісні, в програмі,
У плоті, у кожному крові міліграмі,
В серцях мільонів петлюрівський дух
Палає незгасним огнем — не потух!

П. ВАСИЛЕНКО

ДИКЕ ЖИТО

Гойдає вітер дике жито,
Лоскоче житом плечі нам.
Благословенний час і жити,
І поріднитися серцям!

Ми лежимо під сонцем поряд,
Говорять душі в унісон.
І туманіє млосно погляд,
І огортає теплий сон.

Біжать хмарки за небокраї.
Тече синизною Бурлук.
Хто щиро й віддано кохає,
Той не лякається розлук.

Ми пригортаємось тісніше,
П'єм не розтрачені меди.
Вітрець гойдає дике жито
І заміта сліди біди.

А ми милуємось красою
До болю рідної землі
І раді мліємо з тобою
У чебрецевому теплі.

15.07.1994 р.

Богдан БОРА

ПЕЧАЛЬ І ФАЛЬШ

Печаль у Боснії, бо геноцид,
Бо вбивство стало пристрасстю сусіда,
Бо миротворці з племені єхидн
На боці стали монстра-людоїда.

Бо фальш, підступність і брехня
Спихають вперто правду у могилу.
Світ не боронить від вовків ягня.
Він респектує лицемірство й силу.

10.9.1994

ТРАГЕДІЯ ЧЕЧЕНІЇ

Жорнують літаки, реве злоба гарматна,
Встають огні, довкола стеляться дими.
Росія йде — червона, біла і брунатна —
Як уособлення заглади, зла і тьми.

А вільний світ глядить очима лицеміра,
Мовчить, неначе повний рот набрав води.
Він — той Пилат, що Схід віддав на глум вампірам,
Які в крові не втоплять грішної жади.

Жорнують літаки, скречого сталь зубами,
Що кришить дерево, залізо і бетон.
Це йде Москва... Та всі борги й пекельні плями
Валютою покриє бевзень Вашингтон.

24.12.1994

Федір ПОГРЕБЕННИК
лауреат державної премії України
ім. Т. Шевченка

ВІЛЬЯМ-РІЧАРД МОРФІЛЛ І ЙОГО УКРАЇНСЬКІ КОРЕСПОНДЕНТИ

Ім'я видатного англійського вченого-славіста Вільяма-Річарда Морфілла (1834-1909) добре відоме в науковому світі у себе на батьківщині. Останнім часом зросло зацікавлення до його наукової спадщини і в Україні, культуру якої він глибоко шанував, досліджував і активно пропагував. В українських журналах з'явилися праці Г. Нудьги, Р. Зорівчак, Г. Зленка та інших дослідників, у яких ідеться про публікації англійського вченого, що стосуються української культури і порушуються питання його творчих контактів з українськими письменниками, вченими, видавцями.

Українознавчі зацікавлення В. Р. Морфілла, що поступово переросли в глибокі дослідження, стосувалися історії, фолкльору та літератури. Україна з її героїчною козащиною, з багатим героїчним епосом, ліричною пісенністю, з розмаїтою літературною спадщиною ХІХ — початку ХХ століть не могли не захоплювати багатьох західно-європейських учених, письменників (німець Фрідріх Боденштедт, австрієць Карл-Еміль Француз, італієць Анджельо-де-Губернатіс, француз Проспер Меріме, швед Альфред Єнсен та багато інших), які зробили чимало корисного для популяризації та дослідження історії та культури України. До щирих друзів українського народу належав і Вільям-Річард Морфілл, який, подорожуючи слов'янськими країнами, відвідав і Україну (Київ, Львів), налагодив дружні взаємини з багатьма українськими вченими, письменниками, видавцями. Особисті й листовні зв'язки англійського славіста з діячами української культури досі не були предметом глибокого вивчення, оскільки більшість листів Морфілла в Україну до недавнього часу були невідомими. Виявлення цих листів проливає яскраве світло на багато джерел українських зацікавлень вченого.

Зауважимо, що предметом особливого захоплення і наукового студювання Морфілла була творчість Тараса Шевченка: він опублікував про нього статтю «Козацький поет» («The Westminster Review», 1880), переклав окремі його твори. Творчі зацікавлення Морфілла Україною активно підтримував Михайло Драгоманов. Вони листувалися, обмінювалися науковими працями. У неопублікованому листі до українського письменника і публіциста Михайла Павлика, який, до речі, листувався з Етель Ліліян Войнич, Морфілл 10 січня 1896 р. писав про свою повагу до М. Драгоманова, зауважуючи при цьому: «В моєму кабінеті є фото мого друга, яке він мені подарував».

На початку 1900 років, коли в Україні активізується літературний процес унаслідок революційних зрушень 1905-1907 рр., виникають нові видавництва, виходять у світ антології та збірники художніх творів, коли українське художнє слово все активніше виходить на світові

рубежі (творчість Василя Стефаника, Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Олександра Олеся, Володимира Винниченка та багатьох інших), — зростає й захоплення ним з боку Морфілла. Він встановлює контакти з українськими письменниками і видавцями — Сергієм Єфремовим, Миколою Вороним, Олексою Коваленком, Іваном Стешенком та іншими, отримує від них нові твори українських мистців, такі капітальні видання, як тритомну антологію прози «Вік» (1902), антології поезій «Українська муза» (1908), «Розвага» (1908), збірник «На вічну пам'ять Котляревському» (1904) та інші. Згадані видання допомогли Морфіллу розширити й поглибити свої знання української літератури, відкрити в ній для себе нові явища і постаті. Особисті контакти англійського вченого з українськими вченими і видавцями, серед яких Сергій Єфремов і Олекса Коваленко належали до найактивніших на той час видавців художніх збірників, антологій, спонукували його до дальших досліджень у галузі україністики. Так, велика стаття Морфілла в газеті «The Athenaeum» від 10 січня 1903 виникла тоді, коли Морфілл отримав з Києва від С. Єфремова антологію «Вік».

Ця антологія — найповніше на той час видання творів нової української літератури. Перший том охоплює вірші сорока дев'яти українських поетів, від І. Котляревського починаючи й Лесею Українкою закінчуючи; другий містить кращі зразки української прози від Г. Квітки-Основ'яненка до 80 років (14 письменників); третій — твори українських письменників за останні двадцять років XIX століття (21 письменник). Особливо багато представлено в антології українська проза, переважно малих жанрів — оповідання, новелі, нариси. Серед майстрів українського художнього слова на рівноправних засадах подано твори як східноукраїнських, так і західноукраїнських письменників. Вперше, з нагоди відзначення сторіччя з часу появи «Енеїди» Івана Котляревського (1798), що знаменувала народження нової української літератури, в одному виданні видавець і упорядник «Віку» зібрав найпомітніших на той час поетів і прозаїків з обох частин України. Висока художня цінність більшості вміщених в антології творів, розмаїття художніх форм і стилів, — все це надавало їй досі надає згаданій антології особливої ваги в історії української літератури. Оскільки, крім художніх текстів, «Вік» містить стислі характеристики творчості всіх письменників, твори яких тут друкуються, а також їхні фотопортрети, оскільки загалом видання має естетично привабливий вигляд, воно стало своєрідною художньою енциклопедією української літератури XIX століття, вперше представило у підсумковому вигляді надбання нашого письменства не лише перед українським, але й перед чужинецьким читачем. Саме тому воно так зацікавило Морфілла.

Листи В. Р. Морфілла розкривають ту атмосферу, в якій народилася згадана вище його стаття, містять цікаві деталі історико-літературного характеру. Так, у листі від 27 жовтня 1902 р. Морфілл пише: «Досі я підготував нарис малоросійської літератури від Котляревського до наших днів, з життєписами видатних осіб. З Шевченка я переклав деякі п'єси (тобто вірші — Ф. П.), а також з Руданського, який мені дуже подобається, особливо «Бики», «Наука» і «Студент».

Викликав у Морфілла захоплення і київський збірник «На вічну пам'ять Котляревському» (1904) — багатий змістом і розкішний за художнім оформленням. У цьому виданні вміщені твори І. Франка, П. Грабовського, Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Вороного, О. Маковей, Б. Грінченка, А. Кримського та багатьох інших. Збірник стимулював Морфілла до зацікавлення українською літературою «...Тепер буду мати задоволення читати статті й вірші і почну з Вашого оповідання «Життя крові». Бачу зі «Змісту», що є багато чудових творів у книжці. І, нарешті, в останньому листі (5 жовтня 1904 р.) англійський славіст пише про свої дальші студії над українською літературою: «...Зайнятий читанням оповідань Івана Франка, гадаю опублікувати другу статтю про Ваших письменників у одному з наших журналів — тільки треба чекати. Слов'янськими справами дуже мало цікавляться, на нещастя, тут».

Гадаємо, що йдеться про перші два томи тритомного «Збірника творів» І. Франка, видані 1903 р. у Києві тим же видавництвом «Вік».

Цілковитою несподіванкою стало виявлення двох листів Морфілла до Олекси Коваленка, великий і цінний архів якого зберігається у Чернігівському історичному музеї.

Український поет О. Коваленко в середині 1900 років розгорнув широку діяльність як видавець. Він випустив кілька поважних художніх антологій, де помістив чимало революційних віршів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Старицького, Павла Грабовського та інших письменників, за що царська влада притягала його до кримінальної відповідальності.

В листах до Олекси Коваленка Морфілл пише про антологію «Розвага», видану в Україні.

«Високоповажаний п. Коваленку!

Днями я отримав від Вас примірник Вашої прекрасної книжки «Розвага» і дуже дякую Вам за неї. Я читав її з великим інтересом, оскільки тепер володію українською мовою. Щодо дотепершніх письменників, то я знайшов на сторінках Вашої книжки багато моїх улюблених віршів — Руданського та інших. Ця чудова книжка гідна справжньої похвали і доказує, що Ви, українці, шануєте музу і художність».

Так поступово розширювалося коло українознавчих інтересів видатного англійського славіста, поглиблювалися його знання літературного процесу, зростало бажання все більше уваги приділяти українському художньому слову. Але смерть, що наступила 1909 р., обірвала ці задуми.

Морфілл був науковим авторитетом не лише в себе на Батьківщині, але й в Україні, зокрема в Києві. Його публікації, зокрема в журналі «Athenaeum», привернули увагу таких авторитетних видань, як «Киевская старина» (1903), «Літературно-науковий вісник» (1903). Виклад змісту статті-рецензії на антологію «Вік» подала «Киевская газета» (1903, ч. 20), яка, зокрема, писала «...Стаття написана в прихильному тоні, — автор її явно висловлює свою симпатію українському літературному рухові. Добре знання української (переклади з Шевченка наведені

у статті), російської і польської мов та літератур слов'янських свідчать про те, що ця стаття належить якомусь ученому англійському славістові» (оскільки стаття опублікована без підпису, редакція газети не знала, хто її автор, хоча для багатьох українських літераторів його ім'я було відомим). Популяризація статті Морфілла в українській та російській пресі, зокрема київській — не лише вияв удячності її авторові. Вона була спрямована на посилення інтересу тогочасної читацької громадськості до надбань української літератури.

Морфілл мав певний вплив за поживлення в Англії інтересу до української літератури, яку на початку ХХ століття тут пропагують письменниці Етель Ліліан Войнич, Фльоренс Лайвсей, славіст Роберт Сетон-Ватсон, російські та англійські тогочасні видання: «Листки Свободного слова», «Free Russia» та інші.

Дальші пошуки, сподіваємося, відкриють нові сторінки багатогранної діяльності визначного англійського славіста, який усім серцем любив наш народ, високо цінував його духові надбання і в міру своїх сил прагнув їх популяризувати у себе на батьківщині. ■

Ростислав РИБАЛЬЧЕНКО

ОЛЕКСАНДЕР СЕМЕНЕНКО (1908-1978)

Легко і складно розповідати про життя Олександра Семененка. Легко тому, що він ніколи не змінював своїх поглядів, симпатій, а складно тому, що життєвий шлях був ламким і нелегким, доля складна. Тепер, коли прийшов час збирати його каміння, просто неможливо пройти повз цю людину.

Народився Олександр Семененко 27 серпня 1898 р. в місті Єлисаветграді (Кіровоград) на Херсонщині, в родині державного урядовця. Закінчивши гімназію, вступив на юридичний факультет Одеського університету. Після революції 1917 р. О. Семененко з молодечим запалом стає на шлях політичної боротьби за вільну Україну. Як член Єлисаветградського Українського Робітничого Союзу, він бере участь у Херсонському губернському з'їзді, що відбувся за часів петроградського Тимчасового Уряду. Хоч українські позиції на цьому з'їзді були ще слабкими, проте українська група спромоглася на національну демонстрацію: встановили український національний прапор поруч з червоним і проспівали «Ще не вмерла Україна». Це викликало оплески селян-делегатів. Цього ж року О. Семененко брав участь в Українському губернському з'їзді в Одесі, на якому головував В. Чехівський.

На початку 1918 р. О. Семененко з доручення української громади Єлисаветграду їздив до Центральної Ради в Київ з проханням прислати комісара до Єлисаветграду, щоб закласти там українську владу.

Восени 1918 р. О. Семененко відновив юридичні студії в Київському університеті, але вони тривали недовго. Під кінець року він повер-

тається до Одеси і відвідує лекції в університеті, не покидаючи політичної праці. В 1919 р., рятуючись від ЧЕКА, він утік до батьків. У 1922 р. приїхав до Харкова, з яким пов'язав свою долю на багато років. Тут вступає на правничий факультет Інституту Народної освіти (так тоді називався університет), який закінчує в березні 1924 р., а через рік захистив диплом і здобув звання адвоката. У травні 1925 р. О. Семененко вже член Колегії оборонців при харківському губернському суді. В цей час він відходить від політичної боротьби. Адвокатська практика в ті роки була значною. Слава Семененка як доброго адвоката швидко вийшла за межі Харкова. Щоб розсіяти свої гіркі думки, навіювані советською дійсністю, О. Семененко шукав забуття в духовій сфері: вивчав історію і культуру свого народу, цікавився руйнами Січі, гетьманських осель, храмів, залишками давнини, розкиданих по різних музеях України і Росії. Семененко шукав розради в театрі, в музиці, і в літературі. Такий знавець літератури, як Євген Маланюк, не раз прислухався до суджень О. Семененка про творчість різних письменників і поетів. Добре знання французької, німецької і англійської мов дало можливість О. Семененкові в оригіналі знайомитися зі світовою літературою.

О. Семененко довгий час жив самотньо, але нарешті доля звела його з чарівною жінкою Марією, донькою харківського інженера-залізничника. В 1935 році вони одружилися. Спокійне, щасливе життя було надто коротким. З вересня 1937 р. О. Семененко був заарештований за наклепом, що ніби він керував харківською терористичною організацією. Почалися допити, катування. Та дарма. Нарешті О. Семененка звільняють з в'язниці, та ненадовго. 27 січня 1938 р. його заарештовують знову. Незважаючи на тортури, він не підписав сфабрикованого зізнання. Це не поліпшило його долі, і він чекав смерти. Та звільнення прийшло несподівано. На зміну Єжову прийшов Берія, якому треба було показати «помилки» свого попередника та переконати, що він прихильник законності і справедливості. Стали потроху відпускати із заслання людей з явно безпідставними звинуваченнями. 7 листопада 1938 р. звільнили й О. Семененка.

Почалася німецько-советська війна. 14 жовтня 1941 р. німці захопили Харків. Зразу почала організуватися Миська Управа, яку очолив проф. хемії О. Крамаренко, а О. Семененко був призначений головою правничого відділу. Крамаренко посадником був недовго, і харківська громадськість, очолювана А. Доленком, висунула на цю посаду О. Семененка. Виголоділе, темне і засипане снігом місто вимагало активної і розумної людини, і Семененко бере на свої плечі цей тяжкий і небезпечний тягар. Миське господарство було повністю зруйноване. Ще задалегідь спеціальні команди НКВД знищили електростанцію, телефонну мережу, водогін тощо. Робилось усе, щоб Харків став непридатним для життя, забуваючи, що в місті залишалося 707 тисяч мешканців. Самій Управі доводилося працювати в холодних приміщеннях, без грошей. О. Семененко реорганізував відділи, розшукав фахівців і спрямував їх зусилля на відбудову зруйнованого миського господарства й уже влітку 1942 р працював водогін, пішов перший

трамвай, були наведені переправи через річки. Проте своє завдання О. Семененко бачив у тому, щоб допомагати населенню міста. «Мене, як адвоката, — казав він, — покликали боронити населення Харкова, і я його захищав». Тоді відкрилися ідальні, деякі з них безкоштовно, чи за зниженими цінами годували людей. Управа допомагала паливом, забезпечувала людей працею. З літніх чоловіків було зорганізоване т-во «Сторожева охорона», яке охороняло підприємства. Навесні 1942 р. міська Управа роздала населенню під городи 2419 га землі.

О. Семененко знаходив спільну мову з німецьким командуванням. Знання німецької мови допомагало розв'язати багато проблем. Його вміння гідно поставити себе перед окупаційною владою було визначною його рисою. Інтелігентність, широта знань, такт, гідність справляли навіть враження на німецьке керівництво, і німці поводитись з ним як з рівним. О. Семененко колабораціоністом ніколи не був і спину перед окупантами ніколи не гнув.

О. Семененко, М. Встухов, А. Доленко були яскравими постатями в той похмурий час. Вони чимало харків'ян врятували від смерті.

Настав 1943 рік. СРСР армія наближалася до Харкова, і багатьом українцям також простелилася дорога на Захід.

З Німеччини Семененко виїхав до Бразилії, працював там дрібним службовцем, а через 10 років, за стараннями колишнього приятеля Михайла Встухова (в той час президента УВАН), переїхав до Нью-Йорку. Спочатку працює в адвокатській конторі, а потім стає головою фундації УВАН, при якій створив фонд Семененків для дослідження історії України та голодомору 1933 року.

Чимало часу і грошей витратив О. Семененко на розшуки і придбання колекції творів Тараса Шевченка. Наприкінці свого життя він розкрив ще один свій талант — письменницький: написав чудову книжку мемуарів «Харків, Харків...», яка застараннями М. Коця минулого року нарешті прийшла до нашого міста. Харків може пишатися цією працею. Це своєрідна енциклопедія. З неї багато про що можна дізнатися: про будинки, річки, мистців, вулиці, політичних діячів, катів, окупацію, провокаторів... Автор з любо'ю пише про Харків, його мешканців. Цю книжку можна перечитувати без кінця.

Помер О. Семененко 1 червня 1978 р. і похований на українському православному цвинтарі в Бавнд-Бруку (штат Нью-Джерсі). Дружина Марія на чотири роки пережила чоловіка і померла 29 листопада 1982 р.

Олександр Семененко був справжнім українським патріотом. Він любив Україну і ніколи не зраджував їй.

Вічна йому слава!

*Зіновія СЛУЖИНСЬКА,
доцент Львівського медичного інституту,
кандидат біологічних наук*

ДОРОГА ЦІНА ВИЗВОЛЕННЯ, АБО ЩО ПРИНЕСЛО ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ПОВЕРНЕННЯ БОЛЬШЕВИКІВ?

Війна ССРСР з Німеччиною закінчилася, але в Західній Україні вона продовжувалась до 1952 р. НКВД воювало з мирним населенням: здійснювало геноцид. УПА воювала з НКВД: обороняла українські родини і споконвічні українські землі від окупантів.

Боротьба почалася ще задовго до закінчення війни — в березні 1944 р. В колекції документів Центрального Державного архіву Жовтневої революції ССРСР містяться цінні відомості про кількість сімей членів УПА. Зі скрупульозного опрацювання архівів М. Ф. Бугая (1990) довідуємося, що в березні 1944 р., згідно розпорядження НКВД ССРСР, сім'ї членів УПА та сім'ї засуджених оунівців взяті на облік і всі вони підлягали депортації. Цього ж 1944 р. в березні протягом 20 днів були розбиті повстанські групи «Еней», «Чорна ворона», «Олеґ». Проведено 65 чекістських операцій, захоплено в полон 9.624 повстанців, вбито 734 старшин УПА. На початку квітня 1944 р. виселено 2.000 родин оунівців. Все відбувалося під керівництвом Л. Берії. Генерал І. А. Серов доповідав у Наркомат внутрішніх справ В. В. Чернишову про готовість ешелюну для депортації. До кінця 1945 року на спецпоселенні вже перебувало 16.200 членів сімей.

В наступні роки після війни терор НКВД проти корінного населення Західної України не припинявся. Він набирав іншого характеру і наступ ішов у тьох напрямках: ліквідація Греко-Католицької Церкви та її християнсько-національного впливу, депортація мирного населення, розклад та деморалізація місцевого населення шляхом утворення розвідувально-провокативних груп НКВД, які діяли під маркою УПА, сіючи зневіру і ненависть. Створювано загони донощиків та агентів, яким надавались великі права і гарантії безкарності.

Ліквідація Греко-Католицької Церкви

В березні 1946 р. ліквідація Греко-Католицької Церкви супроводжувалась арештами священників та інших духовних осіб. Понад 2.000 монахів і монахинь арештовано і виселено в табори суворого режиму. Вбито і запроторено в концтабори сотні священників.

Депортація

За нашими підрахунками, остаточна цифра депортованих за 1944-1952 рр. 233.762 осіб. Остаточна, але не точна, бо в документах часто подається кількість виселених родин, а не осіб (таблиця).

**Динаміка повоєнної елімінації населення Західньої України:
виселені терміном на 5 років, що замінено на вічно (І. Білас, 1992)
та хронологічна динаміка елімінації членів родин ОУН-УПА
та їх прихильників (Ф. М. Бугай, 1990)**

Заходи органами Роки	Депортовано		МГБ УССР		МВС УССР		Депортовано	
	осіб	сімей	1944 по 1948	1944 по 1948	1944 по 1948	1944 по 1948	осіб	сімей
	(за І. Білас)		осіб	сімей	осіб	сімей	(за Ф. Бугай)	
1944	12.762	4.724						2.000
1945	17.597	7.393					16.200	
1946	6.850	2.612					8.681	
1947	76.586	26.612					25.877	
1948	8.274	2.628						
1949	21.672	6.489					2.728	
1950							135.762	
1951								
1952								
Всього	143.141	50.453	77.791	26.332	37.680	15.350	206.592	

Крім того, за окремі роки відомостей нема, а знайдені в архівах цифри не співпадають з даними Комітету державної безпеки. В. Косик вказує на два масові вивози після війни: жовтень 1947 р. — 300 тис. осіб та березень-квітень 1949 р. — 200 тис. осіб. Переселення з теренів, де діяли УПА і підпілля, проводилися і пізніше послідовно, але не в таких великих масштабах. Усього в післявоєнний період вивезено 600-800 тисяч осіб.

Протягом усіх років боротьби УПА з фашистською окупацією і сталінським терором — від 1943 до 1953 року — тисячі людей співчували і підтримували діяльність УПА, але самі ніколи не були в повстанських угрупованнях. Боротьба з окупантами була всенародною. Без підтримки місцевого населення неможливе було б існування бойових загонів, яким потрібна їжа, одяг, ліки. Протягом довгих 10 років угруповання УПА одержували все необхідне від місцевого населення. Прихильників УПА НКВД таврувало «посібниками ворогів народу». Отож у число 233.762 депортованих увійшли оунівці, що безпосередньо були в угрупованнях УПА, їх прихильники, що допомагали оунівцям, та члени їх сімей та сімей повстанців. Такі категорії фігурують в рапортах начальників НКВД та наркоматів внутрішніх справ, які приймали депортованих на кінцевих пунктах висилки. Згідно архівних документів, разом за всі роки на поселення прибуло 198.983 особи, всіх вислано 205.561. Прості арифметичні підрахунки виявляють різницю в

6.678 осіб — чи вони загубились по дорозі? Найімовірніше не перенесли тяжких умов голоду, холоду, хворіб — загинули в товарних вагонах або на пересильних пунктах. Архіви ще повністю не досліджені і доля цих нещасних ще не відома.

До середини 50 років на спецпоселенні з 198.883 осіб нараховувалось тільки 134.659. Становище спецпоселенців було дуже важким: каторжна фізична праця у виснажливих, не звичних для українців кліматичних умовах (місця спецпоселень: Норильськ, Тюмень, Хабаровськ, Караганда, Чита, Архангельськ), погане харчування приводило до виснаження. Смертність була дуже високою — 16 відсотків. З 1946 р. до середини 50 років кількість спецпоселенців зменшилась на 64.224 особи, майже одна третина загинула.

В 1957 р. під час «відлиги» завдяки М. С. Хрущову, згідно архівних документів, в Україну повернулось 65.534 особи, з них 20.043 учасників оунівського руху, 22.497 «посібників» ОУН-УПА і 911 членів сімей «посібників». З загальної кількості тих, що були виселені з приводу участі або прихильності до УПА, не повернулось дві третини. Доля 140.027 осіб невідома. Скільки з них загинуло, а скільки залишилось в чужих краях — також невідомо. Якщо врахувати ще 28.202 осіб, виселених за «паразитичний» спосіб життя на селі (205.561 + 28.202 = 233.765), то доля 168.229 осіб невідома (233.675 - 65.584 = 168.229). В чужих краях залишилось значно більше депортованих, бо ще з часів «визволення» 1939 р. частина репресованих не повернулася.

Географія розселення українців Західньої України

Заступник начальника УНКВС в Іркутській області Таган у грудні 1944 р. повідомляв, що в районі розселено 3.695 оунівців і членів їх сімей. З розширенням військово-чекістських операцій контингент осіб, яких виселяли, повсякчасно зростав. До кінця 1945 року на спецпоселенні вже перебувало 16.200 українців (з 12.700 сімей оунівців): в Комі АССР — 3.608, Красноярському краї — 2.060, Архангельській області — 4.773, Кіровській — 1.249, Молотовській — 5.464, Тюменській — 2.900. В 1945 році найбільше скупчення оунівців спостерігалось в околицях Норильська:

Кількість учасників УПА, їх прихильників та членів їх сімей, які залишились на спецпоселеннях до середини 50 років (за даними М. Ф. Бугай, 1990)

Область, край, республіка	Кількість осіб
Кемеровська	22.624
Хабарівська	19.703
Іркутська	15.260
Красноярський край	13.613
Омська	10.152
Томська	7.881
Молотовська	8.778
Казакська	7.721
Челябінська	5.168

Амурська	4.392
Тюменська	5.128
Читинська	3.424
Архангельська	3.257
Комі АССР	2.762
Якутська АССР	1.528
Удмуртії	759
Приморський край	757
Інших	452
Всього	133.659

Наступні переселення були в 1946 р. За даними відділу спецпоселень НКВД ССРСР в Молотовську область прибуло 2.407 членів сімей оунівців, всього 5.274 осіб, з них 2.261 працездатних.

В 1947 році до Кемеровської області прибуло 10.316 сімей оунівців, всього 30.179 осіб; до Челябінської — 2.433 сімей, всього 7.180 осіб; до Карагандинської — 3.055 сімей, всього 8.122 осіб; до Омської — 5.264 сімей, всього 15.202 осіб; у Красноярський край — 653 сімей, всього 1.691 особа. Загальна кількість виселених сімей — 25.877, сумарно — 74.799 осіб.

У 1949 р. до Томської області депортовано з Яворівського району Львівської області 16 сімей, це 86 осіб. В Амурську область (Гинду) 4 серпня переселили 97 сімей (448 осіб). У вересні прибуло ще 1.236 осіб. До Чити в цей час доставлено на поселення 1.007 оунівців і 164 «указники». Їх направили на золотодобувні роботи. В середині листопада прибув перший ешелон з 235 поселенцями.

Таблиця
Розселення спецпоселенців — членів УПА,
їх прихильників та членів їх сімей
(М. Ф. Бугай)

Область, край, республіка	Кількість осіб	Кількість сімей УПА та їх прихильників	Рік поселення
Кемеровська	30.179	10.316	1947
Кіровська	1.259		1945
Іркутська	3.695		1945
Красноярський край	2.060		1945
Омська	15.202	527	1947
Томська	86	16	1949
Молотовська	5.464		1945
Красноярський	1.691	65	1947
Норильський (район)	найбільше оунівців		1945
Амурська	448	97	1949
Тюменська	2.900		1945
Чита	1.007	оунівців	1949
	164	указники	1949
Архангельська	4.773		1945

Комі АССР	3.608		1945
Молотовська	6.274	2.407	1946
Кемеровська	30.179	10.316	1947
Карагандинська	7.122	3.055	1947
Омська	15.202	527	1947
	7.180		1947
Амурська	671	оунівців	1950
	211	оунівців	1950
Тюмень	1.057	293	1952
	931	оунівців	1952
	28.202	за паразитичний спосіб життя на селі	1952
Загальна кількість	74.799	25.877	

В 1952 р., 11 лютого, в Тюмень прибули ешелони з 293 сім'ями оунівців із загальною кількістю 1.057 осіб, у квітні була відправлена чергова партія 931 оунівців.

У середині 50 років на спецпоселенні всіх членів сімей оунівців і їх спільників нараховувалось 135.762 і куркулів із сім'ями — 1.911 осіб. Розселені таким чином: у Кемеровській області — 22.624 особи, у Хабаровському краю — 19.703, Іркутській області — 15.260, Красноярському краю — 13.613 осіб, Омській області — 10.152, Томській — 7.881, Молотовській — 8.778, Казакській ССР — 7.721, Челябінській області — 5.168, Амурській — 4.392, Тюменській — 5.128, Читинській — 3.724, Архангельській — 3.256, Комі АССР — 2.762, Якутській ССР — 1.528, Удмуртії — 759, у Приморському краю — 757, в інших — 442.

Спеціальні провокативно-розвідувальні групи НКВД-МГБ

Упродовж 1944-1953 рр. при кожному районному відділі НКВД-МГБ були групи спеціального призначення, які діяли під виглядом формувань УПА, або служби безпеки УПА (СБ УПА).

В березні 1945 р. була створена провокативна група «Бистрого» чисельністю 60 осіб, яка більше як півроку функціонувала під виглядом СБ УПА, про що довідемося із звітів майора державної безпеки Соколова, який очолював командування тієї групи.

В Рівенській області у травні 1944 р. була створена спецгрупа «Орла» чисельністю 35 осіб. Ця група під командуванням Б. Корнякова за період від травня 1944 р. по квітень 1945 р. вбила 526 повстанців і затримала 140 осіб (І. Білас, 1992).

У 1945 році начальник Яблунівського райвідділу МГБ (Івано-Франківська область) заарештував 89 молодих осіб і «створив» запасну молодіжну сотню УПА (1928-1931 р. народження). Хотів сфабрикувати справу, але 28 осіб було звільнено, в січні наступного року звільнено ще 22 особи, а в квітні 1945 р. звільнено ще 34 за відсутністю будь-яких доказів вини. В 1946 році в Івано-Франківській області велику кількість людей тримали в камерах попереднього ув'язнення. З 3.092 осіб незаконно перебувало в ув'язненні 2.023 особи (Ю. Шаповал, 1992).

Дії провокативно-розвідувальних груп продовжувались і після закінчення війни. В 1948 р. група Хустського відділу МГБ під виглядом ОУН здійснила 13 збройних пограбувань, при тому безжалісно били пограбованих. В 1949 р. агенти Турківського МГБ напали на селянина С. Лиля під виглядом бандерівців, пограбували його дім (з доповідної записки міністра внутрішніх справ УРСР т. Строкача міністрові внутрішніх справ СССР Круглову за № 582, 329 червня 1949 р.).

Отже, такі факти не були поодинокими, а мали однаковий характер у всіх областях Західної України, однакову тактику і жорстокість різних начальників, під командуванням яких проводились протизаконні дії, наводять на думку, що про нелюдські тортури та підступні методи репресивного апарату знали номенклятурно-чекістські кадри. Стратегія була вироблена задалегідь, а тактичні «перегини» не впливали на задану мету. Жертвами «соколових» та «корнякових» було мирне населення, переважно селяни — жінки та підлітки. Вони гинули через провокативну політику спецзагонів НКВД, які функціонували під виглядом Української Повстанської Армії.

В 1949 р. на ім'я М. С. Хруцова вислана була доповідна записка військового прокурора МВС Українського округу Кошарського «Про факти грубого порушення советської законности в діяльності так званих спецгруп МГБ». Вона кидає нове світло на протистояння УПА і НКВД. В ній наведені факти, де спецгрупи навідувались до селян під виглядом УПА: били, грабували, забирали худобу, заставляли признаватись до нездійснених злочинів, співпраці з УПА, а потім за доносами тих самих спецбойовиків місцевих мешканців арештували. Знову били, мучили, погрожували, вимагали зізнань і доносів на інших. Плян знищення населення виконувався. Для прикладу подається багато конкретних осіб з різних сіл. Провокативні методи були всюди однакові. Приклади з доповідної записки Кошарського: в 1947 р. незаконно арештували Степана Стоцького і Катерину Дмитрук. Для того, щоб знайти вину, їх «пропустили» через бойку МГБ. Арештовані «признались» до злочинів, тобто самі на себе наговорили, не витримавши фізичних мук. Наскільки жорстокими були методи, що вели до самонаклепу, свідчить термін лікування: Стоцький з 22 вересня 1947 р. по січень 1948 року лежав у тюремному стаціонарі та в Лопатинській лікарні. Його звільнили в 1948 р., бо не було доказів злочинів, проте відсидів у тюрмі майже рік.

М. Зацерковна, «Перепущена» через спецбойку, під страхом покарання і під дією фізичних тортур наговорила на себе, що є членом ОУН. Звільнена після довготривалого ув'язнення. У вересні 1948 р. до П. Дембицького прийшла озброєна група під виглядом УПА. Вимагала зібрати 30 центнерів зерна. Селяни зерна не принесли. Через кілька днів спецбойовики знову прийшли і дали годину часу на збір зерна та доставки його в указане місце. Дембицький навантажив три мішки свого власного зерна і повіз. Його спіймали з речовим доказом, а саме зі зерном для УПА. Арештували.

В доповідній записці сказано про грабування місцевого населення представниками НКВД-МГБ. І грабування, і насильство, і недозволені методи, і навіть вбивства для спецбойовиків проходять безкарно. Навіть

міністр МГБ Савченко розглядає грабежі як неминуче зло: «Не можна спецбойовиків посилати в ліс з консервами. Їх зразу ж розшифрують» («ЛУ», 1992, 1 жовтня).

Каральні військові підрозділи НКВД-МГБ проти мирного населення Західньої України

Ці підрозділи виконували жандармські функції весною 1944 р. Загальна кількість у підрозділах НКВД-МГБ в Західніх областях нараховувала 26.304 осіб з повним озброєнням, амуніцією та військовою технікою. У Волинській області — 5.285 осіб, у Рівенській — 8.754 осіб, у Львівській — 6.525 осіб, у Станиславській (Івано-Франківській) — 1.328 осіб, Чернівецькій — 1.355 осіб (І. Білас, 1992). Крім того, 19 і 21 стрілкові бригади (2.278 і 2.953 осіб відповідно), танковий батальйон 2 мотострілкової дивізії (163 особи), п'ять бронепоездів (7.700 осіб). Військові сили зростали з кожним повоеним роком аж до 1953 р. для боротьби з ОУН-УПА.

В документах архіву історії партії при ЦК КПУ (Центральний державний Архів громадських організацій України) є відомості про те, як 21 жовтня 1944 р. зі села Кривеньки Тернопільської області група 15 енкаведистів виселяла родини ОУН-УПА. При обороні місцевого населення загинуло троє енкаведистів. Наступного дня, 22 жовтня, в село вступило 60 енкаведистів. За наказом майора Полянського і молодшого лейтенанта Молдованова енкаведисти розстріляли 10 мешканців віком від 60 до 80 років і спалили 45 хат з майном і намолоченим зерном. Серед розстріляних було 5 членів сімей червоноармійців, які ще не повернулись з фронту і які отримали повідомлення, що їх рідні загинули «від рук українських буржуазних націоналістів». 20 спалених господарств належали червоноармійцям (цит. за І. Біласом).

На Волині в селі Ляховому 25 жовтня 1944 р. енкаведист Воротніков разом з чотирьом'я солдатами оточив жату Парфенюка, звинувачуючи родину в тому, що хазяїн, мовляв, дезертирував з Червоної Армії. В хаті була жінка Парфенюка, два його сини і три дочки, наймолодша віком три місяці. В 20.00 годині Воротніков вдерся до хати. На відповідь дружини, що її чоловік на фронті, розстріляв її, сина і трьох дочок, не пожалів і немовлятка. Врятувався тільки молодший син, який потім про все розказав. Після цього енкаведист підпалив хату і стайню (хлів). В районному центрі доповів, що під час операції з хати Парфенюка в нього стріляли бандити. Парфенюк в цей час «був у Червоній Армії і ніколи з неї не дезертирував» — така відповідь прийшла після запиту.

В селі Смородовому Тернопільської області група НКВД під керівництвом Шваба і Клименка підійшла до хати священика Прибитовського і відкрила вогонь. Загорілася стайня. Його дружини, 11-літнього сина, дочку і 70-літнього батька вивели на подвір'я, всіх поставили на коліна перед запаленою стайнею, а самі пограбували майно, одягу, цінності. Після цього Клименко відвів убик священика Прибитовського і розстріляв його.

В селі Микитинцях Івано-Франківської області лейтенант Лагода розставив засідку в трьох напрямках з метою виявити і ліквідувати повстанців. Згідно наказу треба було зайти до хат, де світилося світло, для затримання підозрілих осіб. Одна з груп під керівництвом М. Сотникова

під час виконання завдання зайшла в таку хату, засіла за стіл, розпила пляшку горілки, наказала жінці вийти з хати, а за цей час енкаведист Бутов намагався згвалтувати 14-літню дочку. Матері вдалось оборонити дівчинку. Потім ця ж сама група увірвалась в хату Микитюка, видаючи себе за УПА, розбила вікна, пригрозила господареві зброєю, Бутов забрав його дочку в сіни, де після побоїв згвалтував її. Батька, який обороняв дочку, жорстоко побили.

Потім, надалі видаючи себе за вояків УПА (вся група була без погонів), пішли до голови Земельної управи В. Оритена і разом з ним до секретаря Сільради. Грозили, що обох повісять. Секретаря Сільради не застали вдома, була його дружина. Оринякові дали завдання розвідати, скільки червоноармійців в Микитинцях, і якщо до завтра не дасть відповіді — повісять. Для заохоти Ориняка побили прикладами. Дружину секретаря сільради А. Корнят згвалтували, спочатку Бутов, потім Скотніков, потім Степанов.

Такі дії не були поодинокими, а мали масовий характер, про що свідчать цифри в таблиці 14. За 11 місяців застосовано репресивних акцій по відношенню до 443.960 осіб, з яких убито 103.313 і арештовано 15.058 осіб.

Таблиця
результатів боротьби з «бандитизмом» в Західніх областях
(з Акту передачі Наркома внутрішніх справ УССР В. Рясного
своєму наступникові Т. Строкачу 16 січня 1946 р.)

Заходи	З лютого 1944 р. по 1 січня 1945 р.
Чекістсько-військових операцій	39.773
Вбито	103.313
Затримано дезертирів	110.785
Арештовано повстанців	15.058
Затримано дезертирів	13.704
Затримано тих, що ухилялися	83.284
З'явилося з повинною дезертирів	58.488
Всього	443.960

Однакову тактику НКВД застосовувало у всіх областях Західньої України до мирного населення: стариків, дітей, жінок. Чоловіче населення в цей час було мобілізоване в ряди Червоної Армії.

В 1946 році ЦКП(б)У дає згоду на збільшення кількості бійців у винищувальних батальйонах до 35 тис. У Волинській області — 4 тис., у Львівській — 6 тис., Дрогобицькій — 5 тис., Станіславській — 7 тис., Рівенській — 4 тис., Тернопільській — 7 тис., Чернівецькій — 2 тис. (Ю. Шаповал, 1992).

Архівні документи УПА про діяльність каральних підрозділів НКВД доповнюють картину знищення селян в Західній Україні.

Каральні підрозділи НКВД виконували розпорядження керівництва про знищення та знешкодження УПА, а насправді то була стратегія знищення місцевого населення. Лише за два роки з лютого 1944 р. по січень 1945 р. в Західній Україні вбито — 103.313 осіб, заарештовано

учасників ОУН — 8.371, активних повстанців — 15.959, затримано і взято в полон — 50.058, затримано дивертирів — 266.161. Всього репресовано 443.960 осіб, в той час, коли кількісний склад УПА за весь період боротьби з німецькими і більшовицькими «визволителями» з 1942 по 1952 рік не перевищував 200-300 тис., а згідно советських даних в 1944 р. нараховувалось у формуваннях УПА не більше 90 тис. вояків. До 1 січня 1945 р. органами НКВД вбито 103.313 осіб. Виникає питання: кого вбивали? НКВД проводило бої і «ліквідацію» ще протягом шести років, включно до 1952 року. Очевидно, знищувалось мирне населення.

З 22 липня 1944 р. по 20 липня 1947 р. в 14 районах Львівщини арештовано 5.323 осіб, ліквідовано 2.200 осіб, вивезено в Сибір та Донбас 2.948 осіб.

З 1944 р. по 1945 р. тільки протягом шести місяців після звільнення західних областей від фашистів НКВД «знешкодило» 124.336 осіб, з них 57.405 осіб вбито, 95.931 заарештовано (В. Косик, 1933). За цей період депортовано 30.359 осіб (12.117 родин) 55.000 оунівців здалось у полон советським властям (І. Білас, 1993).

Відомості про 84 села Львівської та Дрогобицької областей дають 25.245 репресивних заходів протягом 1.095 днів. Це значить, що в середньому в кожному селі раз у тиждень відбувалась надзвичайна подія, ініційована НКВД. Якщо не вбивство, то катування або спалення господарств, облава чи пљондрування читальні або храму (таблиця 16) проводились систематично, один раз на тиждень протягом трьох років з 22 липня 1944 р. по 20 липня 1947 р. Таким був психологічний клімат після визволення. Треба згадати, що 1946-1947 роки були засушливими. Сільське населення зобов'язане було здати непосильні контингенти. В полі воно працювало без механізованої техніки. Жнива були виснажливі. Ночі тривожні, бо навідувались провокативно-розвідувальні групи НКВД або-вояки УПА, і, крім того, селяни ділились хлібом з сотнями, тисячами голодних з південних областей України.

Окремі факти ілюструють діяльність каральних військових підрозділів. Відомості про дії НКВД, взяті з засекречених советських архівів (таблиця 14), а також з документів та архівів УПА, які містять чимало цифрових даних (таблиця 15). Проте ні одні, ні другі цифри не дають повної картини діяльності каральних військових підрозділів НКВД-МГБ та ліцспрямованої державної політики щодо населення Західної України. Підрахувати кількість жертв каральних заходів НКВД наразі нема змоги, але це обов'язок дослідників для відновлення історичної справедливості.

Населення Західної України спіткала трагедія нечуваних розмірів. Протягом 13 років елімінувалось 48 відсотків населення, більшість якого була в репродуктивному періоді.

Іван Білас по краплині збирає документи, що підтверджують акції репресивного апарату тоталітарного режиму проти визвольного руху українського населення і стверджує, що репресії вирвали з життя сотні тисяч синів і дочок українського народу, про яких не повинна нині забувати Суверенна Українська Держава. Схиляючи низько голову перед всіма, хто бореться за її буття, за свій народ, за його свободу і незалежність перед численними озброєними заїдами, об'єднаймо всі свої сили для створення самостійної, соборної, цивілізованої держави.

**Відомості про кількість мобілізованих з 84 сіл
Львівської та Дрогобицької областей з 3 липня 1944 р.
(Т. Чупринка, 1992)**

№ п/п Категорії	Львівська 15 сіл		Дрогобицька 17 сіл		Дрогобицька 7 сіл		Дрогобицька 23 села		Львівська 22 села		Всього	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
1. Мобілізованих	1488	100.0	1114	100.0	1040	100.0	2534	100.0	1452	100.0	7628	100.0
2. з них загинуло	394	26.5	228	20.5	348	33.5	502	19.8	303	20.9	1775	23.3
3. стали інвалідами	190	12.8	95	8.5	76	7.3	251	9.9	218	15.0	830	10.8
4. повернулись здоровими	792	53.2	690	62.0	529	50.9	1550	61.2	740	50.9	4301	56.4
5. доля невідома	112	7.5	101	9.0	87	8.3	231	9.1	191	13.1	722	9.5

Таблиця 15.
Большевицький терор на землях Львівської та Дрогобицької
областей з 22.07.1944 р. по 20.07.1947 р.
 (Т.Чупринка, 1992)

№ п/п	Область	Львівська	Дрогобицька	Дрогобицька	Дрогобицька Круковичі	Львів. обл. Явор.р.н.	Львівська 12 районів	Всього
	Репресивні дії	15 сіл	17 сіл	7 сіл	23 села	22 села		
1.	Арештували	1049	824	380	1434	779	3479	7945
2.	Вивезли в Сибір і на примусові роботи в Донбас	149	158	150	116	278	2123 + 649 дітей 601 жінок 898 старих 624	3618
3.	Вбили	139	52	28	39	244	1817, з них дітей 68 жінок 29 старих 120	2319
4.	Мобілізували в Червону Армію	1488	1114	1040	2534	1452		7628
	з них загинуло	394	228	348	502	304		1775
	стали інвалідами	190	95	76	251	218		830

Таблиця 16
Кількість репресивних заходів в районах Львівської та
Дрогобицької областей
за період від 22 липня 1944 р. до 20 липня 1947 р.
(1095 днів)

№ п/п	Всі репресивні заходи НКВД області	Львівська в 15 селах	Дрогобицька в 17 селах	Дрогобицька в 7 селах	Дрогобицька Круковичі в 23 селах	Львів. обл. Явор. р.н. в 22 селах	Львівська 12 районів	Всього	Середнє у 84 селах
1.	Сумарна кількість різноманітних репресивних заходів	2569	1886	1082	2892	3323	11024	25245	—
2.	Кількість різноманітних репресивних заходів в одному селі	171	111	155	126	151	—	—	169
3.	Частота репресивних заходів в днях (через кожних на прояві 1095 днів)	6.4	10.8	7.1	8.6	7.2	1.2 для району	—	8.2

Дмитро СТЕПОВИК
професор Київської Духовної Академії

РОЛЯ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ КАПЕЛЯНІВ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

Труднощі, пов'язані з поєднанням християнської віри і військової служби, зрозумілі і якоюсь мірою природні. Християнська ідеологія, заснована на всеохоплюючому законі любови і трактуванні життя як священного дару, є прямою протилежністю мілітарній ідеології, в якій панує закон сили і, відповідно, життя трактується як один зі складників боротьби і протистоянь — як «жива сила». Однак протилежність в цьому випадку не означає взаємовиключності. Божий промисел, який через своїх вибраних людей причинився до створення священної книги християнства — Біблії, наперед знав, що людство між першим і другим приходом на Землю сина Божого Ісуса Христа житиме в умовах постійної боротьби добра і зла, і що військо виконуватиме функцію дотримання певного світового порядку. Отже, Божий промисел — як єдиний правдивий. Біблія передбачила співіснування і співдію християнської та військової ідеологій. Свідченням цього є численні «мілітарні сюжети» як у Старому, так і в Новому Заповітах.

Ці сюжети дуже цікаві — і вони зовсім не виключають застосування Богом сили для перемоги добра над злом. При цьому треба чітко й виразно підкреслити, що Бог ніколи — абсолютно ніколи — не вдається до сили з власної ініціативи, бо насильство є проти Його природи: Він лише допускає дію сили там, де іншої розв'язки немає. Інакше кажучи, Бог однаково негативно ставиться до будь-якого вияву насильства як до зла, — але з великим огірченням, неохоче допускає менше зло, щоб не допустити більшого. Ця природа Бога нелегко сприймається навіть досвідченими християнами, і дуже важко засвоюється тими, хто стоїть осторонь християнства, і хто, вбачаючи в Богові космічного диктатора, не втомлюються запитувати: «Якщо Він Бог, то чому Він дозволяє війни, страждання, голодомори і катастрофи?». Такі питання виникають від незнання справжньої природи Бога.

Аналіза «мілітарних сюжетів» Старого Заповіту вартує фундаментального богословського дослідження, яке могло б відповісти на складні питання взаємнн Божого закону любови і земних законів насильства. У Новому Заповіті, де з величезною силою переконання розкривається торжество і тріумф Божої любови до людства над насильством і над самою смертю, — таких сюжетів менше, але вони виразно й чітко окреслюють можливість, бажаність присутности християнської милости, ласки, любови у свідомості й у серці тих, хто покликаний виконувати певні мілітарні чи репресивні функції в суспільстві. Класичним біблійним персонажем у цьому відношенні є римський офіцер, сотник італійського полку, що був розквартирований у I ст. по Р. Х. в місті Кесарії, — Корнілій. Його історія описана у десятому розділі книги Нового Заповіту «Дії святих апостолів» — як багатозначна притча, в якій стверджується: по-перше, що й військова людина може заслужити

прихильність, любов у Бога та спасіння своєї душі у вічності; по-друге, добродійність і богошанування, — від кого б вони не виходили, — не залишаються у Бога без відповіді; по-третє, через офіцера римської армії Корнилія, який «з усім домом своїм побожний був та богобійний, подавав людям щедру милостиню, і завжди Богові молився» (Дії святих апостолів, 10:2), апостол Петро одержав надзвичайно важливе, фундаментальне відкриття Бога про те, що спасіння уготоване через Ісуса Христа не якомусь одному вибраному народові, а всім віруючим у Спасителя людям, незалежно від раси, нації, професії, місця проживання. Це проголошується у таких словах: «А Петро відкрив уста свої та й промовив: «Пізнаю я по-правді, що не дивиться Бог на обличчя, але в кожному народі приємний Йому, хто боїться Його й чинить правду» (Дії святих апостолів, 10:34-35).

Приклад з Корнилієм є вихідним і ключовим моментом, який дає можливість розумини і розважливим людям будувати концепцію співвідношень духовного життя та віри в Бога — з одного боку, і служіння у війську — з другого. Те, що багатьом здавалося й донині здається неможливим (тобто поєднання християнського миролюбства з фахом військовика), євангельське віровчення трактує як цілком можливе, бажане й необхідне. Світ переповнений злом — і боротьба з цим злом вимагає не тільки надії на Бога, але й силового протистояння злу. Важливим є те, які ідеали сповідують і захищають силові структури держав: ідеали справедливості й гуманності, що є невід'ємними частинами християнського ідеалу, а чи темні наміри поневолення, грабунку й рабства? Ці ідеали й визначають так звані «концепції оборони», «концепції побудови війська» тощо. Іншими словами — критерієм цінності оборонної концепції Держави Україна є присутність або відсутність в ній християнського ідеалу. Але як цей ідеал може діяти або навіть бути присутнім у війську, коли не робиться кроків для його внесення у військо, а навіть є сумнів, чи потрібно його вносити?

Така ситуація є дуже небезпечною, особливо в перехідні періоди, коли терези історії хиляться то в один, то в другий бік. На самому початку відновлення державності України наші владні мужі визначилися в тому, що для України найкраще підходить побудова громадянського суспільства. Це дуже добре і звучить цілком демократично й цивілізовано. Але й тоді було ясно і тепер стає ще ясніше, що одні громадяни хочуть цілковито протилежного тому, чого хочуть інші. Отже, злагодженого громадянського суспільства в Україні на даному етапі бути не може; і це природньо, бо ніде й ніколи у вчорашніх колоніях не виникали відразу сформовані громадянські суспільства. Громадянському суспільству завжди передую національне суспільство з національною армією.

Історія державотворчості в Європі й на інших континентах свідчить, що в тих країнах, де корінне населення становить абсолютну більшість, тобто понад дві третини всіх громадян країни, шлях до стабільного громадянського суспільства пролягає через побудову національного суспільства з такими його пріоритетами, як національна культура, рідна мова, традиційна релігійно-обрядова система. Оскільки військо є

віддзеркаленням суспільних відносин, то згадані пріоритети національного суспільства мусять бути й у вихованні, в морально-духовній і дисциплінарній сферах роботи в армії. Без чітко визначеного духовного стрижня, довкола якого має будуватися виховання патріотизму вояка, всілякі інші зусилля можуть виявитися марними.

Таким духовним стрижнем для Українського Війська мені уявляється наша героїчна, багата історія України від князівської доби, через козацтво, гетьманщину, українську національну революцію і до сьогоднішнього дня. Тут поняття «історії» повинно мати найширший контекст, включно із закоріненою в національній історії нашою Церквою східного обряду, тобто Українською Православною Церквою. Ясна річ, знайдеться багато охочих заперечувати цю тезу: мовляв, Україна сьогодні багатоконфесійна і багаторелігійна, тому тільки православне виховання у війську неприпустиме. На жаль, заперечення подібного пляну лежить тяжкою колодою на шляху запровадження духовної роботи у війську, зокрема введення інституту капелянства. Сьогодні в нашому війську вистачає вищих офіцерів і генералів, які під претекстом багатоконфесійності України взагалі нічого не хочуть чути про будь-яке духовно-релігійне виховання у війську. Так що розсварені між собою лідери Церков і конфесій в Україні хай «подякують» насамперед за такий стан речей самим собі й ні на кого іншого не нарікають, чому у війську досі нема капелянів.

І все ж, якщо Президент України як Головний Командувач Збройними Силами держави і Міністерство оборони хочуть в Українському Війську правдивого патріотизму, належної моралі й дисципліни офіцерів та вояків, гуманних міжлюдських стосунків без «дідівщини», пияцтва, розкрадання військового майна, дезертирства й інших подібних атрибутів небоєздатної ослабленої армії, — то вони повинні рано чи пізно ввести християнське виховання як ідейну основу всієї виховної роботи у війську. Альтернативи цьому нема — і всі аргументи проти введення інституту капелянства в українському війську, проти запровадження релігійного виховання як системи прямо або опосередковано ведуть до послаблення війська і, в кінцевому результаті, також і до ліквідації Української Держави.

Що ж до багатоконфесійності, яку спостерігаємо в Україні, то її негативні наслідки можна подолати точним регулюванням представництва в Українському Війську капелянів тієї конфесії, до якої належать 50 відсотків військовиків певного підрозділу, які виявили бажання опанувати духовні постулати саме цієї Церкви або конфесії. Ось приклад. Якщо, скажімо, в полку виявиться якась значна частина вояків, сержантів і офіцерів, прихильних до Української Греко-Католицької Церкви, до Української Православної Церкви Київського Патріархату, чи до Української Автокефальної Православної Церкви — тобто до Церков національної, державницької, патріотичної орієнтації, — і вони захочуть вивчати засади Східної Церкви, то в полку мусить постійно працювати православний чи греко-католицький капелян, — при умові, що 50 відсотків серед усіх бажуючих опанувати релігію є прихильниками цієї Церкви. Для прихильників інших конфесій, Церков і, можливо,

інших релігій (позахристиянських) можна запрошувати у певні дні священиків, пасторів, духівників цих релігійних організацій, укладаючи з ними відповідні угоди. Це буде справедливо, демократично, відповідатиме реальному співвідношенню між конфесіями і не залишить жодної військової людини без духовної опіки в тому обряді, в якому вона хоче цю опіку мати. Саме таким чином вирішено проблему капелянства в багатоконфесійних демократичних державах, і жодних конфліктів на ґрунті прозелітизму в арміях цих країн не виявлено.

Але тут постає проблема кадрів — проблема таких капелянів, які здатні працювати з військовими людьми, з людьми молодими, часто цілковито обездуховленими, з обмеженими знаннями релігійного характеру, обтяженими неморальними вчинками і злими звичками. Капелян перед лицем такої аудиторії повинен мати особливі якості, часто більші й значніші, ніж перед цивільними парафіянами. Отож, його освіта в семінарії мусить поєднуватися з добрим педагогічним хистом, знанням психології сучасної молоді, даром проповідництва і безмежною сердечною добротою. Ще кілька років тому важко було і мріяти про таких священослужителів; але сьогодні, після відновлення у правах колись заборонених Церков — передусім Української Автокефальної Православної й Української Греко-Католицької, бачимо розбудову духовної освіти в цих Церквах, а також швидкий ріст шкільництва у баптистів, п'ятидесятників, адвентистів сьомого дня та інших протестанських конфесій, рівно ж і в римо-католиків, а також у представників інших позахристиянських релігій, наприклад, мусулманської та юдейської. Це духовне шкільництво, яке було завмерло на початку ХХ ст., сьогодні робить лише перші кроки і, природньо, переживає великі труднощі. Проте воно живе і має тенденції розвитку.

Як викладач столичних духовних православних шкіл — Семінарії й Академії, — я наберуся сміливості стверджувати, що вже на сучасному етапі наші школи Православного патріярхату мають добрих кандидатів на капелянську працю в армії. Сьогодні вони ще студенти, але завтра одержать дипломи. До речі, ще на студентській лаві вони проходять непогану практику духовної обслуги в загальноосвітніх та вищих школах, серед учнівства та студентства, у лікарнях, старечих будинках, у в'язницях тощо.

Міністерство оборони України й інші силові міністерства повинні виявити ініціативу першими і вибрати у партнери ті християнські Церкви в Україні, які їм найбільше підходять для поліпшення морально-виховної й патріотично-виховної роботи серед особового складу Збройних Сил, Внутрішніх військ чи Служби безпеки. Я переконаний, що ініціатива повинна якраз виходити від згаданих міністерств, а не від Церков, бо коли Церкви будуть виявляти надмірну зацікавленість цією ділянкою духовної роботи, тоді може виникнути нездорова атмосфера конкуренції, звинувачення в прозелітизмі, навіть протистояння. Ми вже маємо досить протистоянь, щоб витворювати ще одне і втягувати в нього військовиків.

В такому випадку, коли б самі міністерства вибрали собі ту чи іншу Церкву або кілька Церков для провадження відповідної роботи в

армії, тоді вони, міністерства, могли б прилучитися до системи розвитку духовної освіти, щоб найкращим чином готувати священослужителів — пасторів, капелянів, катехитів чи як там їх ще назвати — для своїх військових підрозділів. Можна запропонувати кілька варіантів співпраці армії й духовної еліти в Україні.

1. Міністерство оборони запроваджує при військових академіях та інститутах факультети чи катедри підготовки фахівців-релігієзнавців і капелянів. Позитивом цього варіанту є те, що система духовного навчання наближена до військового навчання, що полегшує координацію у підготовці фахівців. Негативною стороною тут може бути брак кваліфікованих викладачів богословських, історично-церковних та канонічно-правових предметів.

2. Міністерство оборони відкриває спеціалізовану семінарію або богословський інститут для централізованої підготовки капелянів для військових підрозділів різних родів військ з урахуванням різної конфесійної орієнтованості офіцерів і солдатів.

3. Міністерство оборони запрошує для праці в армії випускників існуючих духовних семінарій та академій за договорами з провідом Церков чи ректоратами цих духовних шкіл в рамках чинного закону про свободу совісті й релігійні організації.

4. Міністерство оборони делегує віруючих офіцерів своїх підрозділів до духовних семінарій та академій при Церквах для прискореного набуття важливіших знань з богослов'я, історії Церкви та канонічного права, щоб ці офіцери самі змогли провадити відповідну духовно-виховну роботу у своїх військових підрозділах.

5. Залучити до релігійно-духовної праці у мілітарних міністерствах Українське Козацтво, попередньо створивши умови для відродження серед козаків давніх духовно-просвітницьких, благодійних традицій, християнських братств, шкіл, бурсів тощо, а також відкрити спеціалізовану духовну семінарію при Генеральній Канцелярії Українського Козацтва для підготовки не одних лише капелянів, але й інших фахівців духовного виховання: психологів, істориків релігії, правників-каноніків тощо.

Такими я бачу варіанти співпраці оборонного відомства з духовною освітою. Причому при виборі будь-якого з цих п'яти варіантів не буде порушено положення закону про свободу совісті й релігійні організації — щодо відділення Церкви від держави. Бо відділення не означає конфронтації: з контексту закону випливає, що йдеться про розмежування функцій і взаємне невтручання. Сторони, що відділені одна від одної, тобто суверенні у своїх діях, можуть найтісніше співпрацювати між собою, якщо у них виникають спільні інтереси. Сьогодні ми маємо якраз таку ситуацію. Ще кілька років тому вести мову про якусь співпрацю Церкви й армії було неможливо. Але сьогодні становище радикально змінилося. Кожна Церква прагне зміцнити свій вплив у суспільстві і в армії. Хоч щодо армії Церкви можуть обходитися без особливого й настирливого нав'язування своїх послуг. Роботи у Церков вистачає і без цього, а семінарії й академії ще довго не зможуть повністю задовільнити численні парафії священниками й дияконами, які готуються в цих духовних школах.

Отож, армія мала б бути куди більше зацікавлена у співпраці з Церквами, ніж Церкви — з армією. Загальна деморалізація у світі, яка не обминула й нашої України, дуже відчутно дала про себе знати насамперед в армії. Подолати ці небачені раніше негативні явища традиційними методами колишньої советської партійно-політичної роботи нині абсолютно неможливо. Нетерпимість, свавілля, знущення, нелюдність і навіть озвіріння можна спробувати перебороти, подолати збудженням сили сумління, підняттям доброго духу в глибинах людських істот. Цього не може зробити політрук, інструктор політосвіти і навіть художня самодіяльність. Цього не можуть зробити штрафні чоти, дисциплінарні стягнення й інші традиційні методи, — хоч у їх необхідності сьогодні теж нема сумніву. Це під силу зробити тільки постійному, штатному духовному вихователю при військовому підрозділі, який завжди буде разом з вояцтвом й офіцерами, а не навідуватиметься до цих підрозділів як гість або гастролер. Керівництво Українськими Збройними Силами повинно, як ніхто інший в нашому суспільстві, усвідомити той духовний вакуум, в якому опинилася наша молода армія, і зробити рішучі кроки в напрямку виховання любови до Бога і Батьківщини — Матері-України. Адже ж офіцер і клясик української літератури Іван Котляревський знав, що писав:

Любов к Отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там гурдь сильніша од гармат.

Олена ЗАДОРЖНА,
Мирослава БАБІНСЬКА,
Надія ГУПАЛО

ЗОЛОЧІВСЬКИЙ ЗАМОК

Історична довідка про московсько-большевицькі звірства

(Продовження, 4)

Фотознімки частини замордованих в'язнів

У квітневому числі журналу надруковано першу групу замордованих у Золочівському замку-тюрмі українських в'язнів і список жертв цього злочинного морду, яких вдалося Авторам тієї історичної довідки устійнити. Продовжуючи в цьому числі друкувати фотознімки другої групи розпізнаних в'язнів, замість підписів під фотознімками ми подаємо лише їхнє порядкове число у списку жертв, надрукованому в попередньому числі.

47

53

60

61

96

100

104

114

123

124

164

207

209

215

216

217

239

250

251

252

В 1989 році, коли відкрито заговорили про страшні події в Золочівському замку-тюрмі влітку 1941 року і коли почав діяти осередок «Меморіал», хтось із родичів передав фотографію. З неї дивилися спокійні очі сільського юнака Павла Барабаша. Лише форма фотографії була незвичною: профіль, анфас, номери та знаки. Це — фото з тюрмних документів. Спокійне, врівноважене обличчя людини, впевненої у своїй невинності, яка знає, що її перебування в тюрмі — прикра помилка. Чи знав тоді юнак, коли його фотографували, що чекає на нього? Ні, не знав. Бо людина з нормальною психікою не може навіть уявити собі таких страшних знущань. Родичі зберегли фото. Мабуть, таким запам'ятали вони його на все життя, бо серед понівечених тіл Павла Барабаша не впізнали. Зберегли під страхом Сибіру і смерті. Зберегли і врятували честь свого сина і сотень тих, хто загинув разом з ним у замку, бо на основі тієї фотографії прокуратура Львівської області визнала факт знищення в Золочівському замку-тюрмі у червні 1941 року в'язнів (документ додається).

Розставлено всі крапки... Отримано дозвіл побудувати на спільній могилі замордованих у червні 1941 року пам'ятник. Урочисто посвячений і відкритий він був 16 вересня 1990 року. Проєкт виготовив скульптор Едвард Бучинський, батько якого також замордований у замку і лежить у спільній могилі.

А ці документи (додаються) повернулися рівно через п'ятдесят років після того, як прибита горем жінка, не впізнавши серед понівечених тіл свого чоловіка, зайшла у приміщення і серед стосів паперів знайшла свої, зі слідами рідної крові...

Довгі роки зберігала вона їх. О, німі папери! Якби могли ви розповісти про жахи червня 1941 року в Золочівському замку, про холодну сибірську землю, куди невідступно йшли за своєю господинею, про тужливе повернення до рідних Помор'ян, про страшні поневіряння у власному домі, де не дозволено жити, і про мужність жінки, що вас зберегла, ховаючи довгими роками, а перед смертю, як останню батькову реліквію, передала дітям. Вже діти повернули ці папери в замок, і нині вони є звинуваченням тому дикому, нелюдському режимові, який довгі роки панував над нами.

Ось де твоя історія, народе наш, ось де твоя трагедія. Постріляні, помордовані українські діти обігріли останнім своїм диханням рідну землю і загинули. Загинули, щоб прорости квіткою чи травинкою, чи отою похиленою червоною каліною. Загинули, щоб через 44 роки воскреснути у нашій пам'яті; щоб прийти до своїх нащадків уже не «ворогами народу», а невинними мучениками чи героями. Вони, як освячене знамено, ведуть нас туди, де зоріє омріяна воля. Не маємо права забути про них, бо їхня трагічна доля спонукує кожного свідомого українця продовжити їхню справу. Не справу вийняткового героїзму, бо були це звичайні люди. Ні, вирощуймо хліб, який вони недоплекали, будуймо міста і храми, які вони не добували, здобуваймо науки, яких їм не вдалося здобути через передчасний відхід у Засвіти. І в кожній своїй справі мусимо пам'ятати і заявляти, що ми є дітьми воістину незнищенного Українського Народу!

«У ПРОКАТУРИ ОБЛАСТІ»

За газетою «Народне Слово» від 12 липня 1990 року

«Відповідно до звернення делегатів Золочівської районної конференції історико-просвітницької організації «Меморіал» від 7 червня 1989 року прокуратурою області проведено розслідування фактів знищення в'язнів тюрми м. Золочева у червні 1941 року.

Під час розслідування встановлено, що в тюрмі м. Золочева в кінці червня 1941 року (її персоналом) до окупації німецькими військами було знищено 649 осіб, з яких 611 поховано в спільній могилі 6 липня 1941 року на міському кладовищі.

16 лютого 1990 року слідство по справі припинено у зв'язку з тим, що не встановлені особи, які винні в арештах і знищенні в'язнів тюрми.

І. Михайлович,
старший слідчий прокуратури Львівської області,
молодший радник юстиції».

Цей документ, що його прислала прокуратура, на жаль, тільки копія, оригінал загублено (або не хочуть віддати).

Інші збережені документи

З-поміж інших документів заарештованих українців і ув'язнення їх у Золочівському замку-тюрмі, а відтак замордуваних, подаємо тільки ті, що відносяться до т. зв. справи Яроша Олександра Павловича, затриманого Поморянським НКВД, обвинуваченого за ст. 54-2, 54-11 КК УССР. Перепрошуємо за якість фотовідбиток, точніше — оригінальних документів, яким тепер буде майже 54 роки

Форма № 1		"Гол	
Фамілія <u>Ярош</u>			
Ім'я і стечство <u>Олександр</u>			
Кличка <u>Павлович</u>			
Соціалізмине <u>Віддан</u>		Датумо <u>1950</u> Формула	
Національність <u>Українець</u>		Образованіє <u>4 Класа</u>	
Професія <u>Хлібороб</u>		Місто народження <u>с. Яворичин</u>	
Год рождения <u>1890</u>		Последнее местожительство <u>Молдавия</u>	
Указательный палец правой руки		Паспорт серия <u>Моб.</u> выдан	
		Рост <u>170</u> Цвет волос <u>русы</u> Цвет глаз <u>серые</u>	
		Особые приметы <u>нет</u>	
		Подпись версиготр. <u>А. С. ...</u>	

№№ пп	Число, месяц, год	Кем, за что арестован (задержан), осужден, выслан, оштрафован и т. д. Если проходит по делу, его № и год
1	24/11/44	Задержан Поморянским НКВД обв. по ст. 54-2, 54-11 УК УССР.
2	"	Следствие ведет НКВД Поморянского р/а/н/к/в.
3	"	Картку составил в Поморянском р/а/н/к/в. Львовской обл.

Карту составил г. у. н. о. ...

В 50-ЛІТТЯ РЕПРЕСІЙ В ЗОЛОЧІВСЬКОМУ ЗАМКУ-ТЮРМІ

Зі сторінок золочівської газети «Народне Слово»

30 травня, 1991 року

Там, у 1941-му...

На географічній мапі України наш Золочів — це невеликий кружечок.

На історичній мапі України — це ще одна кривава рана, яких тисячі. Така вже доля в нашого народу. Є краса і сила, є пісня, є і слова. Лише волі немає.

Настане червень, і затремтять у руках наших батьків вогники свічок. П'ятдесят років тому наше місто потрясла страшна, дика, нелюдська трагедія. «На замку знайшли помордованих», — спочатку шепіт, а потім зойк тисяч голосів. Збігалися люди з міста, потім потяглися гурти селян, що втратили близьких. Замковий двір став одною великою могилою. Переді мною лежать фотографії — ряди понівечених тіл, спотворених, обпечених, з жакливими печатами мученичої смерті. Хто бачив цю картину на власні очі, той закарбував її у своїй пам'яті на все життя.

Знаю, молодим працівникам замку (тепер уже музею) можуть зауважити: не вам про це писати, ви не бачили, не пережили. Це так. Але для нас продовжується 1941 рік і в наші дні. Ми бачимо, як приходять до нас старенькі люди, котрі так і не знають, де могили їх рідних. Ми бачимо, як вони вперше боязко роблять крок через поріг, за яким колись панувало пекло, як розглядаються навколо себе, ніби рятуючись від своєї пам'яті. А потім починаються тяжкі спогади. Не могу забути, як сімдесятирічна Анна Дубас із села Стінки, прощаючись з нами, опустилася на коліна і поцілувала поріг. Тут востаннє ступила нога її батька.

У 1941 обірвалося життя Дмитра Квіта з Помор'ян, батька чотирьох дочок. Вже свина на скронях, вже підростають онуки, а вони, його діти, шукають те єдине місце у світі, над котрим можна виплакати своє сирітське дитинство, покласти квіти, вклонитися прахові батька.

Павло Кіт з Трудовача також втратив батька. Тяжка праця і хвороби зробили свою справу, але очі самі плачуть, коли пригадає, як впізнавали, як шукали бодай якусь знайому латочку на сотнях жертв. Але так і не судилося знайти тіло замордованого.

Олену Задорожну в Золочеві знають, мабуть, усі. Як голова осередку «Меморіал» вона не одній людині допомогла у справах реабілітації, розшуках рідних, відновити справедливість. Скільки сповідей вислухала вона, скільки потішила і розрадила. Але навряд чи знають ці люди, що свій тяжкий хрест несе ця невтомна жінка. В розвіті юности пішли з життя Роман та Ірина Строчани, брат і сестра п. Олени. І величний символічний пам'ятник на братській могилі на Золочівському цвинтарі виходжений і вистражданий нею, — це знак любови, скорботи і пам'яті. Нема жалю до себе, нема сліз. Вони запеклися на самому дні щирого великого серця і не загоюються, кривавляться, як рани Христові.

Скільки їх побувало в замку за моєї пам'яті, відразу і не сказати. Ця галерія облич і доль поповнюється майже щотижня. Іноді хочеться

вигукнути: «Люди, за що ви так терпіли? За що закатували отця Дурдела з Ляцького, за що понівечили юну красу Ліди Йойко і поглумилися з сивини Осипи Сурякової?». І відповідь є. За те, що вони могли не погодитися бути в ярмі! Як часто сини України за прагнення волі платили власним життям. Дай же нам, Боже, наперекір усім злим силам здобути цю волю.

Коли відзначають сумну дату, не прийнято висловлювати побажань. Але я порушую це правило, щоб побажати всім своїм землякам, усім людям світу, щоб ніде й ніколи не повторилася трагедія золочівської тюрми. Друзі і браття, дуже хочу, щоб, прокинувшись найближчим ранком, ви, нарешті, помітили, що на руках ваших довговічні пута, що дзвінку пісню ще глушить брязкіт кайданів. Розірвімо ж пута, скиньмо кайдани наших думок, відчинімо себе назустріч волі. Лише тоді ми будемо гідні чести називатися нащадками мучеників 1941 року.

Народ наш завжди був справедливим і милосердним. І через п'ятдесят років після страшних подій ми не чуємо закликів до помсти, до розправи над нелюдьми з НКВД, чийх рук це справа. Їх засудила історія, їх діла засудить Всевишній. Ми хочемо правди, щоб на ній виховати наступні покоління, свідомих патріотів з почуттями власної гідності і національної гордості.

У наступних номерах «Народнього Слова» «Меморіал» починає друкувати списки жертв репресій 1939-1941 років на золочівському замку. В списках можливі деякі неточності, вони далеко неповні. Чекаємо на допомогу всіх, хто пам'ятає, хто має фото чи інші документи, котрі доповнять перелік імен.

І нехай буде вічна пам'ять і вічна слава тисячам кращих громадян України, знищених комуністичними бандами.

Мирослава БАБІНСЬКА,
науковий працівник музею «Золочівський замок».

*

ОФІРУЮТЬ НА ПАМ'ЯТНИК БОРЦЯМ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

З м. Золочева:

Анна Дмитрівна Шалайко	25 крб.
Оксана Іванівна Дерябіна	25 крб.
Володимир Федорович Губа	10 крб.
Ярослава Михайлівна Заброцька	25 крб.
Михайло Ількович Глухан	100 крб.
Зіновій Корницький	30 крб.
Ярослав Словіцький	50 крб.
Родина Дмитрак і родина Сенчук	200 крб.
Степан Мединський	25 крб.
Євген Дума	20 крб.

Ганна Бабінська	25 крб.
Василь Кравчук	50 крб.
Михайло Зарічний	25 крб.
Іванна Українець	20 крб.
Софія Лебідь.....	10 крб.
Надія Маргіс	10 крб.
Семен Криницький	25 крб.
Стефанія Цвірла	10 крб.
Богдан Сенчук	50 крб.
Володимир Пушкар	10 крб.

Клуб «Гарт», золочівські «Моржі» у складі 7 чоловік:

Богдан Венгер.....	10 крб.
Юрій Дорошак	10 крб.
Юрій Кулішко	10 крб.
Ярослав Максимович	10 крб.
Микола Мельник.....	10 крб.
Василь Мозговий.....	10 крб.
Ярослав Токар.....	10 крб.

З с. Гончарівка:

Катерина Данилівна Плотиця	15 крб.
Анна Данилівна Кошіль	15 крб.
Анастасія Федорівна Цілик	25 крб.
Анна Василівна Канасюк	25 крб.
Богдан Васильович Олексин	25 крб.
Василь Миськів	20 крб.
Мирослава Данчук	25 крб.

З с. Городилів:

Віра Михайлівна Лилик	10 крб.
-----------------------------	---------

З с. Шпиколоси:

Надія Дем'янівна Гуляк	25 крб.
Іван Рибка	15 крб.

З с. Сновичі:

Ярослава Володимирівна Чепак	20 крб.
------------------------------------	---------

З с. Вороняки:

Володимир Джула	50 крб.
Йосип Біль	25 крб.
Григорій Дмитрак	100 крб.

З с. Підгороднє:

Павло Бурак	20 крб.
Стефанія Яблонська	50 крб.
Ольга Крупа	25 крб.

Софія Володимир	30 крб.
Ольга Гупало	25 крб.
Олія Крупа	30 крб.
В. Душенчук	20 крб.

З с. Вижняни:

Ярослав Обрубанський.....	25 крб.
---------------------------	---------

З с. Жуличі:

Сафат Хала	20 крб.
Богдан Сагатий	50 крб.

З с. Торгів:

Василь Гуменюк	20 крб.
----------------------	---------

З с. Шпиколоси:

Церковний хор	50 крб.
---------------------	---------

З с. Трудовач:

Зіновій Гранжарський	25 крб.
----------------------------	---------

З с. Зозулі:

Павло Санчук	25 крб.
--------------------	---------

З с. Ясенівці:

Борис Босий	20 крб.
-------------------	---------

З с. Гологірки:

Агафія Сухецька	25 крб.
-----------------------	---------

З м. Воркути:

Андрій Солонинко	10 крб.
------------------------	---------

З с. Підлісся:

Степан Комаринський	30 крб.
Олекса Наконечний	25 крб.
Катерина Стефанів	25 крб.
Марія Пигаєк	10 крб.
Василь Малий	25 крб.
Іван Наконечний	25 крб.
Лев Малий	20 крб.
Володимир Особа	10 крб.

З с. Залісся:

Павло Матвейко	50 крб.
----------------------	---------

З с. Сасів:

Анна Вільчинська 25 крб.

З с. Гончарівка:

Василь Баран 25 крб.

З с. Червоне:

Анна Смолин 100 крб.

З с. Вороняки:

Степан Джула 50 крб.

З с. Хмелева:

Іван Павлів 15 крб.

(«Народне Слово», 25-30.5.1995)

Закінчення буде

Ігор КІЧАК

ЦЕ БУЛО 1960 РОКУ

Несподівано прочитав я в журналі «Всесвіт» ч. 11-12 з 1993 року в статті Валентина Мороза про себе: «Дніпропетровськ: у 1958 році було засуджено Кічака Ігора». Може варто написати, що це було 1960 року. Отже у В. Мороза і в його джерелах інформації трапилася помилка. В 1958 році я закінчував (з двома роками діючих тоді т. зв. «зачотів») свій перший 10-річний (після заміни в 1955 році 25-річного) термін на Воркуті, звідки в другій половині серпня наш спецтабір відправили етапом в Ташкент (в тому числі Григорія Пришляка, Данила Шумука, Германа Степанюка). В Тайшеті я зустрівся з Михайлом Сорокою і Петром Дужим. Після звільнення із заборону повернутися додому я влаштувався на роботу в радгоспі на Дніпропетровщині і замешкав у містечку Васильківці.

В 1960 році у Києві йшло слідство по справі учасників табірної руху в'язнів з Інти (група Ярослава Гасюка) й окремо в'язнів з Воркути (Олександр Водинюк і інші). Перед тим, наприкінці 1957 р., в Білій Церкві були заарештовані Степан Сорока і Михайло Яник, в яких знайшли мій «Нарис історії України», написаний у Воркуті в квітні 1953 року, і декілька статей (про це я довідався з листа Степана Сороки 1959 року вже після звільнення). Вони не назвали автора цих матеріалів, але в КГБ підозра впала на мене. Вже після арешту слідчий майор Мороз в Дніпропетровську заявив мені, що як я побачу, що у

них є, то посивію. У них звідкись була і моя справді більш небезпечна стаття «Що таке советська влада» з Воркути від червня 1955 року. Недавно я довідався, що ця стаття є в колишнього воркутянина Негвари Зубенка в Стрию, текст пошкоджений від перебування в шахті, він пробує його відновити¹. Але моїх рукописів не було.

Заарештували мене 9 квітня 1960 року, а приводом послужив лист до трюорідної сестри Оксани, тоді студентки Чернівецького університету, у зв'язку з убивством Степана Бандери. Я забезпечив одержання листа адресатом, і він ходив серед студентів. Довідалися чекісти про нього випадково через необережність матері Оксани і захопили в університетському гуртожитку. Я там написав, що «від смерти Шевченка Україна не зазнала такої великої втрати», а також що «великі політичні вбивства нічого не спинили і не відвернули в історії, вбивства Петлюри і Коновальця нічого не спинили в українському визвольному русі». Начальник слідчого відділу Дніпропетровського обласного КГБ скакав коло мене і пирскав слиною, розмахуючи цим листом, а слідчий майор Мороз сказав: «Ти теоретик і прешся в ідеологи». Відразу мене обвинуватили в антисоветській пропаганді і в організаційній діяльності, сказавши, що трясуть усіх моїх друзів. Але згодом групова стаття відпала, ніяких чужих матеріалів мені не показали. У справі залишилися ще два листи: один до батьків, перехоплений у 1955 році, і другий до директора середньої школи родом із Запорізької області Ольги Ганзини у Вижицький район на Буковині, перехоплений в 1957 році. Отже всього три листи і ще дві фотопощтівки «Христос Воскрес! — Воскресне Україна! 1917-1956», відіслані з Воркути. Одна була перехоплена 1956 року, а друга знайдена в батьків у Коломиї в квітні 1960 року.

В листі до директора школи я широко обґрунтовував справедливість нашої визвольної боротьби, між іншим покликався на приклад тодішнього Альжіру. З цим листом трапився цікавий епізод.

Оскільки в Києві йшло слідство проти хлопців з Воркути, а в тому числі й Володимира Юрківа, що був моїм другом, коли ми в 1954-55 роках видавали «Бюлетень українського політ'язня», то звідти приїхав якийсь молодий слідчий. Його прізвища я не запам'ятав. Але він, прочитавши уважно мого довгого листа в присутності слідчого Мороза, помаленьки, ніби мимовільно, задумано порвав на дрібні клаптики коверт з прізвищем адресата. Очевидно, лист цей зробив на нього враження і, мабуть, його переконав. Мені тоді здалося, що він мені симпатизував. Лист залишився без коверти.

Оскільки трьох приватніх листів і двох поштівок було, очевидно, замало, то до справи додали ще декількох сексотів з безглуздими свідченнями. Один з них, наприклад, посвідчив, що нібито я агітував його боротися «за незалежну Западну Україну по прикладу малих

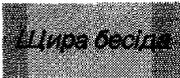
¹ Відновлений текст цієї статті надрукований у «Визвольному шляху»

стран». Коли я його висміяв, навіть пославшись на писання Ярослава Галана, то в протоколі термін «Западную» не записали. Отже, в результаті я 23 червня 1960 року за три листи і дві поштівки дістав 10 років таборів, тобто по 2 роки за кожну поштову висилку. Суд почався 22 червня, причому суддя Чеботарьов поцікавився, що я тепер думаю про Бандеру. Присутніми були кілька свідків і конвой, тож я й сказав, що «я не знаю іншого українського імені, яке було б так широко відоме у світі, як ім'я Степана Бандери». На репліку судді «но он боролся протів советской власті», якою він, власне, признав мені рацію, я відповів: «Він боровся проти всіх і всяких окупантів України»². Тому оголошення вироку перенесли на наступний день, щоб свідки мене вже не побачили. Таке трапилося зі мною 1960 року.

Минуло більше як півтора місяці після суду, як раптом 13 серпня 1960 року приїхав з київського КГБ полковник Зацітін і ні з сього ні з того запропонував мені вступити в якусь їхню школу, обіцяв багато всякої літератури і гарних дівчат. Я здивовано сказав йому, що я засуджений, а він мені відповів, що це не має значення. Якщо я згоден, то повинен написати йому характеристику на всіх людей, яких я знаю по Воркуті. Я відмовився і заgrimів на 10 літ, цього разу в табори Мордовії. Після 5 років мені знову запропонували свободу, якщо покаюся і відречуся від своїх поглядів, для цього привозили до Івано-Франківська.

А вже після відбуття другого 10-річного терміну, коли я зацікавився загадками скитів і антів, спершу майори з обласного КГБ Петренко і Маслій радили про ці теми нікому не розповідати, а тоді інші вирішили мене зліквідувати. Пізно ввечері 24 грудня 1963 року перестріли мене двоє вбивць, один освітив мені обличчя з віддалі простягнутої руки, а другий випустив у мене з віддалі 10-12 кроків хмару стафілококів. Через півтори доби я мав померти на лжеінфаркт (сказала лікарка Ірина Ліснянська, яка мене вчасно врятувала). Діагноза була: «бактеріальний шок через зіткнення з бактеріальною хмарою». Врятувала мене вчасна аналіза крові, яка виявилась отруєною, та її переливання. З лікарні я повідомив про це до Лондону, і, щоб гарантувати мені безпеку, в перших місяцях 1984 року «Визвольний Шлях» опублікував ті дві мої статті, з якими в такий спосіб спробували розправитися «науковці» з КГБ. Спокій я дістав з приходом так званої перебудови. ■

² Прокурор Бедрик був розлючений вже перед цими моїми словами, що «ненавидіти комуністів було б забагато чести для них: я їх зневажаю»

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ТАМ — ЖЕБРАК, ТУТ ЖМИКРУТ

ПИТАННЯ: Чи ж тільки грошми Захід може помагати Україні?

ВІДПОВІДЬ: Річ ясна, що Захід має багато шляхів, як можна допомогти Україні і без грошей. Гроші — грошима, але не забуваймо мудрість: «Не май сто рублів, а май сто братів».

Як на мене, на додаток до грошової помочі, яка дуже туго надходить в Україну, Захід міг би сприяти економіці України різними іншими шляхами.

Якими?

Найбільшу допомогу Україна могла б мати на дипломатичній арені. І то в найнесподіваніших обставинах.

Візьмімо Росію. Після низки заходів з боку російської дипломатії західні банки погодилися відкласти стягання боргів з Росії на 15 років. Таким чином, Захід, узявши до уваги важке економічне становище Росії, виявляє до неї своє співчуття і свою доброзичливість. Чи можна проти цього якось заперечувати? Звичайно, ні. Захід є Заходом, і гуманізм йому властивий. Отже, Захід ставиться до своїх бідних боржників з розумінням і не хоче мати якихось політичних вигод з неспроможних платників.

А як Росія? Чи наслідуює вона гуманістичне наставлення Заходу?

На жаль, сама Росія дуже прискіплива до своїх боржників. І хоч її боржники не менше потребують допомоги, ніж сама Росія, Москва не хоче дати їм якоїсь полегшії, зокрема Україні. За те, що Україна заборгувала Москві, Росія вимагає віддати їй українські заводи тощо, тобто хоче цю тяжку ситуацію обернути собі на користь. Це цілком протилежна позиція від тієї, яку Захід стосує до Росії.

Отут і є можливість для української дипломатії дістати допомогу від Заходу. Якби західні банки, відкладаючи стягнення боргів з Росії, поставили б умову, щоб і Росія відклала стягнення боргів зі своїх неспроможних боржників, то така умова було б дуже доречною допомогою Україні.

Дипломатія тому і зветься дипломатією, що вона вишукує різні способи, як допомогти своїй державі. І наведений приклад свідчить, що якби українська дипломатія змогла використати описану вище ситуацію, то вона допомогла б державі більше, ніж найрадикальніший реформатор.

Я особисто вважаю, що державним діячам, у тому числі дипломатам, не шкодило б вряди-годи виходити зі своїх кабінетів і звертатися за порадами до своїх виборців. Бо мудрість людська не завжди зосереджується в головах державних мужів. Часом проблему, яку не може розв'язати наймудріший діяч, вдається розв'язати «сірій» людині. Якби свого часу керівники СССР прислухалися до порад, що їм давали дисиденти, то можливо, що історія мала б зовсім інший перебіг. У випадку СССР дуже добре, що твердолобі керівники не слухали порад: це й спричинило їхній крах.

В сучасних — нібито демократичних — умовах України, коли керівників обирає народ, цим керівникам незле було б звертатися до найширшої аудиторії виборців за порадами. Для цього треба заснувати при уряді Службу пропозицій і заохотити громадян подавати до цієї служби свої проєкти для

розв'язки різних проблем. Одержані пропозиції мають розглянути фахівці, і про ті, що мають раціональне зерно, доповідати відповідним органам. Шкоди від такої служби не буде, а користь — велика.

Якби була така служба, я би послав туди цю бесіду. Коли ж її нема, обійдуся публікацією в пресі. Ану ж той, кому треба її прочитати, прочитає.

ДО ЧАСУ ДЗБАНОК ВОДУ НОСИТЬ

ПИТАННЯ: Чи може Єльцин покладатися на підопічні йому комуністичні режими в країнах СНД?

ВІДПОВІДЬ: Зробивши ставку на військову силу, Єльцин не дуже потребує підтримки з боку режимів у Таджикистані, Грузії, Придністрянщині, Абхазії. Під сучасну пору він сам ці режими підтримує військовою силою. Але часи, як ми знаємо, міняються. У цих регіонах біля керма влади перебувають комуністи. А комуністична ідеологія не може прийняти демократії навіть у тій формі, що її практикує Єльцин. Вороже ставляться вони і до людських прав і свобод. Але в сучасній ситуації комуністи колишніх колоній потребують допомоги Москви, і вони беруть її, хай і з рук Єльцина.

Єльцин же, помагаючи комуністичним режимам, гадає, що він відновлює російську імперію, і не звертає уваги на те, які у цих колишніх колоніях режими. Така його політика таїть у собі велику загрозу і для Росії, і для Єльцина.

Шок, що його пережили комуністи після серпня 1991 р., мало-помалу минає. Комуністи оговталися, переглянули свої лави і стали знову гуртуватися. Вони цілком легалізувалися в Україні та інших державах СНД, здобули перемогу на парламентських виборах в Україні, помогли стати президентом Л. Кучмі, якого збираються, використавши, усунути. Отже, комуністи тепер мають свій опорний пункт не лише в Тирасполі й Душанбе, але й у Києві. Комуністичні сили в усьому СНД консолідувалися в єдину КПСС. Покищо це лише символічна консолідація, але саме це прагнення свідчить, що комуністи об'єднуються і стають силою, яка координуватиме свої дії в цілому СНД. У цій ролі комуністи не мають собі суперників у колишньому СРСР. Можливо, що до повної консолідації і вироблення єдиної програми їм потрібен ще час, але рано чи пізно це станеться, і тоді комуністи будуть дуже серйозним опонентом усім іншим партіям та ідеологіям у СНД.

Маючи свій опірний пункт у Києві, комуністи можуть робити все, щоб економічне становище в Росії не покрещало. Комуністам треба повалити Єльцина. Не виключаючи можливості перевороту, вони, однак, не відмовляються і від демократичного шляху, сподіваючись перемогти на виборах 1996 р. в Росії. Для цього їм треба діяти, як і в Україні: гальмувати реформи, викликати невдоволення в масах, провокувати страйки тощо. Діючи такими методами, вони можуть серйозно зіпсувати економічну ситуацію в Росії. Українські комуністи, які прийшли до Верховної Ради України, нібито піклуючись про добробут людей, насправді будуть робити все, щоб у Росії — а значить і в Україні — економічна ситуація не поліпшилась, а навпаки — погіршилась. В Україні вони звинуватять у цьому погіршенні Л. Кучму, стануть до нього в опозицію і таким чином знову виступатимуть як оборонці прав народу. Головне ж їхнє завдання — завалити режим Єльцина і повернути до влади у Москві своїх побратимів-комуністів. Чи буде це повалення йти демократичним чи недемократичним шляхом, залежатиме від обставин. Єльцин же, який сьогодні на коні, може опинитися завтра в дуже скрутній ситуації, але хай тоді він не сподівається на підтримку своїх комуністичних сателітів. Навіть

такої моральної підтримки, яку він дістає свого часу від Кравчука, він тепер не матиме. Комунисти зрадять його так само, як вони зрадили Кравчука в Україні.

Отже, підтримуючи прокомуністичні режими в країнах СНД, замість «зібрати руські землі», може сприяти відродженню СССР, а значить і дальшому поділові світу на ворожі табори, відродженню фанатичної ідеї побудови комунізму в усьому світі.

Засліпившись ідеєю «великої Росії» Єльцин може втратити своє крісло і посприяти комуністам відродити СССР.

ПОВІДОМЛЕННЯ НАУКОВОГО ВІДДІЛУ БРАТСТВА УПА

Держава Україна святкує в ці весняні дні 50-річчя перемоги над гітлерівською Німеччиною. З цього приводу в м. Івано-Франківську Науковим відділом Братства УПА та Прикарпатським університетом було проведено міжнародню наукову конференцію «Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія у боротьбі з нацизмом та імперіалізмом», приурочену до закінчення Другої світової війни.

Конференція, підбивши підсумок чотирьох попередніх років роботи, узагальнивши висновки трьох попередніх конференцій, а також на основі архівних документів, свідчень очевидців і теоретичної праці науковців винесла резолюцію, в якій підкреслено, що український національно-визвольний рух 20-50 років носив характер справедливої визвольної війни, був антинацистським та антибольшевицьким і виявив себе як частина всесвітнього антинацистського та антикомуністичного руху опору.

В роботі конференції брали участь науковці з України, США, Англії, Франції, Голляндії, Словаччини. Серед них — один академік, 11 професорів, 37 доцентів та кандидатів наук, 36 наукових працівників. На конференцію прислано 146 робіт. З приємністю повідомляємо, що в роботі конференції взяли участь посол Голляндії в Україні п. К. Серрі та генерал барон Бантік, і представник посольства Латвії Д. Гаранч. Гості відзначали важливість піднятих на конференції проблем та висловили сподівання на подальшу співпрацю з Україною та з Івано-Франківською областю.

Науковий відділ Братства УПА висловлює велику подяку Прикарпатському університетові та його ректорові, академікові В. Кононенку, обласній та міській адміністрації Івано-Франківська, зокрема голові обласної Ради п. С. Волковецькому, секретареві Виконкому обл. Ради п. М. Кравціву та голові міста п. Б. Боровичу, без сприяння яких не вдалося б на належному рівні провести організаційну працю.

Щиру подяку складаємо представникам української діаспори — проф. В. Косикові, проф. О. Кушпеті, проф. В. Стойкові, мгр. Є. Гановському, п. І. Дялбозі.

Організаційний комітет також висловлює подяку Світовому Братству УПА, Управі ООЧСУ в США, Союзіві Українців у Великій Британії, Проводові ОУН, п. В. Мазурові, п. Д. Боднарчукові, п-ні Р. Лозинській та всім жертводавцям з України за фінансову підтримку. Більш точна подяка з переліком всіх жертводавців та вказанням сум пожертви буде надрукована окремо.

О. Дичковський
Голова оргкомітету,
керівник Наукового відділу Всеукраїнського Братства УПА

Галина ГОРДАСЕВИЧ

СЬОМИЙ З ЛЕБЕДИНОГО ГРОНА

В історії людства є період, який називається епохою великих географічних відкриттів. Отак жили собі люди з покоління в покоління, були певні, що Земля плоска як стіл, що сонце ходить довкола неї, що вона прикрита, ніби ковпаком, небесною твердю, до якої прикріплено зорі. А горизонт, де небо сходиться із землею, він зовсім недалеко — за околицею сусіднього села, ну, може трохи далі — за лісом чи по той бік річки. І раптом знаходить на людей якась тривога, яка зриває їх з місця і жене туди, до того близького горизонту. А він все відступає і відступає і при тому залишається недосяжним. Тоді раптом виявляється, що ти вирушив з дому на захід, ішов усе вперед і вперед, аж повернувся додому, тільки вже чомусь зі сходу. І відбувається такий психологічний перелом, який я навіть не знаю, з чим порівняти. Думали, що Земля плоска, а вона виявляється круглою. Але, незважаючи на це, ми чомусь з неї не падаємо, хоча ті антиподи, які живуть по другій стороні Землі, таки по відношенню до нас ходять догори ногами. Але самі навіть не помічають того і почувуються цілком комфортно. Навпаки — вважають, що то ми ходимо догори ногами відносно них. Є від чого запаморочитися голові!

Приблизно щось таке переживаємо зараз ми, громадяни колись совєтської України, а тепер просто України. Бо справді! Жили ми в такому ясному і чіткому світі, де було лише два табори — соціалістичний і капіталістичний, лише два кольори — чорний і білий (чи, скорше, червоний), лише дві філософії — єдино правильна і вічна марксистська, і всякі останні, які були абсолютно безвартісні. А вже що торкається української літератури, то тут і говорити не було про що. В ній був Максим Рильський, який написав «Із-за гір та з-за високих сизокрил орел летить». Хоча, мабуть, на перше місце слід поставити Павла Тичину, який створив безсмертне: «Всіх панів до 'дної ями, буржуїв за буржуями будемо, будемо бить!». Потім ще Бажан з його незабутнім «Людина стоїть в зореносім Кремлі, людина у сірій військовій шинелі». І тоді вже можна Володимирові Сосюрі писати щонебудь на зразок «Коли потяг удаль загуркоче» або «Так ніхто не кохав!». Тим більше, що в нього вже є: «Вийшов один і сказав курінному: — Я комсомолец. Стреляй!».

А коли хтось хотів прилучитися до числа совєтських письменників, то він мав чітко усвідомлювати, що при тому він повинен керуватися рішеннями останнього з'їзду чи бодай пленуму Центрального Комітету КПСС, прославляючи совєтський спосіб життя. І нехай тоді який-небудь критик спробує заїкнутися, що в тих віршах нема ніякої поезії, а в прозі ніякої художності! Як це нема, коли там такі актуальні теми порушено!

І раптом... Пом'янімо таки добрим словом останнього комуністичного генсека Міхаїла Горбачова, бо все-таки почалося з того, що він велів припинити заглушування закордонних радіостанцій, і за кордон стало вільніше їздити, і на кордоні перестали вилучати все, що написано чи надруковано на папері. А

далі... далі почалася некерована ланцюгова реакція, і, як говорить Леонід Кравчук, «маємо те, що маємо».

Про те, що українська поезія не зводиться до вищеназваних чотирьох імен, ми трохи вже встигли дізнатися в короткий період «хрущовської відлиги». Хтось був реабілітований, хтось надрукувався, когось видали. Вийшла чотири томна антологія української поезії, в якій було опубліковано «ярого антисоветчика» Пантелеймона Куліша, про Олександра Духновича та Олександра Митрака відверто сказано, що вони були священиками, а в третьому томі добра половина була віддана «розстріляному поколінню». Ото лише, що в біографічних довідках скромно стояло: «Помер у 1936 році». «Помер у 1939 році». Ще більшу можливість познайомитися з невідомими доти поетами дали збірки «Революційні поети Західньої України» й «Із поезії 20-х років», які вийшли у видавництві «Радянський письменник» в 1958 і 1959 рр. І ще встиг видати свої «Розповіді про неспокій» Юрій Смолич. Не треба його звинувачувати в тенденційності, односторонності, замовчуванні і т. д. І так йому дуже нелегко довелося пробивати у світ цю трилогію, а трішечки більше об'єктивності (чи необ'єктивності?) — і вже книжка не вийшла б, і ми, рядові советські читачі, не змогли б отримати бодай тієї інформації, яку нам дали «Розповіді про неспокій». А догадуватися, домислюватися, читати між рядками — це вже ми вміли. Беру я біографічний довідник Спілки письменників України, читаю про Зінаїду Тулуб: «В творчій роботі була перерва від 1947 до 1955 р.», — і вже знаю, що то була за перерва. Читаю про Аркадія Добровольського: «Після повернення на Україну в 1959 р.», — і не задаю собі питання, звідки він повернувся. Зате читаю про Миколу Леядька, якого книжка «За тавмою берег» вийшла в 1933 р., а наступна, «Любов», аж в 1955 р., і задаю собі питання: в нього був просто «творчий застій», чи в тому була інша причина? Так що, як бачите, кожную ситуацію можна повернути на користь: розвинути уягу, загострити кмітливість.

Але перестрибнімо через усі «застійні роки», цур їм та пек, і озирнімося у другій половині 80 років. Таке відчуття, ніби хтось таки зрозумів, що треба бодай трішечки відхилити кватирку, бо інакше люди задихнуться. Хотів трішки, а дужий вітер вирвав з його рук ту кватирку і виніс разом з вікном, і наповнив приміщення такою свіжістю, що аж дихати з незвички боляче стало. Або якийсь цікавий вирішив продовжувати в греблі бодай малесеньку дірочку, щоб хоч одним оком глянути на море, а воно через ту дірочку ринуло і знесло геть греблю, і зміло весь бруд, хоч дехто при тому і пішов на дно, пускаючи бульки.

Для мене особисто таким вітром, таким морським припливом були публікації Миколи Жулинського і Леоніда Череватенка про репресованих і діяспорних письменників, а також поетичні публікації в журналі «Дзвін» (навіть коли ще він був «Жовтнем»). Виявляється, що син Олександра Олеся теж був прекрасним поетом! Виявляється, що зараз по всьому світі живуть прекрасні українські поети і пишуть вірші, не раз зовсім не схожі на ті, до яких ми звикли. Празька школа... Нью-Йоркська школа... Святослав Гординський... Оксана Лятуринська... Галя Мазуренко... Ліда Палій... Леонід Мосендз... Юрій Дараган... Справжнім шоком був вірш Олексі Стефановича:

*Ім вітри північні гудуть,
Ім вітри замітають путь.
А вони ігуть без ушину,*

*А вони без спочину ідуть.
Їх шати залляла кров,
На шмати їх корогов,
Та кожен, кожен з них
Смертю смерть поборов.*

Звідки міг поет в 1923 році знати те, що почнеться лише через десять років, отой страшний геноцид, який розв'яже проти українського народу «батько всіх народів», людина, до якої тепер жоден народ признаватися не хоче, бо грузини твердять, що його батько не був грузином.

Серед цього калейдоскопу імен не дивно, що голова йде обертом. І ти вже не можеш прийти до якогось твердого висновку: подобається тобі Роман Бабовал чи ні? Хвилюють тебе вірші Богдана Рубчака чи ні? Розумієш ти Емму Андрієвську чи ні? А якщо не подобається, не хвилює, не розумієш, то хто в цьому винен: ти — читач, чи вони — поети? Адже вони, безумовно, більш освічені, ніж ти, в них були незрівнянно більші можливості знайомитися зі світовою літературою безпосередньо, а не через сито перекладачів, редакторів, цензорів і завідувачів відділами ідеології цека.

Я відчуваю, що ось-ось сама потону в тому морі, яким так захоплювалася, та в останню мить перед моїми очима з морських хвиль виринають рожеві гранітні скелі й зелені квітчасті луки, і широколисті ліси, і блакитно-прозорі ріки, а серед цього — білі мармурові палаци. Переді мною земля! Я роблю останнє зусилля і вже бреду з невірних хвиль, стаю на твердий берег і ладна цілувати кожну травинку. Ця земля — це поезія Ігоря Качуровського. Я не думаю, що він зараз такий один-єдиний останній з могікан серед усієї діяльної сучасної поезії. Просто, мабуть, ми в першу чергу накиннулися на ту поезію, яка найбільше відрізнялася від нашої звичної. Бо коли ти все життя не знав інших фруктів, окрім яблук, а тут перед тобою відкривається можливість вибору, ти найперше накидаєшся на яке-небудь авокадо чи манго — на щось таке екзотичне і зовсім відмінне від яблук. І лише потім, наситивши свою цікавість, повертаємося до усвідомлення, що таки не марно саме яблуко лягло в основу безлічі мітів, почавши від Адама й Еви, і що сортів яблук є безліч, і ніхто не заважає тобі вивести ще один сорт.

Але перш ніж почати розмову про поезію Ігоря Качуровського, я хочу спробувати створити бодай невеликий його життєпис, бо ж ні в якому довіднику Спілки письменників ви його не знайдете.

Ігор Качуровський народився 1 вересня 1918 р. в славному місті Ніжині (сам він називає його — Ніжен). Про своє дитинство він згадує так: «Перші десять років, аж до 1928 р., я прожив на селі в добрі й достатку. Батько за Центральної Ради був помічником державного секретаря (про що я дізнався лише в Аргентині), за воєнного комунізму — також помічником... лише ніженського комісара, а потім, за НЕП-у — фінансовим референтом Ніженської округи (тоді не було області, а округи), а ми з матір'ю та її тіткою, старою революціонеркою Марією Кониською (Топольською) жили в селі Крути, куди батько приходив з Ніжена щосуботи увечері, а в понеділок, удосвіта, знову йшов на працю... Було в нас дві десятини саду над річкою Остер (рахуючи город і берег з верболами й очеретом) — з коровою, козами, псами, качками, бджолами, солов'ями. І синицями, які зліталися на свисток матеріної тітки».

Мені здається, що ясний, прозорий і мудрий світ поезії Качуровського — він звідти, з дитинства, в якому все було так ясно, чітко і мудро: батько, мати, рідний дім, кухню теплого молока, шматок свіжого хліба, пахуче золото меду, сад і річка, веселий пес і співочий соловей. Основи людської самосвідомості закладаються в дитинстві. Чи не з дитинства склався цей ідеал поета:

*Мій ідеал — це хугір на узліссі,
В Гетьманщині, в позаминулім віці —
Щоб дужий клен над рундуком розрісся,
Щоб визирили з трав гриби й суніці,
Над стежкою щоб не вгасали квіти —
Чи ти хотіла б там зі мною жити?*

Та от у світ дитячої ідилії вривається інше, жорстоко-безглузде життя. Починається «рік великого перелому», коли починають ламати хребти і душі, коли починають нищити відвічну основу української нації — її хліборобів. Очевидно, батько Ігоря Качуровського зумів учасно зорієнтуватися в ситуації, зрозумів, чим йому загрожує його «центральнонарадівське» минуле, передбачив майбутнє. І він знайшов єдиний можливий вихід — виїхати за межі України. Про наступні 20 років свого життя Ігор Качуровський пише так: «А з 1938 р. почалися утиски, втечі, переїзди, голод і страх. І так фактично до 1948 р., коли ми опинилися в Аргентині. Злидні, правда, залишилися, але принаймні вже не було страху». А у віршах це звучить так:

*Я — з покоління, що війна скосила,
Із знищеного голодом села.
З народу, здес'яtkованого тричі,
З тих, кому смерть сто раз гляділа в вічі.*

Все ж саме напередодні війни Ігореві Качуровському вдалося закінчити педагогічний інститут у Курську. Коли і Курщина, і Україна однаково опинилися під фашистською окупацією, сім'я повернулася в Україну, а коли німці почали відступати на захід, Качуровським теж постелився шлях на захід. Не тому, що воліли фашистську владу понад советську. Мені так здається, що Качуровський-старший знову проаналізував ситуацію і зробив правильні висновки: Німеччина програс війну, і Гітлер втратить владу, отже попереду є якась надія. А сталінська влада після переможної війни буде ще страшнішою, ніж була до неї. І ніякого просвітку не передбачається. Бо хто ж тоді знав, що найстрашнішому тиранові, якого знала історія, після війни суджено прожити неповних вісім років? Здавалося, що він буде жити вічно. Зрештою, і за ті вісім років він встиг покалічити життя мільйонам людей.

Огож німці відходили, а з ними відходили українці, — хто скаже, скільки їх було: тисячі, десятки тисяч? — які воліли невідому долю від видимої смерті. Зрештою, смерть йшла за ними, бо ж кожної миті їм на голови могла впасти советська бомба, або й будь-який німець міг розрядити в тебе свого автомата. І все ж вони йшли, голодні й роздягнені, здорові й хворі, старі й діти.

*У якомусь розбитому домі,
Що лишила сім'я «фольксдойчерів»,
Ми на вкраденій спали соломі,*

*І я знову без хліба вечеряю.
Ми на вікнах прибили ряна,
Сніг колючий змели з підлоги...*

Зрештою, коли тепер, через багато років, згадуєш той нічліг, то навіть якесь зворушення огортає серце, і згадується в першу чергу миле незнайоме дівча, з яким так весело було сміятися. Виявляється, що навіть у таких умовах можна сміятися. Особливо, коли тобі трохи більше двадцяти років, і віритися, що всі труднощі тимчасові, а життя попереду видається безконечним.

Потім були чотири роки в таборах для так званих переміщених осіб, і був постійний страх перед «поверненням на батьківщину». Бо репатріаційні комісії (все ті ж нащадки «залізного Фелікса») всіма правдами й неправдами намагалися повернути назад усіх тих, хто не хотів жити в «червоному раю». Умовляли, переконували, обіцяли золоті гори, шантажували, залякували, погрожували. Висували союзникам вимоги видати «державних злочинців». А якщо все було даремним, людина раптом гинула таємничою смертю, як було з письменником Юрієм Горліс-Горським, якого в Німеччині вбили невідомі. Або, вийшовши з дому, людина зникала без сліду, як це трапилося в Мюнхені з професором Віктором Петровим (Домонтовичем). Що було робити? Тільки одне — тікати ще далі, може там, за океаном, де до тебе не дотягнуться чіпкі мацаки чека? І от одні їдуть в Канаду, інші в Австралію, родині Качуровських випала дорога в Аргентину. «До кінця 50 рр. ми якось спромоглися побудувати далеко за містом, людина раптом гинула — українці, росіяни, поляки — будиночок з кімнатами-клітками (чотири кімнати загальною площею 40 кв. метрів). Розвели садок... А працю я мав жакливу — робітник портової залізниці (шпали та рейки, рейки та шпали, а то пошлють вантажником у портовий склад, щоб складати в штабелі мішки з кавою чи везити тачкою рулони паперу по 400 кг.) Ліпше не згадувати...».

І все ж у такому житті була надія: все так не буде. Перша збірка поезій Ігоря Качуровського «Над світлим джерелом» вийшла ще 1947 р. в Австрії. Наступна — «В далекій гавані» — вже в Аргентині в 1956 р. Через чотири роки опубліковано окремим виданням поему «Село», а збірка «Пісня про білий парус» вийшла 1971 року знову в Німеччині, куди поет повернувся в кінці 60 рр. Працював у радіо «Свобода», за його підрахунками, він підготував понад дві тисячі передач, переважно на літературні теми. Захистив докторську дисертацію, викладав в Українському Вільному Університеті в Мюнхені. Написав і видав ряд літературознавчих праць — «Строфіка» (1967), «Фоніка» (1984), «Нарис компаративної метрики» (1985). Окрім поезії, Ігор Качуровський багато й успішно працює в жанрі прози. В нього вийшли повість «Залізний куркуль», романи «Шлях невідомого» і «Дім над кручею». Як признався автор в інтерв'ю Тарасові Салізі, саме три книжки прози принесли йому гонорар від видавництва. Думаю, найкращим свідченням рівня прози Ігоря Качуровського може послужити той факт, що його дві книжки — «Залізний куркуль» і «Дім над кручею», щойно з'явившись у книгарнях Львова, були розкуплені протягом кількох днів.

А ще Ігор Качуровський працює як перекладач, і наскільки я можу про це судити, перекладає блискуче. В нього вийшла збірка перекладів з еспанської поезії «Золота галузка» і вибрані поезії Петрарки, де паралельно йдуть вірші в оригіналі і в перекладі на українську мову.

Зараз Ігор Качуровський з дружиною, яка йому багато допомагає в його трудах, мешкає в Мюнхені. Він дочекався того, що його вірші друкуються в українській періодиці, його книжки продаються в українських книгарнях, він приїжджав в Україну і мав творчий вечір у Києві. Думаю, університети в Україні не використали унікальну можливість запросити такого кваліфікованого фахівця, лекції якого студенти, напевно ж, прослухали б з великим інтересом і користю.

Закінчення буде

Володимир ЖИГА

ДОРЕВОЛЮЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

«Він — з когорти вождів» (кращі конкурсні праці про дореволюційну діяльність Симона Петлюри). Вид. худ. літератури «Дніпро»: Київ, 1994, Сторінок 150.

Книжку «Він — з когорти вождів» склали кращі праці молодих українських авторів: Тарас Пустовіт: «Симон Петлюра (Полтавський період)», Наталя Сидоренко: «Сповідання національного «я» (Публікації Симона Петлюри в партійному тижневику «Слово» 1907-1909 рр.)». Олександр Чекмишев: «Під дамокловим мечем розбрату (Симон Петлюра. Міти і мітотворчість)», Андрій Ткачук: «Симон Петлюра (Політична і культурна діяльність до 1917 року)». В книжці розміщено також «Вступне слово» Василя Михальчука, директора Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі, і «Початок нової петлюріяни» проф. Дмитра Степовика, заступника голови представництва Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Україні.

Згадані чотири есеї — це вислід літературного конкурсу на кращі праці про дореволюційну діяльність Симона Петлюри, досі дуже слабо досліджену в науці. Конкурс проголошено в січні 1992 року, а вже під час святкування 75-річчя Четвертого Універсалу 22 січня 1993 року вручено переможцям літературні премії.

«Дитячі й юнацькі роки С. Петлюри, — пише Тарас Пустовіт, — були трудні й наскрізь складні. Батьки Симона походили з козацького роду. У їхній сім'ї було 12 дітей. Жили вони дружно, дотримуючись українських традицій. Усі в сім'ї шанували працелюбство, порядність, гідність, любили українські пісні, дотримувалися релігійних обрядів і свят».

Симон рано dorостав і біля батька, що був візником, проходив перші життєві класи. Від батька він успадкував твердість у своїх діях, а від матері — лагідність і поетичність душі. Коли Симонові йшов 13-ий рік, він проти волі батька утік до школи і за два роки закінчив її першим учнем. А коли виповнилося йому 15 років, він вступив до Полтавського духовного училища (духовної бурси). Тут вперше з'явилися у Симона глибокі національні почуття та навіть прояви патріотизму.

У семінарії мало хто з викладачів міг зацікавити учнів своєю наукою. Як поведлося, вчителі домагалися лише одного: щоб учні знали свій підручник. У всіх класах семінарії діяли самоосвітні гуртки учнів, які тягнули за собою товаришів. Семінаристи мали навіть свій нелегальний журнал «Розсвіт» національного напрямку. Молодий Петлюра гуртував навколо себе одно-

думців, влаштовував «таємні» вечори, проявляючи вже тоді здібності майбутнього національного провідника з неабияким організаторським хистом.

В семінарії С. Петлюра співав у хорі, грав на скрипці і брався за диригентуру. На початку січня 1901 року гостював у Полтаві композитор Микола Лисенко. Таємний семінарський гурток, користуючись нагодою, запросив Лисенка прослухати спів його забороненої кантати «Б'ють пороги»; хором диригував С. Петлюра. Композитор прийняв запрошення і прийшов до будинку семінарії. Але тут же з'явився ректор, ретельний русифікатор, який брутально накинувся на Миколу Лисенка, звинувачуючи його у «Мазепинській інтризі». Проти ректора виступив С. Петлюра, заявивши, що композитор їх почесний гість, і вони не дозволять його ображати. За те ректорат покарав Петлюру вовчим білетом, викинувши з семінарії.

Автор дуже цікаво показав ролю, яку зіграла Полтава в українському духовому житті того часу. Її джерела живили Петлюру впродовж усього життя. У них була закладена вища історична справедливість і законмірність. «З руїн Полтавського «зарища», — пише автор, — відродився «оборонний інстинкт нації, як образно називали Симона Петлюра, а ім'я його стало знаменом для українців у боротьбі за свою національну державу».

Тарас Пустовіт зумів відшукати цілий ряд досі невідомих архівних матеріалів про Симона Петлюру та його оточення і заповнив прогалини, що були в багатьох публікаціях та дослідженнях про Симона Петлюру. Праця Пустовіта чисто історична. У ній автор — досвідчений архівіст та історик, усе будує на фактах.

Три дальші праці є більш специфічного характеру, в них публіцистика наближається так до науки, як і до літератури, тому в них багато своєрідного й цікавого.

Тижневик «Слово» уже від самих початків був для редактора Петлюри «життєвим прихистком, і невіддільною творчою долею». У листах до свого однодумця А. Жука редактор писав: «Тяжко мені кидати Київ — особливо ж «Слово», з яким я так зв'язався органічно, на яке я дивлюсь, як на частину свого власного «я». «Слово» протягом двох років живилося творчою наснагою і редакторською працею С. Петлюри. З другого числа, до речі, воно вже рясніло його публікаціями.

«Віднині, — пише Наталя Сидоренко (кандидат філологічних наук, доцент факультету журналістики), — С. Петлюра сміливо бореться за «українізацію України». Він розуміє, що держава (російська — В. Ж.) свідомо відбирає у пригнобленої нації право на вільний національний розвиток, на національну школу і культуру. Вона прагне привести її до духової загибелі та занепаду.

На окрему увагу заслуговують дві статті: «Українське село й еміграція в Америку» (1907) та «Переселення селян і українські земства» (1908). Вони змальовують страшну атмосферу: «Скрізь наші села бідні, скрізь недоля тяжка та злидні великі звли собі гніздо; в яке село не заглянете — не знайдете там «тихого раю», а слідком за Шевченком скажете «Там неволя, робота тяжкая...».

Чимало матеріялу в «Слові» присвятив С. Петлюра мистецтву. В статті «Вчіться у Шевченка» він високо поставив значення слова Кобзаря. У рецензії на книжку Пилипа Капельгородського «На шахті», С. Петлюра відкрив молодий талант, що справді вмів змальовувати правдиві картини суворої дійсності. Н. Сидоренко вважає, що С. Петлюра, як автор рецензії і нотаток, часом дещо

переборщував у бік марксизму. Може, це дещо необачний висновок. Він вимагає більше доказового матеріалу.

Симон Петлюра як редактор «Слова» написав також чимало театральних оглядів і пошанувань авторів. Його перу належала стаття, присвячена ювілеєві «найбільшої і найталановитішої краси української сцени Марії Заньковецькій».

Після 23 числа (1909 р.) «Слово» перестало виходити. Редакція пояснила це браком коштів. Так закінчилася яскрава сторінка не тільки в історії української робітничої преси, але й у біографії редактора «Слова», блискучого публіциста-журналіста Симона Петлюри.

Публіцистично-філософська праця журналіста Олександра Чекмишева «Під дамокловим мечем розбрату (Симон Петлюра. „Міти і мітотворчість“»)» оригінальна й цікава. У ній надто багато придуманого, а менше простого, що легко сприймається. Звичайний читач навряд чи зрозуміє першу й останню її частину. Проте появу її в книжці треба привітати, зокрема дослідженням джерел мітологічного змалювання постаті С. Петлюри, «якою мірою він (С. Петлюра — В. Ж.) сам прислужився до витворення свого образу — опосередковано (через свою працю на терені національного відродження), чи безпосередньо, як можна судити, виходячи зі звинувачень головного опонента В. Винниченка».

Тут мимоволі постає питання: «Проти кого бореться, проти кого виступає В. Винниченко — проти Петлюри-політика, Петлюри — національно-культурного діяча чи, може, — міту? Останнє, з огляду на осмислення С. Петлюрою трагічного завершення визвольних змагань, ба більше — усього трагізму української історії не в суто історичній візії, а з позицій «глибокої» «сакральної» правди» — виглядає найвірогідніше». З уваги на це, «дати об'єктивну оцінку цьому конфліктові, а також відтворити образ Симона Петлюри можна лише дослідивши джерела цього міту, його структуру». Отож «міту — Симона Петлюри» треба «шукати перш за все у його праці. Саме ця праця, ідеї Симона Петлюри... оволодівали свідомістю широких верств, а потім втілювались у формі державотворчих актів, були головним збудником колективної свідомості до мітотворчої діяльності».

Автор закінчує свою працю визначенням ролі і значення національного примирення, на якому так часто наголошував Симон Петлюра, говорячи про «споконвічну боротьбу за волості, булаву, ідеї. Шлях до припинення боротьби, до подолання одвічного українського фатуму полягає через примирення таких мітів, як міт про Хмельницького, Мазепу, Петлюру, Донцова, Бандеру та ін. Адже це не заважало, а лише сприяє пильнішому поглядюві на ці постаті, відкриттю нових нюансів у оцінці з висоти прожитих літ...».

Остання праця — це «Симон Петлюра (Політична і культурна діяльність до 1917 року)» Андрія Ткачука, працівника Київської державної адміністрації. Події в духовній семінарії, «вовчий білет» Петлюри, селянські заворушення, можливість його арешту змусили Петлюру виїхати на Кубань. Тут спочатку він працював учителем, але через політичну ненадійність його звільнено з посади. Допоміг відомий дослідник Чорноморського козацтва Ф. А. Шербина, і С. Петлюру прийняли в Комісію з розбору архіву і написання історії Кубанського Козацтва. 1904 року в Катеринодарі жандарми заарештували С. Петлюру, і кілька місяців він просидів у в'язниці. Тепер допомогли місцеві козаки. Під їхню грошову заставу С. Петлюру звільнено, і він нелегально виїхав до Києва. Влаштуватись тут на працю також не було змоги, бо поліція ще в жовтні

1904 року оголосила розшук Петлюри, розіславши по цілій країні таємні циркуляри з його зовнішніми прикметами.

Щоб вийти зі складного становища, Київська організація РУП нелегально переправила Петлюру до Львова, де знаходився Закордонний комітет і видавничча база партії. У Галичині Симон Петлюра був, мабуть, чи не єдиним з соціал-демократів, що відразу знайшов порозуміння з галичанами і як публіцист співпрацював у їхніх виданнях.

У Львові Симон Петлюра прослухав курс Підпільного Українського Університету, познайомився з І. Франком і став його вважати своїм учителем. У грудні 1905 року після амністії повернувся він до Києва, щоб там продовжувати революційну діяльність. Тим часом у Києві відбувся Другий з'їзд РУП, на якому Революційна Українська Партія змінила свою назву на Українську Соціал-Демократичну Робітничу Партію (УСДРП), але залишилася стояти міцно на національному ґрунті. Вже тоді С. Петлюра користувався поважним авторитетом серед соціал-демократів. Коли обирали редактора центрального органу партії, то В. Винниченко запропонував свою кандидатуру, на що делегати погодилися. Але С. Петлюра переконливо довів, що В. Винниченко через свої коливання і нестійкі переконання не може бути редактором. Мабуть, з того часу бере свій початок неприязнь між двома талановитими українцями, яка відчутно давалася взнаки та шкодила справі.

У січні 1906 року С. Петлюра перебував уже в Петербурзі і редагував теоретичний орган партії УСДРП місячник «Вільна Україна». На жаль, цей місячник через переслідування поліції та складну ситуацію в самій партії швидко припинив своє існування. Петлюра повернувся до Києва. Не маючи змоги отримати праці в Києві, він переїхав до Петербургу. Тут він швидко знайшов спільну мову зі студентською молоддю, співпрацюючи з ними переважно в нелегальних гуртках. Таким чином, петербурзький період став важливим фактором у зміцненні позиції С. Петлюри серед авторитетних українських політичних кіл. До цього успіху чимало причинився величавий Шевченківський вечір з нагоди 50 роковин від дня смерти поета.

З 1912 по 1916 рік С. Петлюра спільно з О. Саліковським редагували у Москві журнал «Украинская жизнь». Це був солідний науково-теоретичний орган українства, який, незважаючи на тяжкі обставини, зміг об'єднати навколо себе кращі інтелектуальні сили України. Чимало статей на його сторінках належало Петлюрі. Це зміцнило його авторитет, і він посів помітне місце серед української громадськості.

«У Москві, — пише Андрій Ткачук, — С. Петлюра найближче зійшовся з видатним ученим Російської Академії Наук Ф. С. Коршем, який чи не єдиний із росіян, що щиро пройнявся ідеєю національно-визвольної боротьби українського народу, практично допомагав українцям у цьому».

Московський період життя і діяльності С. Петлюри був, без сумніву, важливим етапом у формуванні його політичного світогляду, його поглядів на визвольний рух і майбутнє України. В Москві С. Петлюра створив власну концепцію становища України як у складі Російської імперії, так і в контексті європейських міжнародних відносин. З уваги на те, що представники інших народів Росії уже на початку війни з трибуни Державної Думи заявляли про свою лояльність до уряду і підтримували війну, а з українців ніхто подібних заяв не робив, Петлюра виготовив маніфест-деклярацію про ставлення

українців до війни. У декларації чітко зазначалося, що «поміж Росією і Австро-Угорщиною українці вибирають Росію і чесно боронитимуть свою землю». Далі стверджувалося, що «українці заслуговують на вирішення своїх проблем». Отже, декларація, — пише автор, — «була справжнім висловом настроїв широкого українського загалу», і тому її треба було оприлюднити в журналі «Украинская жизнь». З цього приводу згодом висловився міністер уряду УНР О. Шульгин, який вважав, що «в декларації Петлюра орієнтувався не лише на Росію, але й на країни Антанти з певними демократичними традиціями».

Книжка «Він — з когорти вождів» цікава тим, — пише проф. Дмитро Степовик, — що молоді науковці, «подолавши чималі труднощі (адже архівні матеріали, де є хоча б згадка про Петлюру і національно-визвольні змагання в Україні 1917-1920 років, все ще перебувають в основному «під спудом»), написали поважні наукові есеї, які з повним на те правом можна трактувати як початки нової Петлюряни, або, точніше — нового петлюрознавства».

В книжці зустрічасмо чимало цікавих думок про особу й творчість С. Петлюри. В кожній праці матеріал викладено кваліфіковано, ґрунтовно та досить детально, з численними примітками, що вказують на багату джерельну базу. Книжка, як за колом порушених проблем, так і за глибиною їх висвітлення, є помітним внеском у петлюрознавство.

Якимось чином у книжці немає зовсім згадки про дідів і прадідів Петлюри, про їх заслуги і працю для України. Це важливе питання, і його обов'язково треба дослідити. Треба привітати видавців, що книжка появилася майже без друкарських огривів і надрукована на доброму папері. Мистецьке оформлення обкладинки добре й цікаве. Сукупність кольорів ясно-синього з чорним зробила портрет Петлюри серйозним, з дещо трагічними рисами обличчя. Шкода, що книжка вийшла у світ невеликим накладом (5000 примірників),

В цілому «Він — з когорти вождів» серйозне наукове дослідження, написане на високому теоретичному рівні і разом з тим доступно. Воно ебуджує в читача думку, вчить досліджувати архівні матеріали і вдумливо експериментувати. Його з користю для себе прочитає кожен, хто цікавиться історією українського народу, зокрема трагічною постаттю Симона Петлюри.

Книжку видано коштом Товариства Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі.

Василь ЯЦУН

ДО МЕТИ

Ярослава Павлюк. «ЗАТИСНУВШИ РУКОЮ БІЛЬ У СЕРЦІ». Поезії. Вступ Михайла Климченка. Видання «Слово Полісся», Житомирщина, 1993, 48 стор., наклад 2000.

У цій збірці 92 вірші, з них сім присвячено «Дітям». Сюжети віршів різні та прості. Вони багаті оригінальними порівняннями, метафорами. Вільні від догматичного соцреалізму і від «герметичної» поезії сьгоднішніх модерністів. Деякі вірші мають епічну форму. В більшості присутні ліричні та неоромантичні мотиви з ліричним наверстуванням.

Поетеса визнає правду, святу Правду, і вірить у Божу поміч. Гріховні настанови й облудність їй осоружні; в неї немає моральної роздвоєності:

*О дай спокуту, Боже мій!
Я стерплю все — все до останку,
Занурюсь в каяття сувій.
Переберу і дні, й години —
Свій шлях на вершиці жалю.
Спалю усі мости облуди,
Від них біль серця не втиха.
Хай Правда лиш зі мною буде,
Хай згине все, що від гріха!*

(«Спокута»)

Вічною є лиш Правда, зроджена чистою Любов'ю, що впливає з вічного джерела — Бога. Вона живить віру й надію на тимчасовість лиха й горя. «В безнадії, у стужі горя і тривоги» у неї «Серце гріла віра, що є на світі Бог», що «Він не допустить, щоб зневіра роз'їла душу до кінця». У неї «укріплівся дух у вірі молитвою „В ім'я Отця“» («Правда, зроджена Любов'ю»).

Ця Любов і Віра пов'язують минуле з теперішнім, традицію з сучасністю; вони, ці дві сили, вічні, вони домінують над облудою й неправдою:

*Тисячоліття проминули,
Злютовані тим ланцюгом,
Де і прийдеши, і минуле
Тримуються одним перстом.
Упилаь облуда кров'ю,
Прокляв неправду рід людський,
А Правда, зроджена Любов'ю
Безсмертна на усі віки.*

(У вірші як вище)

Боротьба за волю і щастя українського народу наповняє щастям його бійця, бо він знає, що кров його пролита за ці ідеали, не піде намарно:

*Він знав, що щастям проростати
Буде його юнацька кров.
Він знав: воскресне Україна
Із болю, гніту, мук, надій.
О мученику мій!*

(«Вісник»)

В погоду й негоду, вдень і вночі йшли бійці з пісню на устах до бою з ворогом на захист рідної землі:

*Вони верстали шлях в імлі,
Готові в кожную мить устати
На захист рідної землі.*

(«На полігоні»)

У метафоричному вірші про дерева, що їх спалюють, і про пні поетеса каже:

*Краще в полум'ї живім згоріти,
Ніж гнити непотрібним пнем.*

(«На лісосіці»)

Серце поетеси сповнене палкою любов'ю до України, і їй вона бажає посвятити все своє життя:

*Я викрешу з серця вогонь,
Того, що здобув Прометей,
Снагу всю до краплі віддам
Тобі, Україно моя,
Хай стяг твої яскраво сія,
Життя тобі, нене, віддам.*

(«Україні»)

Поетеса вірить у краще майбутнє свого народу:

*Впаде кумир — трухлявий пень.
Я білим світ собі змалюю,
Де ніч була, там стане день.*

(«Я білим світ собі змалюю»)

В хаосі буття, в сум'ятті життєвого шляху, на якому виринають сумніви і підповзають спокусливо до серця, поетеса приборкує їх напругою своєї волі й відважно у світлі Правди йде вперед «без військ, одна в одчайдушнім герці, затиснувши рукою біль у серці». Успішні ставання і розривання плянів переплітаються в життєвих змаганнях, але в поетеси гаслом життя є не зневіра, а поборювання перешкод і постійний рух уперед:

*Йти вперед, вперед йти
І ні на крок не відставати,
Ловити промінь золотий
І щастя в полі зустрічати.
Щоб в серці квітнули пісні,
Щоб вігер повівав у спину,
Щоб вічно бачити мені
Здаля незвідану вершину.*

Поетесу оживляють ідеї Шевченка, Франка і Лесі Українки, їм вона присвячує вірші. Чимало віршів присвячує вона природі, її оживляючій силі й красі, і з нею єднає свої думи, переживання й почування.

Мова віршів гарна й промовиста (лиш один русизм «здрастуй», стор. 11). В ритмічності віршів звукова впорядкованість, у деяких музикальна. Рими не банальні і переважно чоловічі.

Цю збірку з присмістю і користю прочитає той, хто любить поезію, вільну від сухого модерно-абстрактного експериментування.

Збірку варто було видати на кращому папері і більшим накладом.

Кілька слів про автора збірки. Ярослава Павлюк народилася в Бродях Львівської області, в робітничій родині. Закінчила історико-філологічний факультет у Львівському Державному Педагогічному Інституті (1951-1955). Друкуватися почала з 1957 року в районних і обласних газетах. Працювала педагогом і журналістом. З 1973 року мешкає і працює в Любарі на Житомирщині як учитель чужоземних мов і продовжує творчу працю. Пише також польською мовою і друкується в польських газетах і журналах. Має авторські пісні.

Анатолій БЕДРІЙ

ДУМКИ НАЦІОНАЛІСТА В УКРАЇНІ

Василь Іванишин. «НАЦІЯ. ДЕРЖАВНІСТЬ. НАЦІОНАЛІЗМ». Дрогобич, «Відродження», 1992, 179 стор.

Твір Василя Іванишина є спробою актуалізувати в публіцистичній формі на початку 90 рр. націоналізм як ідеологічно-політичний рух, оснований на вченні Дмитра Донцова і Степана Бандери. Свій виклад автор розпочинає від референдуму 1 грудня 1991 р., коли абсолютна більшість населення УРСР висловилися за незалежну Україну. Але промосковський уряд УРСР відразу пов'язав Україну з Росією у т. зв. СНД, себто з новою структурою російської імперії. Це дало змогу «прискорити відродження імперського синдрому в Росії... перетворивши СНД у новий Союз, тобто відновити російську імперію» (ст. 9). Пануючому протинаціональному режимові вдалося звести націоналістичну стихію на рейки боротьби за поліпшення економічного й соціального становища на основі псевдodemократичного пацифізму, що зумовило дальше існування старої колоніальної структури. Режимові вдалося стримати змагання за справжню національну українську державу. За відхід від ідеї побудови національної держави В. Іванишин обвинувачує частинно демократів-дисидентів, які пішли на співпрацю з режимом. Також деякі націоналісти, обдурені «перестройкою» і «гласністю», вважали, що боротьба за УССД закінчена, тобто сповнено першу точку Декалогу ОУН. Тому вони підтримували «демократів-дисидентів» як будівничих української держави: «У дуже відповідальний момент, коли реальною стала можливість національного державотворення, втрачено стратегічно перспективні пляцдарми боротьби за владу» (ст. 11). Націоналісти завагались бути авангардом народу в боротьбі за УССД, і тому «національно-визвольну боротьбу очолили в час горбачовської перебудоби колишні дисиденти і шістдесятники... які насправді були делекі від українського націоналізму...» (ст. 12).

У другому розділі автор розкриває демобілізуючу роллю т. зв. демократичного націоналізму на прикладі статей у часописі «Українське слово». Фатальною історичною помилкою є те, що «демократичні націоналісти» пішли на співпрацю з режимом, давшись намовити, що боротьба соціально-економічна важливіша від боротьби за українську національну державу. Націоналісти забули тезу, що «здолати соціальну систему можна лише шляхом протиставлення їй іншої системи» (ст. 28). Весняні вибори до Верховного Совета УРСР 1991 р. втягнули частину націоналістів на шлях парламен-

тарного пацифізму, який виявився нездатним для будови національної держави (ст. 29). Послаблення позицій воюючого націоналізму дозволило відродитися комуністичним і російським імперським впливам в Україні.

У третьому розділі («Стан нації») В. Іванишин дає свою дефініцію нації, суть якої він вбачає в ідеї волі, в ідейному чинникові (ст. 35-36). Але нація живе віками незалежно від того, які ідеї нуртують в її середині в певний час. Ідеї притаманні провідній верстві, яка старається поширити їх на кожночасне живе покоління нації. Автор наводить різні економічні, соціальні й духово-культурні лиха в Україні, але вважає, що ми їх не зможемо поладнати, бо ми відмовилися від конфронтації з ворогами української державности. Лише відновлена національно-визвольна боротьба спричинить елімінацію всіх лихоліть, завданих Україні зайдами. Треба знищити антинародню систему з її здегенерованими кадрами, які не є зацікавлені в народньому добробуті, а лише у власному збагаченні. Автор закінчує цей розділ висновком: «Метою цього короткого і неповного огляду було розвіяти заспокоєння й ілюзії та обґрунтувати потребу продовження національно-визвольної боротьби для створення життєво необхідної української національної держави» (ст. 60).

В розділі «Проблематика нашої боротьби» автор висуває тезу, що на переломі 1980-90 рр. не треба було націоналістам відразу переходити на шлях еволюційної політики, до чого пхали українство проросійські середовища: «Партократії вдалося сповільнити революційний процес і трансформувати його в еволюційний» (ст. 68). Йї допомогли «лідери наших демократів, докладаючи максимум зусиль для згортання національно-визвольної боротьби» (ст. 63). Виявляється, що рацію мали ті націоналісти, які виступали проти участі в Радах, бо «треба змінювати не кадри в советській системі, а замінювати цю систему іншою» (ст. 65). Тому «не буде ніяких прав і свобод людини без прав і свободи нації» (ст. 69). «Проголошення соціальних потреб народу визначальними, домінуючими, а його національних інтересів — чимось вторинним, а то й третьорядним, — це свідоме штовхання його в нову, правда вже „демократичну“ неволю» (ст. 81). Тому «Україні необхідна не просто незалежна демократична держава, а держава національна» (ст. 82). В. Іванишин є демократом, але «реалізувати демократію в наших умовах може тільки перемога в ході національно-визвольної боротьби за владу, за національну державу» (ст. 84).

В розділі «Веління часу і життя» Василь Іванишин твердить, що існуюча держава «це ще не держава українського народу, а поімперське утворення для збереження панування над українським народом тих самих сил...» (ст. 92). Тому «гріхом перед народом було б брати участь у зміцненні існуючого антинароднього режиму... єдино можливий і перспективний інший шлях: шлях революційної боротьби з владою з позицій українського націоналізму за створення української національної держави» (ст. 93). Революційний шлях необхідний, бо «неможливо еволюційним шляхом змінити сутність нашої советсько-комуністичної системи» (ст. 93-94). Перемога над окупаційним режимом прийде через повне відмежування України від Росії, від російських впливів та її переорієнтації на центр антиросійської коаліції держав.

Найцікавішим є розділ «Нація і націоналізм». Іванишин так пояснює суть націоналізму: «Це не доктрина, принесена ззовні; це ідеологічний відбиток, відтиск, матрицею якого є найсуттєвіше з буття нації» (ст. 119). Є різні

прояви націоналізму: побутовий, особистий, суб'єктивно-психологічний, раціональний, філософський, ідейно-концептуальний, державницький, громадський. Протиставленням до націоналізму є шовінізм. Іванишин називає Тараса Шевченка «батьком українського націоналізму» (ст. 125), хоч правильніше назвати його батьком модерного українського націоналізму, бо український націоналізм існував і в княжі, і в козацькі часи, і мав своїх теоретиків.

В. Іванишин вважає, що другим після Шевченка теоретиком українського націоналізму є Дмитро Донцов і твердить: «Більшого політичного мислителя в першій половині ХХ сторіччя Україна не мала» (ст. 127). Тут додамо, що Д. Донцов продовжував свою ідеологічну й політичну творчість також у другій половині ХХ ст. Автор називає Донцова «духовним батьком того героїчного і трагічного покоління, яке своєю кров'ю, пролітою в нерівній, але святій боротьбі за свободу нації в 30-50 роках, виписало найславніші сторінки нашої недавньої історії» (ст. 128). Іванишин вважає, що «живемо в час другого приходу творів Донцова в Україну і нових нападок на його вчення» (ст. 132). «Творчість Донцова — це політичний посібник. Тому й не старіється» (ст. 135).

Автор розкритикує і засуджує передруковану в Україні книжечку Р. Кричевського з вступом Р. Борковського «ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН», виданій 1962 р. в Нью-Йорку середовищем ОУНз. Критичні зауваги Іванишина дуже влучні. Він захищає тезу Миколи Міхновського, яку відстоював Степан Бандера: «Україна для українців — це гасло має не реакційний і не ксенофобський, а національно-захисний характер» (ст. 152). Він відкидає політику відмежування Церкви від держави і вважає, що — навпаки, націоналізм мусить тісно співдіяти з українськими Церквами.

Праця Василя Іванишина попри те, що має свої слабкі місця, є цінним внеском в ідеологічне мислення, основане на творчості Шевченка, Донцова, Бандери, Стецька.

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ЛАВРЕАТИ 1995 РОКУ

9 березня 1995 року, в день народження Великого Кобзаря, Україна, як завжди, вітала лавреатів Державної премії імені Тараса Шевченка. Згідно Указу Президента України, премії були вручені письменникові Романові Федоріву за роман «Єрусалим на горах», перекладачеві Григорієві Кочуру (посмертно) за книжку перекладів «Друге відлуння». Василь Симоненко був нагороджений посмертно за збірки поезій «Лебеді материнства», «У твоєму імені живу», «Народ мій завжди буде».

Відомий письменник-філософ, один з найяскравіших представників покоління шестидесятників в українській культурі, Євген Сверстюк, був премійований за книжку «Блудні сини України». Є. Сверстюк у своєму виступі сказав, що раніше в день народження Тараса Шевченка влада завжди чинила суд над українською інтелігенцією. Говорячи про день сьогоднішній, письменник підкреслив, що Україна переживає час «падіння ідолів і розмивання вартостей».

«Українці завжди потерпали більше через брак самопошани, ніж через переслідування за самопошану», — сказав Є. Сверстюк. Він погодився з тим, що його називають більше філософом, ніж письменником. «Усіма силами душі я хочу повернути наше життя в природне християнське річище», — сказав письменник.

Є. Сверстюк висловив бажання закласти своєю часткою премії (100.000 000 карбованців) основу фонду заохочення молодих дослідників творчості шестидесятників.

Лавреатами Державної премії України ім. Тараса Шевченка стали автори-упорядники альбому «Українське народне малярство 13–20 століть» **Віра Свенціцька** (посмертно) та **Василь Одкович**, а також художник **Леонід Андрієвський**.

Відомий український художник 60 років **Опанас Заливаха** був удостоєний Шевченківської премії за твори останніх років «20-й вік», «Мироносиці», «Українська Мадонна», «Портрет Василя Стуса», «Портрет Шевченка», «Козака несуть», «Початок». **О. Заливаха**, який поряд з художницею **Аллою Горською** був серед засновників Клубу Творчої Молоді (КТМ), вважається одним з найкращих українських мистців ХХ століття.

Державний Комітет України з Державних премій ім. Тараса Шевченка вирішив також присудити премію 1995 року українському художникові з Канади **Миколі Бідняку** за серію історичних картин і портретів «Князь Данило Галицький», «Гетьман Іван Мазепа», «Довбуш», «Битва під Крутами» та цикл творів з іконопису. Він вирішив віддати свою частку премії Львівському Фондові культури, музеєві Народного малярства в Києво-Печерській Лаврі та часописові «Українська Культура».

«Нарешті постала та Україна, до якої я міг приїхати», — сказав **М. Бідняк**. «Я не відчував такої теплоти у ставленні до мене і до моєї творчості, яку я відчув тут, в Україні», — підкреслив у своєму виступі художник. **М. Бідняк** щиро подякував українському урядові, а також працівникам канадського посольства за підтримку його творчості.

Голова Спілки Художників України **Микола Чапелик** сказав, що колеги-художники щиро підтримують **О. Заливаху**, який так багато зробив для того, щоб Україна здобула незалежність. Говорячи про іншого лавреата Шевченківської премії в галузі мистецтва, **Валентина Задорожного**, який був удостоєний цієї високої нагороди посмертно, **М. Чапелик** підкреслив, що **В. Задорожний** заслужив цю премію своїм життям.

Дипломом і пам'ятним знаком лавреата Державної премії ім. Тараса Шевченка були нагороджені також композитор **Валентин Сильвестров**, оперний співак **Микола Шопша** та Державна заслужена хорова капеля України «Трембіта» (художній керівник **Микола Кулик**). **М. Шопша** не був присутній на врученні премії. 9 березня цей знаменитий учень не менш знаменитого українського співака **Миколи Кондратюка** тільки повертався із закордонних гастролей.

Заступник голови Державного Комітету з Шевченківських премій **Юрій Мушкетик** підкреслив, що членам комітету було нелегко визначити шевченківських лавреатів 1995 року. «За кожним твором мистецтва стояло визначне ім'я», — сказав **Ю. Мушкетик**. Він закінчив урочистий вечір, присвячений врученню Державних премій України ім. Тараса Шевченка, словами: «Нам потрібний живий, а не канонізований Шевченко».

І все-таки урочистий вечір не вийшов урочистим. Він, скоріше всього, тільки засвідчив кризу української культури. Ні віце-прем'єр-міністр з гуманітарних питань, ні виконуючий обов'язки міністра культури України не удостоїли своїми відвідинами шевченківських лавреатів 1995 року (УЦІС).

(Всі підкреслення в цьому репортажному нотатнику — наші. Ред. «ВЩ»).

ПІДГОТОВКА ДО ВІДЗНАЧЕННЯ 400-ЛІТТЯ БЕРЕЙСТЕЙСЬКОЇ ТА 350-ЛІТТЯ УЖГОРОДСЬКОЇ УНІЙ

(УЦІС) Як повідомив пресовий центр Львівської Архiepархії Української Греко-Католицької Церкви, делегація УГКЦ відвідала в лютому 1995 р. Ватикан. У ході візиту відбулася зустріч з представниками Римської курії, присвячена питанню підготовки до відзначення 400-ліття Берестейської та 350-ліття Ужгородської Унії (обидва ювілеї відзначатимуться у 1996 році).

Основною метою проведення зустрічі було скоординувати зі Святішим Отцем програми святкувань ювілею.

На пленарному засіданні, що відбувалося у Ватикані в Палацціо Апостолико під головуванням кардиналів Анджелио Содано, голови Міждекастеріальної Комісії Церкви в Східній Європі, Ахіля Сільвестріні, префекта Конгрегації для Східних Церков, та Архiepіскопа Антонія Франка, Апостольського нунція в Україні.

Голова делегації Архiepіскоп Максим Германюк подав пропозиції про святкування ювілеїв Берестейської та Ужгородської Унії, серед яких — відзначити ювілей в душі II Ватиканського собору про Східні Церкви, в душі Декрету про екуменізм, підтвердити усі традиції, підписані єпископами з часу підписання Берестейської Унії та ін. У доповіді також зазначалося: «Підсумовуючи всі блага, що принесла Унія, ми свідомі, що існують і негативні її наслідки. З цього огляду плянується проведення міжнародних наукових конференцій, щоб відзначити історичну правду про Унію».

Передбачається, що Святою Столицею буде проголошено Ювілейний рік з нагоди відзначення 400-ліття Берестейської Унії, який триватиме від 25 листопада 1995 року до 14 жовтня 1996 року.

В зустрічі взяв участь Його Святість Папа Іван Павло II. Святіший Отець побажав усім учасникам глибокого духовного оновлення та успіхів у проведенні акції.

Римську курію на зустрічі репрезентували представник Державного секретаріату Архiepіскоп Іван-Люїс Туран, секретар Конгрегації для Східних Церков Архiepіскоп Мирослав Марусин, представник Конгрегації для Клиру Архiepіскоп Кзеценсіо Сепе, представник для Монахів та Інститутів посвяченого життя Архiepіскоп Франціско Хавієр Ерразузіз Оса, представник Папської Ради про з'єднання християн єпископ П'єр Дюпре, член Державного секретаріату Монс. Клявію Марія Целі.

Українську Греко-Католицьку Церкву репрезентували митрополит-емерит Вінніпезький Владика Максим Германюк, єпископ-ординарій Мукачівський Владика Іван Семедій, єпископ-помічник Львівський Владика Василь Медвіт, єпископ Пармської єпархії Владика Роберт Москаль, Апостольський екзарх для українців греко-католиків у Франції та в країнах Бенелюксу Владика Михайло Гринчишин, канцлер Патріаршої курії о. д-р Іван Дацько та о. д-р Андрій Онуферко, референт з екуменічних питань.

Після повернення делегації з Риму у митрополичих палатах відбулося засідання УГКЦ за участю Глави УГКЦ Мирослава Івана Кардинала Любачівського. На зустрічі було підбито підсумки зустрічі у Ватикані.

Член делегації УГКЦ єпископ-помічник Львівський Владика Василь Медвіт після поїздки до Ватикану наголосив на тому, що: «...провідною думкою, ідеєю

наших святкувань ми хочемо зробити слова Святішого Отця, які він колись написав до Блаженнішого Патріярха Йосифа Сліпого, а пізніше повторив до Блаженнішого Кир Мирослава Івана про те, що наша Церква має тисячолітню історію, традицію як і все християнство України. Колись Святіший Отець виразно сказав, що ми є православні у вірі і католики в любові. Хотілося, щоб ці слова Святішого Отця стали провідною думкою наших святкувань. Ми є православні у вірі тому, що наша віра сягає корінням в тисячоліття хрещення, а католиками в любові, бо ми є в любові зв'язані з цілою Вселенською Христовою Церквою».

Говорячи про характер майбутніх святкувань, о. д-р Іван Дацько відзначив, що метою проведення акції не буде тріумфалізм, а молитва, припинення і переосмислення великої історичної події. «На ці святкування наша Церква запросить первоієрархів і представників усіх православних Церков, щоб ми разом під кутом екуменічного діалогу могли переосмислити наше буття, нашу сьогоднішню дійсність, щоб спільно прямувати до довгоочікуваної єдності Церков».

Уже розроблено програму святкувань ювілеїв, яка передбачає:

— з 18 до 21 травня відбудеться проща до Зарваниці, під час якої Глава УГКЦ Блаженніший Мирослав Іван разом з ієрархами посвятить український народ під покров Пресвятої Діви Марії;

— з 14 до 20 травня 1995 року плянується проведення Слов'янського з'їзду, на якому вчені розміркуюватимуть над питанням ролі й значення Берестейської Унії в історії слов'янських народів;

— починаючи з 1994 року, Інститут Історії Церкви проводить Берестейські читання, які відбуватимуться у різних містах України протягом двох років;

— у листопаді-грудні 1995 року плянуються святкування в Римі, в тих приміщеннях, де Іпатій Потій та Кирило Терлецький у 1595 році відновили єдність Русі з Вселенською Церквою;

— у першій половині липня 1996 року в Римі відбудеться науковий симпозіум, присвячений ювілеєві. Очікується також Архиєрейська Літургія у Базиліці св. Петра;

— на вересень 1996 року заплановано Патріярший собор та Синод єпископів УГКЦ;

— святкування в Ужгороді 21-24 квітня 1996 року;

— передбачаються також святкування ювілеїв у Києві.

Львів, 6 березня, 1995 р.

*Львівська Архиспархія
Української Греко-Католицької Церкви*

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League of Ukrainians in Canada
140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 – BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain,
75261 PARIS Cedex 06.*

Офіційним представником «Визвольного Шляху»
в Чехії і Словаччині є *п. ред. Микола Шатилов.*

**«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ
ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ
ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І РОЗБУДОВІ ТА
ОБОРОНІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ!
СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ,
ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА
РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.**
